

T1465

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

F. Eray DÖKÜ

+

ANADOLU'DA ERİL BEREKET, KORUYUCU KÜLTİLER ve TANRILAR

- Phallik Sembol ve Ritüeller -

T1465 1-1

Danışman
Prof. Dr. Fahri IŞIK

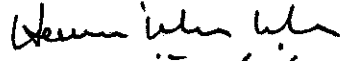
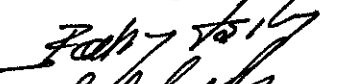

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ KÜTÜPHANESİ

Arkeoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

2002, Antalya

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

PROF. DR. HAYVA İSKAN İŞİK Başkan :
PROF. DR. FAHRI İŞİK Üye (Danışmanı) :
YRD. DOĞ. DR. RECAİ TEKÖZÜ Üye :
Üye :
Üye :

Onay : Yukarıdaki imzaların, adığeçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

23/01/2002

Prof. Dr. Orhan KURUÖZÜM
Mü dür

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
Kısaltmalar.....	ii
Özet (Türkçe).....	vii
Özet (Yabancı Dil).....	ix
Giriş.....	1
1. Paleolitik Çağ.....	5
2. Neolitik Çağ.....	6
3. Kalkolitik Çağ.....	11
4. Tunç Çağı.....	12
4.1. Hitit	13
5. Demir Çağı.....	17
5.1. Phrig.....	17
5.2. Yeni Hitit.....	19
5.3. Hellen ve Roma Uzantıları.....	20
5.3.1. İthyphallik Bereket ve Koruyucu Tanrılar	20
5.3.1.1 Dionysos.....	20
5.3.1.1.1 Bitki Bereket Tanrısı Olarak Dionysos.....	20
5.3.1.1.1.1 Bereket Ritüelleri.....	25
5.3.1.1.1.1.1 Kırsal Dionysia.....	26
5.3.1.1.1.1.2 Şehir Dionysiası.....	28
5.3.1.1.1.1.3. Dionysos Liknites.....	29
5.3.1.1.1.1.4. Dionysos, Demeter Kore ve Artemis İçin Yapılan Bereket Ritüelleri.....	29

5.3.1.1.2 Dionysos'un Kithonik Kimliği.....	31
5.3.1.2 Priapos	31
5.3.1.3. Hermes.....	36
5.3.1.4. Pan.....	37
5.3.2. Phallos.....	38
5.3.2.1. Phallik Amuletler	39
5.3.2.1.1. Amulet Phallik Takılar	40
5.3.2.1.2. Duvar Taşlarında Amulet Amaçlı Kullanılan Phalloslar.....	41
5.3.2.1.3. İthyphallik Tanrı/Demon Şekilli Kandiller.....	42
5.3.2.2. Phallos'un Mezarlarda Kullanımı.....	42
5.3.2.2.1. Tümülüsler Üzerinde Phallos.....	42
5.3.2.2.2. Phallos Şekilli Mezar Sitelleri	43
5.3.2.2.3. Mezar Duvarlarındaki Phalloslar.....	44
5.3.2.3. Phallos Betili Altar.....	44
6. Geç Dönem Phallik Bereket İnançları.....	45
6.1. Hristiyanlık Sürecinde Avrupa'da phallik Tapınımmlar	45
6.2. Anadolu Yakın Tarih İnançlarında Phallik Tapınım İzleri	46
Sonuç.....	48
Katalog	
Kaynakça	
Levhalar	
Özgeçmiş	

ÖNSÖZ

Anadolu'da eril bereket kültleri ve sembolleri insanlığın en erken döneminden İslam dünyasına ve bugünkü bereket ayinlerine kadar devam etmiş bir ritüel zinciri olmasına karşın, şimdiye kadar hiç araştırılmamışlığıyla önemli ve ilginç sonuçlara gebe kalmıştır. Prof. Dr. Havva İşkan İşık ile yapılan Yüksek lisans dersinde, şimdi yayına hazır durumdaki Anadolu'da Anaerkil Toplum araştırmaları sırasında, eril bereket kült ve ritüelleri konudaki bilinmezliklere karşılık oldukça yaygın ve Anatanrıça dini gibi zamanı aşan bir boyutta olduğu ilk literatür incelemeleriyle ortaya çıkmıştır.

Böylesine ilginç bir konuda tez yapmamı destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen Tez Danışmanım Prof. Dr. Fahri İşık'a ve Prof. Dr. Havva İşkan İşık'a; çeviri, literatür ve düzeltmeler konusunda ki yardımları için Yrd. Doç. Dr. Taner Korkut ve Yrd. Doç. Dr. Gül İşın'a ve Arkeoloji Bölümü'ndeki tüm çalışma arkadaşlarıma; Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümünde Hellençe çeviriler ve teknik yardımlarından dolayı Fatih Onur, Burak Takmer, Nihal Tüner ve Ebru Akdođu 'ya teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR:

- And 1985 Metin And, Geleneksel Türk Tiyatrosu (1985)
- Baydur G Arsebük- N J Mellink- W Shirmer (Edit), Karatepedeki Işık Halit Çambel'e Sunulan Yazılar (1998) N. Baydur "Attis Kültü ve Tarsusta Bulunmuş Attis Terrakotaları" 105 vdd
- Boardman 1988 J. Boardman, The Great God Pan (1998)
- Carpenter - Faraone1988 T. H. Carpenter – C. A. Faraone, Mask of Dionysus (1993)
- Danielou 1995 A. Danielou, The Phallos (1995)
- Darga 1993 M. Darga, "Anadolu Tarih Çağlarında Kadın", bkz: Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (1993) 72 A 79
- Dietrichs A. Dietrichs, Erotik in der Kunst Griechenlands (1993)
- Dolukhanov 1998 P. Dolukhanov, Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı (1998)
- Dulaure 1885 J. Antoine Dulaure, Des Divinites Génératrices ou du Culte du Phallus, (1885)
- Durukan2001 Murat Durukan, "Eine Studie zu Kultfiguren und Symbolen in Olba", Varia Anatolica XIII, 2001, 327-332

Erkanal- Günel 1996

H- Erkanal - S. Günel, "1995 yılı Limantepe Kazıları", KST,
XVIII, I 1996,

Eyüboğlu 1941

S. Eyüboğlu, Euripides – Bakhalar (1941)

Frisch 1978

P. Frisch, Die Inscripten von Lampsakos (1978)

Gaster 2000

Th H. Gaster, Thespis Eski Yakındođu'da Rittiel Mit ve
Drama (2000)

Gimbutas 1989

Marija Gimbutas , The Language of the Goddess, (1989)

Güterbock 1945

H. G. Güterbock, Kumarbi Efsanesi (1945)

Haas 1994

V. Haas, Geschichte der Hethitischen Religion (1994)

Hauptmann 1999

H. Hauptmann, "Urfa Region", bkz.: M. Özdoğan – N. Başgelen
(Ed.), Neolitik in Turkey. The Cradle of Civilisation (1999)
65-87

Işık 1999

F Işık, Doğa Ana Kubaba (1999)

Johns 1993

C. Johns, Sex or Symbol? (1993)

Karageorgis 1986

V. Karageorgis, Report of Department of Antiquite Cyprus,
(1986)

KST

Kazı Sonuçları Toplantısı

- Kerenyi 1996 C. Kerenyi, Dionysos (1996)
- Keuls 1985 E. C. Keuls, Reign of Phallus (1985)
- Knighth 1883 R. P. Knight, Priapeia (1883)
- Koşay 1938 H. Z. Koşay, Alaca Höyük Hafriyatı 1936 TTK (1938)
- Koşay 1966 H. Z. Koşay, Alaca Höyük Kazısı 1940-1948 TTK (1966)
- Koşay 1973 H. Z. Koşay, Alaca Höyük Kazısı 1963-1967 Çalışmaları,
TTK (1973)
- Kurtz- Boardman 1971 D. C. Kurtz- J. Boardman, Greek Burial Customs (1971)
- Lloyd - Mellaart 1965 S. Lloyd - J. Mellaart, Beycesultan, Bd. II (1965)
- Nilsson 1992 M. P. Nilsson, Geschichte der Griechen Religion (1992) Band 2
- Nilsson 1957 M. P. Nilsson, The Dionysiac Mysteries of the Hellenistic
and Roman Age (1957)
- Mellaart 1967 J. Mellaart, Çatal Hüyük (1967)
- Mellaart 1988 J. Mellaart, Yakınoğunun En Eski Uygarlıkları (1988)
- Mellaart 1989 J. Mellaart, Goddess from Anatolia (1989)
- Ocak 1992 A. Y. Ocak, Kalenderiler (1992)
- Ökmen 1991 M. Ökmen, Herodot Tarihi (1991)

Özgüç 1976

N. Özgüç, " Gods and Goddesses with The Atributes During the

Period of Old Assyrian Trade

Colonies", *Floriegium Anatolicum* (1976), 277-289

Özgüç 1988

T. Özgüç, İnandıktepe (1988)

Parker 1988

W. H. Parker, *Priapea: Poems for a Phallic God* (1988)

Prichard 1968

A. Prichard, *The Dramatic Festivals of Athens* (1968)

Şahin 1999

N. Şahin, *Zeus'un Anadolu Kültleri* (2001)

Scott

G. R. Scott, *Phallic Worship*

Schmidt 1999

K. Schmidt, "Frühe Tier- und Menschenbilder vom

Göbekli Tepe- Kampagnen 1995-98", *IstMitt* 49,

1999, 5-21

Tiryakioğlu 2002

G. Tiryakioğlu, "İvriz Kabartması Işığında Şarap-

Tanrı Anlayışı ve Bu Anlayışın Gelişimi Üzerine",

Adalya 5, 2002 (Baskıda)

Turcan 1999

R. Turcan, *The Cult of the Roman Empire* (1999)

Uyanık 1974

M. Uyanık, *Petroglyphs of South-Eastern Anatolia* (1974)

Uygun 2000

Ç. Uygun, Patara Geç Hellenistik – Roma Dönemi

Takıları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Antalya 2000

Yakar 1991

J Yakar, Prehistoric Anatolia (1991)

ANTALYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİM VE İNŞAAT FAKÜLTESİ
TARİH VE KÜLTÜR BÖLÜMÜ

Özet

Anadolu'da Paleolitik Dönem'le beraber, avcı-toplayıcı ekonominin ihtiyaç ve korkularına yönelik ilk dinsel düşünelere kaya resimlerinde ratlanır. Özellikle hayvansal bereket ithyphallik tanrılar ve gücüne ihtiyaç duyulan boğa'da şekillenir.

Neolitik Dönemde tarım ekonomisi ile önem kazanan bitkisel bereket, primitif simgesel sanatta doğurgan kadının/Anatanrıça'nın vücudunda şekillenmiştir. Ancak erken dönem eril tanrıları bu yeni ekonomide de, toprağı/Anatanrıça'yı dölleyen rolleri ile tarımsal bereket inancına dahil olurlar. Neolitik yerleşimlerde duvar resimleri ve plastik eserlerde ele geçen veriler ışığında, eril hayvansal bereket kimliği erken dönemden gelen boğa ile temsil edilirken ithyphallik tanrı motifleri yanında phallos modelleri de bereket anlamlarıyla görülmeye başlanır. Kalkolitik Dönem'de de bu simgesel anlatımlar görülür.

Tunç Çağı'nda eril tanrılar bereket ve koruyucu anlamlarıyla yaygınlaşırlar. Hitit Panteonunda ise ithyphallik tanrılar ve phallik bahar ritüelleri koribandal ve orgiastik şöenler halinde yaygınlaşır.

Demir Çağ'da özellikle Frigya kökenli Attis, Sabazios ve Dionysos bitki bereket tanrıları olarak koribandal ve orgiastik törenlerinde phallik sembollerle ifade edilirler. Bu tanrıların Hellen ve Roma dünyasına yansımaları ise özellikle İ.Ö. 6. yy. ve 5. yy. da ki vazo resimlerinde Dionysos bereket festivalleri sırasında dolaştırılan ve tanrının bereketini temsil eden ereksyon durumunda phalloslar, koribandal ve orgiastik şenlikler olarak görülür. Hellenistan'da Anadolu kökenli bitki bereket tanrıları olan Dionysos, Sabazios ve Attis için düzenlenen bu taşkın bahar festivalleri yaygınlaşmış ve Roma'yı da etkilemiştir. Özellikle Demirçağ Frig ve Lidya tümülüs geleneğiyle ortaya çıkan phallos mezar steli geleneği, daha sonra Hellenistan ve Roma'da toprakaltı gömülerde de kullanılan bir örge haline gelmiştir.

Diğer bir Anadolu kökenli Tanrı Lampsakos'lu Priapos ise anormal büyüklükteki phallosu ile Anadolu'da bağların verimliliğini sağlayan ve koruyan önemli bir ithyphallik bir tanrıdır. Hellenistan'da ise özellikle, kırsal tarım bölgelerinde saygı görmüştür. Anormal görünüşü yüzünden komik anlatımlar içinde yeralsa da, Roma'da da tanınım görür. Arkadya'lı Pan ise Anadolu'da geç dönemlerde ortaya çıkan ve çok fazla rağbet görmeyen sürüleri ve çobanları koruyan bir tanrıdır. Hermes ise, İthyphallik karakterli Herme'lerin koruyucu anlamları ile yollar, binalar ve mezarlarda oldukça yaygın olarak görülürler.

Roma Dönemi Anadolu'suda koruyucu amulet anlamı Phallos şekilli tılsım kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır. Amulet phalloslar resmi, sivil binalarda, mezarlarda kötü ruhlara karşı koruyucu güçtür. Aynı zamanda phallos şeklinde kolye uçları, yüzükler ve hatta küpeler iyi şans için Roma Dönemi Anadolu'sunda takı olarak kullanılır. Yine Bu tür muskalar mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılmış ve ruhları koruyucu bir anlam da kazanmışlardır. Bu tür kültler özellikle İtalya ve Fransa'da 17. yy 'a kadar sürmüştür.

Anadolu'da özellikle Osmanlı Dönemi'nde Marjinal Sufi dergahlarında, günümüzde ise tarımsal bereket için yapılan köy seyirlik oyunlarında ve batıl inançlarda bu Antik Dönem eril bereket ve koruyucu ritüellerini hala izleyebilemekeyiz.

Fertility Protective Male Gods and Cults in Anatolia

Summary:

The first religious thoughts through to the necessities and scares of the hunter-gatherer economy have been first occurred in Anatolia by the Paleolithic Age. Especially the bestial fertility has been formed with the ithyphallic gods and, bulls, which were needed into their power.

On the other hand during the Neolithic Age the vegetal fertility, which has been gained rather much importance with the agricultural economy, has been formed with the prolific women/mother goddess in the primitive symbolic art. However, even in this new economy the earlier male gods, with their fecundate function will go on to take a place in the fertility beliefs. On the base to the wall paintings and the plastic arts that has been found out from the Neolithic settlements, the male bestial fertility identity is represented with the traditional bull figure. Beside the ithyphallic god motives, phallic models with their fertility meaning begin to occur. This symbolic expressions are seen in the Chalcolithic Period as well.

The male gods become widespread with their fertility and protective meanings in the Bronze Age. In the pantheon of Hittites the ithyphallic gods and the phallic spring rituals become prevalent with the orgiastic and coribandel symposia.

In the Iron Age especially the Phrygian originated gods like Attis, Sabazios and Dionysus are depicted with the phallic symbols in the coribandel and orgiastic rites. The reflection of these gods to the Hellenic and Roman world are best observed in the vase paintings from the 6th -5th century BC. In these paintings the erected phalluses are carried as fertility symbol during fertility fests of Dionysus. These Anatolian originated exuberant spring rites, related to Dionysus, Attis and Sabazios become widespread in Greece and it influenced the Roman world as well. Particularly the phallus grave stelai tradition, which was first occurred with Phrygian and Lydian tumuli custom, become to use as an element of ordinary burials in Greece and Roman world.

Another Anatolian originated god Priapos, from Lapsakos, with his abnormal measured phallus is a ithyphallic god, who protects and fertilizes the wine yards of Anatolia. He is respected and honored in Greece especially in rural areas. Although he is mentioned in

the comical stories, because of his abnormal image, he is worshipped in Rome as well. On the other hand Arcadian Pan is a god, who begins to occur rather late and never become that much popular in Anatolia. Hermes however, with its ithyphallic character as herm, had a widespread usage on the roads, buildings and graves.

During the Roman Period in Anatolia the popularity of the phallus shaped amulets getting increased. The depiction of the phallus with its apothropeic character is used against to the evils and bad powers beside the graves at the public or civil buildings as well. At the same time this symbol was also very popular as a jewelry. Such kind of cults particularly in France and Italy are not abandoned until the 17. th century.

Especially during the Ottoman Period in the marginal Sufi lodges, and today during celebrations of agricultural fertility festivals at the villages or in the superstitions, these ancient male fertility and protective rites can still be seen in Anatolia.

GİRİŞ

Anadolu'da, insanoğlunun yaşam ve düşün dünyasına ait ilk bezemeler, Paleolitik Dönemle beraber mağara veya yaşam çevrelerindeki kaya resimleriyle ortaya çıkar. Batıda Öküzini Mağarası , Doğu'da Tirişin çevresi kaya resimleri ve Van Kızlar Mağarası resimlerin de dinsel anlamlı ilk sahneler görülmektedir. Bu sahnelerde büyük ölçüde avcılıkla yaşamlarını sürdüren dönem insanların, inanç ikonografisinde eril av hayvanları ve onlarla bağlantılı, semboller ile ithyphallik tanrılar / demonlar dikkati çeker

Neolitik Dönemi hazırlayan tarım ekonomisinin getirdiği zorunlulukla yerleşimler kuran insan, yine bu ekonominin yarattığı yeni bir sosyal yaşam biçimi ve inanç sistemi oluşturur. Anadolu Neolitiği'nin en önemli merkezlerinden olan Çatalhöyük'de yoğun olarak, duvar resimleri ve kazı buluntularıyla tanık olduğumuz tarım merkezli dinsel düşüncenin sistemleştirilip, kurumsallaşmış bir din haline geldiği izlenir. Anadolu'nun, bütün Neolitik tarım toplumlarında verimlilik, bereket, ve doğurganlığa yönelik ihtiyaçlar nedeniyle, kadının doğurganlığı ve bereketi yüceltilir. Bu nedenle tarımsal doğurganlığın/bereketin sembolü anatanrıça doğaüstü bir güçle Neolitik toplumlarda, bölgesel ve kültürel farklılıklara karşın aynı anlamlarla karşımıza çıkar. Ancak J. Campel'e göre erkeğin üremedeki gerekliliğinin bilinmediği görüşünün tersine, bu çok daha önce anlaşılmış bir fenomendi. Bu nedenle, gelecek yıllar için dilenen bereketin, tek yanlı olmadığını ve bu dileklerden oluşan ritüellere eril ögenin de dahil edildiğini çeşitli sembollerle görürüz. Bu ilk bereket inanlarının maddi verilerine özellikle Güneydoğu Anadolu'da Nevali Çori, Göbeklitepe kazı buluntuları ve Orta Anadolu'da Çatalhöyük'te evlerin duvar resimlerinde ve kazı buluntularında rastlamak mümkündür. Bu dönem soyut dinsel resim ve plastiğinde ithyphallik tanrılar/ demonlar, vücudundan soyutlanmış ve tekbaşına bir kült objesi haline gelmiş olan erkek genital organı "phallos" ve phallic sembollerin yanında, phallos şeklinde anatanrıça figürin ve idolleri oldukça yaygın olarak, bereket ve koruyucu görevler üstlenmiş anlatımlarıyla izlenmektedirler. Neolitik yerleşimlerin izleyicisi olan Kalkolitik Tülintepe, Hacılar gibi yerleşimlerde de bu tür anlatımlara rastlamak mümkündür.

Anadolu'da 2. bin yılda yerli Hatti ve kendine Hattilili diyerek yerleşen kültürüyle Hitit mitolojisinde, Kumarbi mitosunda phallos, gücün, erkin ve doğurganlığın simgesidir. Telipuni mitosu ile de eril bitki üretgenliğinin sembolleri ile karşılaşırız. Yine Hitit metinlerinde, ilk

tohum ritlerinde kullanılan sihirsel gücüne inanılan phallik sembollerin, bitkisel bereket için kullanıldığına rastlanır. Bunların yanında, aynı dönem arkeolojik verilerinde de Asur etkili, mühür sanatında görülen ithyphallik karışık yaratıklar yanında, bereket ve koruyucukla ilintili ithyphallik tanrılar/demonlar, muhtemelen bereket kültlerinde kullanılan ritüel kaplarında plastikleşirler. Yine anatanrıça ve onun eşleri için yapılan bereket ritlerinde, koribandal ve orgiastik şölenler daha sonraki çağlarda Attis, Dionysos ve Sabazios'un bereket ritlerinde önemli bir tapınım şekli olarak etkisini gösterecektir.

Anadolu'ya savaşganlıklarıyla gelen katı babaerkil kavim olan Phrigler'in nasıl olupta Anadolu'nun anatanrıça'sına neredeyse tek tanrılı bir dinmişcesine tapınıldığı önemli bir sorudur. Kybele hem çocuğu ve hem sevgilisi olan Attis ile bitkisel bereket ritüellerin eril ve dişil gücünü oluştururlar. Ancak bu tarımsal bereket çifti olan Kybele ve Attis'in; Mezopotamya'da, İnanna ve Tammuz çifti ile Kıbrıs ve Fenike'de Astarte ve Adonis'le olan bağlantısı önemlidir. Attis, bitkisel bereketinin eril yönünü, mithoslar ve arkeolojik verilerde çeşitli phallik karakter ve sembollerle temsil eder. Bu tanrı çiftinden başka, Phrigia kökenli bir diğer bitkisel bereketin temsilcisi olan tanrı da Sabazios'dur. Tanrı Sabazios'un Dionysos ve Priapos'la kurulan mitsel bağlantılarıyla ve arkeolojik verileriyle, bu bitki bereket tanrılarını Anadolu'ya bağlar.

Bütün bu bitkisel bereket kültlerinde var olan eril örgeler; semboler, ithyphallik tanrılar ya da doğrudan tanrının vücudundan soyutlanmış bir phallos olarak resmedilir. Phalloslar ve ithyphallik tanrılar, bitkisel bereket ve doğum anlamı dışında, ölümlle ilintili olarak Kithonik bir anlam da taşır. Anadolu'da özellikle Phrigia, Lidia, Paphlagonia, İonia'da tümülüs geleneğiyle beraber ortaya çıkan ve tümülüslerin üzerinde sadece mezar işaretleyicisi olarak değil, ölüm ve yeniden doğuş inanları dışında bir de mezar koruyucu olarak phalloslarla karşılaşırız. Bu gelenek, phallos şekilli mezar stelleri olarak da Anadolu'da Roma Dönemi sonuna kadar oldukça yaygın olarak görülür.

Antik Çağ boyunca, Mezopotamya ve Anadolu kökenli bitki ve hayvan üretkenliği/bereketi anlamları ve kültürleriyle doğanın eril gücünü temsil eden ithyphallik tanrılar, demonlar ve bunlara ait orgiastik phallik ritüeller kıta Yunanistan'ı ve oradan da Roma'yı aynı anlamları ve ritüelleriyle etkilemiştir. Bu kültürlerden biri, Lampsakos Tanrısı Priapos'dur. Strabon'da anlatılana göre onun onuruna, kolonist Miletliler ya da Kyzikoslular tarafından Mysia'da Priapos adı verilen bir kent kurulmuştur. Anadolu orjinli bu ithyphallik tanrı Yunanistan'ı ve Roma'yı etkilemiş ama bu bölgelerde daha çok -- Phallos'un Anadolu'da iriliği ile bereketin çokluğu arasında kurulan bağ -- yozlaşmış ve bu anormal phallosuyla, reddedilen ve komik bir anlatıma

sahip olsa da, bağ ve bahçe koruyuculuğu görevinden de vazgeçilemeyen bir tanrı haline gelmiştir.

Hellenler, Anadolu kökenli diğer bitki tanrısı Dionysos'u, asla kabul etmedikleri efemine bir karaktere sokmalarına karşı, bitki bereket ritüellerinde phallik karakteriyle tüm Antik Çağ boyunca önemli bir yer elde etmiştir.

Euripides'in, Dionysos dininin Hellenistana gelişini anlattığı Bakhalar oyununda, Anadolu kökenini açıkça gördüğümüz Dionysos, Priapos gibi hiçbir zaman ithyphallik olarak resmedilmemiş olsa da, phallik sembolleri ve ritüelleri efemine karakteriyle de tezat oluşturur. Özellikle bitki verimliliği için yapılan, kırsal ve daha sonra şehirlerde kabul edilen Dionysia festivallerinde doğanın eril bereket gücü olarak düşünülür. Onuruna, koribandal misteriler ve orgiastik şölenler düzenlenir. Dionysos özellikle kırsal şölenlerinde ki taşkın felsefe ve seksüel sahneler Anadolu'da Kybele ve oğlu, sevgilisi olan Phrigialı Attis ile yine Phrig kökenli Sabazios festivalleriyle oldukça bağlantılıdır. Bu ritlerde ve özellikle Dionysos festivallerinde düzenlenen taşkın müzikal phallik ve seksüel geçit törenleri, doğanın eril gücünden bereket dilenmesi anlamına gelir. Aynı amaçla yapılan ancak, Hellen dünyasında Demeter ve Persephoney'le bağlantılı, kökeni Anadolu Anatarıçasına kadar giden, mistik bereket ritüellerinde de, Dionysos ve onun eril bereket gücünü temsil eden phallik materyallere rastlanması şaşırtıcı olmamalıdır.

Bütün bu eril bitkisel bereket kültürleri yanında, avcı- toplayıcı ekonomi ile hayvansal bereket ihtiyacı için oluşturulan inanç sisteminde başat güç, erildir. Anadoluda, Paleolitik mağaralarda ve kaya resimlerinde ve sonra Neolitik Çatalhöyük duvar resimlerinde boğayla kişileştirilen eril hayvansal berekettir. Bu ilk resimlerde hayvansal bereket için kullanılan eril semboller ve tanrılar daha sonra bitkisel bereket anlamlarıyla da doğanın dişil gücünü tamamlayan nitelikleriyle karşımıza çıkarlar. Özellikle Hellen ve Roma uygarlığında boğa, bereket boynuzu sembolleştirilen, hatta Pan gibi, yarı insan yarı keçi ithyphallik tanrılar görülür. Bunun yanında, doğumuyla beraber tanrı Apollon'un sürülerini çalan ve yine hayvansal bereket yanında, çobanları ve sürülerini koruyan tanrı Hermes ve ithyphallik şekilde görülen herme sütunlarıyla bereket anlamı yanında koruyucu güçler de kazanır.

Phallosların, Dionysos'un atributu olarak bereket ritüellerinde ve Demeter mysterilerinde kullanıldığı, İ.Ö. 6. yy.' la beraber Hellen vazo resim sanatında üzerlerinde kötü ruhlara ve şansa karşı göz motifi olan büyük boyutlarla, kanatlı ve kuş gibi çeşitli şekillerle var oldukları bilinir. Roma Döneminde ise yaygın bir kullanım ve özellikle amulet anlamı kazanan phalloslar; kimi zaman ereksyon durumunda yalın halleriyle verilirken, karışık yaratık ve phallik demonlar olarak

karşımıza çıkarlar. Roma Dönemi'nde oldukça yaygın olan bu resimler özellikle sur, bahçe, hatta mezar duvarlarında apotropeik anlatımlarıyla varedilirler. Aynı şekilde pişmiş toprak, taş veya çeşitli madenlerden yapılmış amuletler de, öncesi olmasına karşın özellikle Roma Dönemi'nde Anadolu'da oldukça yaygınlaşmıştır. Bu tür amuletler, takı olarak kullanıldığı gibi koruyucu anlamlarıyla mezar hediyesi olarak da görülürler. Antik Çağ'da phallos biçimli mezar stellerinin yaygınlığı, özellikle hermeler ve phallic amuletlerin mezar hediyesi olarak kullanılması da phallosun yaşam ve bereketle olan ilişkisi yanında ölüm ve diğer dünya inancı içerisinde de önemli bir yeri olduğunu gösterir.

Hristiyanlıkla birlikte bu önemli kült ortadan kalkmamış, Hristiyan aziz kültleri altında 18. yy.'a kadar özellikle İtalya'da ve Fransa'da tapınım görmüştür. Anadolu da ise 14. yy.'dan, 17. yy.'a kadar marjinal sufi tarikatlarında bu antik gelenekleri görmemiz mümkündür. Ayrıca günümüzde bile batıl inançlar ve ritüeller arasında (köy seyirlik oyunları gibi) bu kültürün varlığını hala yaşarız.

1. Paleolitik Çağ

Anadolu'da yaşamın ilk betileri, insanların ilk barınakları olan mağaralar ve yaşam çevrelerindeki kaya resimleriyle birlikte görülür. Neolitiğe kadar olan süreç içerisinde, özellikle avcı toplayıcı gruplar halinde yaşayan Paleolitik insan, günlük yaşamı için gerek duyduğu av hayvanları ya da, bu hayvanları avladığı sahneleri oldukça yaygın resmeder. Diğer yandan, avcı toplayıcı geçim biçiminin yön verdiği ilk dinsel inanış sistemi ve ritüelleri de, bu mağara ve kaya resimlerinin konuları arasındadır.

Paleolitik Dönem içerisinde Anadolu'nun güney batısında yer alan Öküzini Mağarasındaki boğa betimlemeleri, avcı-toplayıcı ekonomide eril gücü ve hayvansal bereketi simgelerlerken; daha geç dönemlerde tarımsal bereketi de içine alacak şekilde eril bir simge olarak anlamı genişleyecektir. Van Kızlar Mağarasında¹ İ.Ö. 15.000-8000 tarihleri arasında dinsel anlatımlı kaya resimlerinde boğa üzerinde elleri Çatalhöyük'teki gibi iki yandan yukarıya doğru kaldırılmış ve konu olarak da yine Çatalhöyük duvar resim ve kabartmalarını anımsatan Tanrıça figürleri vardır².

Van Hakkari sınırında yükselen Çelo Dağı yakınındaki Trişin yaylasında, Kahn-ı Melikan, Taht-ı Melik ve doğusunda kalan alanlarda yapılan araştırmalarda, toplu halde bulunan kaya resimleri dikkate değerdir. Bu kaya resimleri beş ana gruba ayrılır. Bu grupların çoğu realistik hayvan resimleridir. İnsan figürleri önemsiz denebilecek kadar azdır. Taht- Melik kaya resimlerinde ise, oldukça yoğun insan figürü ve olasılıkla dinsel düşün dünyasının ilk tanrı/demon figürleri görülür³. Bu tanrı/demon figürlerinin ikonografisi, dönem avcılık ve hayvancılık geçim biçiminin inanca yansımalarıdır. Özellikle Kahan-ı Melikte, vahşi bir hayvanı boynundaki ipe çekerek hakimiyetini ifade eden ithyphallik karakterli ve olasılıkla potnos thereon ikonografisinde verilen (Kat. No 1)⁴ tanrı/demon figürü oldukça ilginçtir. Yine Taht-ı Melik'de, kollarını yanlardan, havaya doğru kaldırmış stilize insan resmi de yine ithyphallik karakterlidir (Kat. No 2)⁵. Bu anlatımın ve Taht-ı Melik'de ellerini ve bacaklarını iki yana bir yay gibi havaya doğru açmış stilize insan figürlerinin⁶, Çatalhöyük kutsal odalarında ki

¹ A. Erzen, Doğu Anadolu ve Urartular 1984 7 vdd Fig. I.

² Işık 1999, 9.

³ Uyanık 1974, 101.

⁴ Uyanık 1974 141 Çiz. 12.

⁵ Uyanık 1974 141 Çiz. 9.

⁶ Uyanık 1974 141 Çiz. 5-6.

muhtemelen tapınım duruşunda olan sivilize anatanrıça figürleriyle benzerliği dikkat çekicidir. Taht-ı Melik'de diğer önemli bir başka figür de, bir binek hayvanının sırtında, masif bir altlık üzerinde duran, profilden verilmiş şematize ithyphallik bir insan figürüdür (Kat. No 3)⁷. Bu ithyphallik örnekler aynı bölge içerisinde çoğaltılabilir. Ancak bütün bu verilere dayanarak, Neolitik Çağ içine kadar devam eden⁸ Trişin kaya resimlerinin sivilize av ve av hayvanı resimleriyle birlikte bu ekonominin yansıdığı eril bereket ve koruyucu gücü olan tanrı/ demon figürlerinin varlığı açıkça görülmektedir.

2. Neolitik Çağ

Neolitik Dönem'le birlikte tarımsal ekonomiye geçen insan, yerleşimler kurup, ilk sosyal düzenlemelerle beraber ilk dinsel düşünce sistemini de oluşturur. Tarımsal ekonomiyle bağlantılı olan dinsel düşüncede, toprağın bereketi ve kadının mucizevi doğumu arasındaki mistik ilişki, tüm Neolitik toplumlarda başat olarak karşımıza çıkan anatanrıça inancını doğurur. Bu inanç, özellikle Anadolu Neolitik yerleşimlerinin hemen tümünde, farklı biçimlerde de olsa, aynı anlamıyla ve oldukça yaygın olarak görülür. Tarımsal bereket, kadının bedeninde anlamını bulur. Buna karşın Paleolitik Dönem avcı tecrübeleriyle hayvancılığa yönelen erkekler bu ekonomik paylarıyla, yansıdıkları dini inançta hayvansal bereket gücünü boğayla simgeleştirmişlerdir. Bu eril bereket gücünün dine yansması, daha sonraki dönemlerde sadece hayvansal bereketin değil aynı zamanda tarımsal bereketin eril gücünü temsil eden phallik bir sembol olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda Neolitik Dönem primitif sembolik sanatında, eril bereket ve koruyucu güç, vücudu olmayan ereksyon halinde phalloslar ve ithyphallik tanrı/demonlarla da anlamlandırılır.

M.Ö. 9. bin yılda, Güneydoğu Anadolu'da, henüz avcı-toplayıcı bir yaşamdan besin üreten bir ekonomiye geçiş aşamasındaki toplulukların oluşturduğu yerleşimlere rastlanır. Bunlardan en önemlileri olan Göbekli Tepe ve Nevalı Çori yerleşimde de eşesine benzeyen dikdörtgen tasarı, içerde, üzerinde çeşitli hayvan ve insan kabartmaları olan T biçimli dikmelerle sütunlarla desteklenen, diğer yapılardan bağımsız, tapınak binalarına rastlanılır. Aynı bölge içersindeki Göbekli Tepe ve Nevalı Çori'nin, primitif sanatlarda birbirine benzer sanat ürünleri vermesi

⁷ Uyanık 1974 141 Çiz. 20.

⁸ Uyanık 1974 102.

şaşırtıcı değildir. Bu yerleşimlerde, daha tarımsal üretime geçiş aşaması yaşandığından Anatarıça inancı yaygın değildir. Daha çok ithyphallik görüntülü tanrılar, ithyphallik eril tanrı heykelleri ve bağımsız phallos kabartmaları ve heykelleri görülür.

Bu phallik kimlikli tapınım verileri, Göbekli Tepe de yoğunlaşır. Özellikle hermeye benzer büyük, cephesel ve şematik bir baş ile birleşen dikdörtgen bir vücudun altında, oldukça büyük ve ereksyon durumunda işlenmiş bir phallosu olan ithyphallik tanrı/ demon figürü (Kat. No 4) önemlidir⁹. Göbekli Tepe'de, bu heykele benzer ayakta duran ve yine ithyphallik diğer bir figür de, insandan çok bir hayvan anlatımındadır (Kat. No 5)¹⁰. Bu İthyphallik tanrı/demonlar hayvansal verimlilik ve koruyucu güçleriyle, bölge insanı tarafından saygı görmüş olmalıdırlar.

Göbekli Tepe'de ithyphallik heykelleri yanında, ereksyon durumundaki phallos kabartmaları ve serbest yontuları da görmekteyiz. Kazı buluntuları arasında, 1,48 m. uzunluğunda, serbest yontu şeklinde bir phallos¹¹; yine aynı yerden 24 cm boyunda, kırık ve yine serbest yontu şeklinde bir phallosun da bulunur¹². Yine Göbekli Tepe'de güneydoğu platodaki, kaya üzerine ereksyon durumunda üç phallos kabartması yapılmıştır ve izler itibarıyla bir dördüncünün daha olabileceği söylenmektedir¹³. Göbekli Tepe yerleşiminde, Anadolu'da ilk defa ve yoğun olarak görülen phallos heykel ve kabartmaları eril tapınım ve ritüeller hakkında önemli buluntulardır.

Buradan yola çıkarak, tapınak diye yorumlanan yapılarıdaki, mimari taşıyıcı görevi olup olmadığı tartışmalı olan T- biçimli dikmeleride, şekilleri ve özellikle üzerlerindeki yılan, boğa, ve diğer hayvanların varolması dışında, çıplak, doğum yapar pozisyonda¹⁴ Göbekli Tepede bulunan tek kadın figürü olmasıyla önemli bu figürün, aslanlı T- biçimli dikmenin zemininde kazıma ile verilmesi, bu dikmelerin bir kült objesi ve muhtemelen de phallik bir sembol olduklarını savlayabiliriz.

Özellikle Göbekli Tepe'de yoğunlaşan bu phallik anlatımlı tapınım; tarımsal üretime geçişteki bu bölgede, tarımsal üretimin yoğun olduğu Orta Anadolu bölgesindeki yaygın anatarıça bereket inancından farklı olarak, tam anlamıyla doğanın eril gücü olan ithyphallik tanrılar/ demonlar yanında phalloslar, ya tanrıların belirteci olarak ya da tekbaşına yaşam getiren, bereket veren ve koruyan bir güç anlamlarıyla tapınım görmüşlerdir.

Doğu Anadolu'nun çanak çömleksiz Neolitik Dönemi'nden, Cafer Höyük'te ise ekonomi, tarım ve hayvancılığa dayanır. Bu yerleşimde, Anadolu bütününden farklı tipte ve pozlarda taş

⁹ Hauptmann 1999, 80 Fig. 33.

¹⁰ Hauptmann 1999, 80 Fig. 26.

¹¹ Schmidt 1999, 9 A6; Hauptmann 1999, 80 Fig. 34.

¹² Schmidt 1999, 9, A7, Taf 2,3,4.

¹³ Schmidt 1999, 20 C15 Taf 10-1,2.

hamurundan kadın yontucukları görülür. Diğer önemli bir buluntu ise genital organı abartılıca verilmiş bir erkek yontucuğudur (Kat.No 6); bunun bir tanrı ya da bir demon olduğunu savlamak oldukça güç olsa da phallic karakteriyle önemlidir. Ancak burada bulunan kadın figürinleri tanrıça olarak yorumlanırsa, phallic karakterli figürin de bir tanrı olarak anlamlandırılmalıdır.

Anadolu tarım Neolitiği'nin, en önemli merkezlerinden biri olan Çatalhöyük, özellikle anatanrıça dininin en yoğun olarak görüldüğü yerleşimlerden biridir. James Mellaart'ın ilk dönem kazılarında ele geçen duvar resimleri, kült odalarındaki plastik kabartmalar ve figürinler Çatalhöyük insanının yaşam çevresi ve dini hakkında oldukça önemli bilgiler edinmemizi sağlar.

Çatalhöyük ekonomisi, Neolitik tarımın ve hayvancılığın yanında, avcılığa ve özellikle Orta Anadolu obsidyeni ticaretine dayanıyordu¹⁵. Tarımsal üretimin önemi ile beraber bitki bereketinin sembolü olan anatanrıça Çatalhöyük sivilize duvar resimlerinin ve plastik eserlerin en önemli konusunu teşkil eder. Buna karşın bereketin eril kimliği, yine anatanrıça'yla beraber kült odalarında, boğa boynuzları öz olarak kullanılan ve alçıyla yapılan boğa başlarında, ya da bir av ritüelinin tam ortasında tüm haşmetiyle duran boğayla kimlik kazanır¹⁶. Yine Çatalhöyük'de, Leopar tapınım odasından VI A.44 ve tapınım odası VI A da bulunan, sakallı ve boğa üzerinde oturan eril tanrılar Mellaart tarafından, tanrıçanın kocası olarak yorumlanır¹⁷.

Eril yaşam gücünü temsil eden boğa dışında, siyah kireçtaşından yapılmış sivilize bir tanrıça figürini, phallos biçimi ile eril ve dişi yaşam güçlerine hakim bir ikonografide, Anadolu'da daha önce rastlanmamış bir anlatımda görülür. (Kat. No 7). Bu tip phallos gövdeli şematize anatanrıça figürinlerine, Kalkolitik Dönem'de Tülintepe de, bir örnekle ve Kıbrıs Kalkolitiği'nde ile Avrupa Neolitiği'nde rastlıyoruz.

Çatalhöyük kazılarında J. Mellaart tarafından ortaya çıkarılan, duvar resimlerindeki sembolik anatanrıça dini anlatımları içinde, doğumun ve yaşamın eril gücünü simgeleyen, çoğu zaman kanatlı olarak, ereksyon durumunda phalloslarla karşılaşırız¹⁸. Bu sembolik ve sivilize resimler

¹⁴ Schmidt 1999, 21 C.18 Taf. 10,3.

¹⁵ Mellaart 1967, 221 vdd.; Mellaart 1988, 76; Mellaart 1989, Vol III 5 vdd.; Dolukhanov 1998, 286.

¹⁶ Işık 1999, 11-12; Işık, "Balıkçı'nın Eski Anadolu'su", Halikarnas Balıkçısı Günleri 1999, 60.

¹⁷ Mellaart 1967, 185-186 Res. 88-91; Işık 1999, 12; Işık, "Balıkçı'nın Eski Anadolu'su", Halikarnas Balıkçısı Günleri 1999, 60.

¹⁸ Çatalhöyük duvar resimlerinden vereceğim örnekler, James Mellaart, Udo Hirsh ve Belkis Balpınar'ın 1989 yılında çıkarttıkları, The Goddess from Anatolia kitabında bulunan J. Mellaart'ın çizimlerine dayanmaktadır. Bu kitapta sözkonusu resimlerin fotoğraflarının olmayışı nedeniyle tartışmalı verilerdir. Çatalhöyükün bugünkü kazıcısı Ian Hodder'a bu konuda yolladığım mesaj karşılığında, Ian Hodder, şimdiye kadar yaptığı çalışmalarda böyle bulgulara rastlamadığını ifade etmiştir. Ancak benim görüşüm, bu resimlerin çok fazla yanıtıcı olmadığı yönündedir. Bunun nedenlerinden biri, tezimde yer bulan bu resimlerin yorumlamasında J. Mellaart oldukça yanılmış ve önemli olan bir kült biçimi olan bereketin eril yüzü olan phallos kültürünü gözden kaçırmıştır. Diğer bir neden ise arkeolojide, kazıcının verilerine güvenme etiğindedir. Aynı zamanda J. Mellaart'ın Arkeoloji ve Sanat Yayınlarından "Çatalhöyük Wall Paintings" adlı kitabı basım aşamasındadır.

arasında, tapınım odası A III/11 batı duvarından bir duvar resmini (Kat No 8) Mellaart, tanrıça, kuş, ve boğa olarak yorumlar¹⁹ ve buradaki kuşun anatanrıçanın bereketini verdiği ya da desteklediğini söyler²⁰. Bu sahne, Çatalhöyük kült odalarındaki plastik duvar kabartmalarından aşına olduğumuz, kollarını ve bacaklarını iki yana doğru açmış anatanrıça, hemen altında kanatlarını açmış bir kuş ve onunda altında boğa başları görülür. Ancak kanatları açık kuş figürüne daha dikkatli bakılırsa, bu figürün kanatlı ve kuş şeklinde bir phallos olduğu kolaylıkla görülür. Kuşun gagasının ise anatanrıça'nın vulvasını oluşturuyor olması, bu ikonografiyi tamamlamaktadır. Burada kuş, gökyüzünden aldığı ruhları anatanrıça'nın vulvasına enjekte eder durumda betilenmiştir²¹. Çatalhöyük duvar resimlerinde ve duvar kabartmalarında kuşların, ölümle bağlantısı da önemlidir. Anlaşılacağı üzere phallos şeklindeki kuşlar, doğum ve bereketle ilintiliyken; Mellaart'ın "akbaba" olarak yorumladığı kuş figürleri, ölüm ve yeniden doğumla ilintilidir²².

Yine Çatalhöyük tapınım odası, A III/11'deki duvar resmini Mellaart, dikey nişler içinde ya da üstündeki tanrıçanın bereketi olarak yorumlar (Kat No 9). Ancak bu duvar resminin kenar bordürlerinde simetrik bir dizin içinde, dört kanatlı, kuş şeklindeki phallosların birleşme pozisyonundaki kadınların/anatanrıça'nın vulvasına doğru yöneldiğinden bahsetmemiştir²³. Buradaki ana sahnede, bağdaş kurmuş, kucağında çocuğu nişin içinde oturan anatanrıça görülürken, nişin üst kısmında bir boğa başı bulunur. Mellart, bu sahneyi anatanrıça'nın bereketi olarak yorumlamakta haklı olabilir; çünkü bu duvar resminin yan bordürlerinde ki yukarıda bahsedilen ikonografi bu anlatımı destekler.

Yukardaki anlatımın Çatalhöyük'teki bir başka örneği ise kırmızı tapınım odası olarak adlandırılan E IX/31 de bulunan duvar resmidir (Kat. No 10). Bu resmi Mellaart gerçekçi bir doğum sahnesi olarak niteler²⁴. Ancak buradaki iki ana sahnenin ortasında ve yanlarda olmak üzere sahneyi sınırlayan üç bordür bulunur. Bu sınır bordürlerinde de A III/11 de bulunan duvar resmi bordürüyle neredeyse eşçe bir anlatım içerir. Burada, simetrik olarak ardarda dizilen ve vücudu olmayan ereksyon durumundaki phalloslar, vücudu olmayan üçgen şekilli vulvalara doğru yönelmiş durumda resmedilmişlerdir. Soldaki doğum sahnesini ve sağdaki sahnede ise

¹⁹ Mellaart 1989 Vol. I 77 Plate XV Res. 6.

²⁰ Mellaart 1989 Vol. II, 54.

²¹ Kuş şeklinde phallosların ya da phallic bir sembol olarak kuşların Anadolu'da ve kıta Yunanistan'da farklı dönemlerde ve farklı bölgelerde kullanılmışlığı bilinmektedir.

²² Mellaart 1989 Vol. II, 54.

²³ Mellaart 1989 Vol. I, 92 Plate XVIII 1

²⁴ Mellaart 1989 Vol. I, 50 Plate XI Res. 11.

iki kadının olasılıkla yeni doğan bu çocukla ilgilenişi anlatımını, bordürlerdeki yaşam verme gücünün eril yönü ve başlangıcı olduğunu phalloslar tamamlar.

Yine Çatalhöyük duvar resimlerinden E.VI.A/34 deki, üç niş içindeki sahneyi Mellaart, tanrıçaların doğumu olarak yorumluyor²⁵ (Kat. No 11). Bu duvar resmi üç ana sahnede tanrıçaların bereket ve doğumlarıyla ilgili anlatımlar varken, Altta bütün sahneleri birbirine bağlayan yanyana dizilmiş ve tapınma pozunda kollarını iki yandan yukarı doğru kaldırmış olan ereksyon durumundaki phallosları açıkça izlenebilen eril figürler görülür. Burada anasahnedeki doğumu/bereketi kutlama veya aynı anlamlı bir festivalde ereksyon durumundaki erkeklerin ritüel dansı betimlenmiş olmalıdır.

Bütün bu duvar resimleri içinde Mellaart, tapınım odası AIII/11'de iki akbabayı boyunlarından bir potnos Theron niteliğinde tutmuş figürü²⁶, erkek demon olarak yorumlar²⁷. Aynı zamanda bu figür, bir boğa postu giyerek hayvanlar hakimi pozunu güçlendirir. Mellaart haklı olarak bu figürle yine tapınım odalarında bulunmuş olan boğa üzerinde oturan sakallı tanrılarla birliktelik kurmaktadır²⁸. Bu duvar resminde boynuzlu ve genital organı özellikle verilmiş olan hayvanlar hakimi, yine Çatalhöyük duvar resimleri arasında A.III/11 de, aynı pozda, iki yanında duran leoparların hakimi olarak boyunlarından kavrayan tanrıyla aynıdır²⁹. Benzer hayvanlar hakimi betisini ilk olarak Paleolitik Dönemde Kahan-ı Melikte görmüştük ve boğa postu giymiş erkek genital organı açıkça verilmiş diğer örnekle Kalkolitik Dönem Hacılar seramiği üzerinde karşılaşacağız.

Bütün bu veriler ışığında, özellikle tarımsal ekonomiye tam anlamıyla geçemeyen Güneydoğu Anadolu Neolitik yerleşimlerinden en önemlileri olan Göbekli Tepe ve Nevali Çori'de, ithyphallik tanrılar ve phallosla simgelenen eril yaşam ve bereket gücü, anatanrıça dinine göre oldukça başat ve yaygındır. Ancak Çatalhöyük merkezli Orta Anadolu Neolitik yerleşimlerinde baskın tarımsal üretimden kaynaklanan, neredeyse tektanrı biçiminde Anatanrıça dini yaygınlaşır. Bu bölgede eril yaşam gücü ise, yine ekonomiye yansımaları olan hayvanların efendisi ya da anatanrıça'ya bereket veren phalloslar olarak yardımcı anlamlarıyla betimlenir.

²⁵ Mellaart 1989 Vol. I, 87, Plate XVII Res. 5.

²⁶ Mellaart 1989 Vol. I, 62, Plate XIII Res. 8.

²⁷ Mellaart 1989 Vol. II, 26-27.

²⁸ Mellaart 1989 Vol. II, 26-27.

²⁹ Mellaart 1989 Vol. I, 56 Plate XII Res. 12.

3. Kalkolitik Çağ

Kalkolitik Dönem’le beraber, sembolik anlatılar olarak özellikle Anatanrıça figürinleri ve bu figürinlerin şematize edilmiş simgeleri olan idollerle oldukça yoğun olarak karşılaşırız. Bu dönemde eril kimlikli bereket tanrıları veya phallic semboller şu andaki bilgilerimize göre yoğun değildir ancak vardır.

Tülintepe’de (Kat. No 12), Çatalhöyük örneğinde olduğu gibi, pişmiş toprak phallos biçimli şematize bir anatanrıça figürini görülür. Bu şematize phallos biçimli anatanrıça ile aynı dönem Kıbrıs eserleri arasında yadsınamayacak ölçüde benzerlikler görülür. Sotira Arkolies’ de bulunan phallic karakterli tanrıça figürünü, Kıbrıs Kalkolitik sanatının bir ürünüdür³⁰. Bu tip phallos formunda bir gövdeye sahip anatanrıça modelleri İtalya, Fransa ve Macaristan’da Paleolitik ve Neolitik Dönem’lerinde karşımıza çıkar³¹. Tülintepe örneği, özellikle Fransa’da ki Placard Charenta Mağarası (M.Ö. 15.000-13.000)³² ve Macaristan’da Enröd- Szujskóskereszt Körös vadisinde bulunan phallos biçimli anatanrıça figürinlerine benzer (M.Ö.5600-5300)³³. Ancak tüm bu benzerliklere karşın zaman ve mekansal farkların çok fazla olması aralarında bir etkileşim aramakta zorluklar yaratır. Phallos şeklindeki Anatanrıça modellerinin, farklı coğrafya ve zamanlarda, insanın farkında olduğu ve ihtiyaç duyduğu dişi ve eril yaşam güçlerini birleştirerek kuvvetlendirme ihtiyacından doğduklarını göstermelidir.

Hacılar Kalkolitiği’nden çeşitli formlarda genelde, krem astar üzerine kızıl kahverengi boya ile bezenen birbirinin benzeri seramikler bulunmuştur. Bu seramiklerin ortak özellikleri ise boyama ile verilen sembolik anlatımlarıdır. Bu anlatımlarda gerek tondoda gerekse seramiğin yüzeyinde sivilize boğa başları ve benzeri kült ve objeleri resmedilmiştir. Bunlardan Hacılar I’de, M.Ö. 6. binin son çeyreğinden ele geçen bir seramik üzerinde (Kat. No 13) karakteristik olarak krem astar üzerine kızıl kahverengi boyama ile verilmiş, ayakta duran, boğa başlı, kollarını iki yana açmış durumda bir insan figürü görülür³⁴. Bu figürün en önemli özelliği bacalarının arasında yine kızıl kahverengi boyayla bir çizgi ile verilmiş genital organıdır.

³⁰ Karageorgus 1986, 45-46; Gimbutas 1989, 232.

³¹ Gimbutas 1989, 230 vdd.

³² Gimbutas 1989, 230 Fig. 357.

³³ Gimbutas 1989, 230 Fig. 358.

Böylece bu kabin, ithyphallik bir boğa adam ya da boğa başlığı takmış bir rahip olduğunu³⁵ ve dinsel işlevli bir kap olduğunu anlayabiliriz. Hacılar da neredeyse hiçbir eril figürin ele geçmemiştir. Buna karşın Hacılar boyalı seramiklerinde, birçok örnekte yukarıda bahsedilen sematize ithyphallik karakterli boğa başlı insan figürleri olması, veya boğa başları, daha önce bahsedilen ilk duvar resimlerinden itibaren eril gücü temsil etme geleneğinin burada da sürdüğünü gösterir.

Görüldüğü gibi Kalkolitik Dönem içerisinde ele geçen yetersiz arkeolojik verilerde Neolitik Dönem'le birlikte yoğun tapınım gören anatanrıça inancı devam ederken; doğanın eril hayat gücünü de, ithyphallik tanrılar, veya phallik anlatımı olan çeşitli sembolik ifadelerle temsil edilmekteydi.

4. Tunç Çağı:

Beycesultan Orta Bronz Çağı tabaka V (M.Ö.1900-1750)'den ele geçen, kuşa benzer fantastik karışık yaratık şekilli bir tapınım kabı olan rython ve yine buna benzer nitelikte, hayvan şekilli diğer rythonun ithyphallik görüntüsünün vurgulanmış olması önemlidir³⁶ (Kat. No 14).

Beycesultan orta ve geç Bronz Çağından IV. katmanda, kilden yapılmış, aplike ile verilmiş genital organları orantısızca büyük ve ereksyon durumunda iki erkek figürü ele geçmiştir³⁷. Bu figürlerden birinin kolları ve phallosu kırılmış olduğundan duruşu konusunda bir fikir edinmemekteyiz, ancak diğerinde sağ kol göbek üzerindeyken, sol kol kırık olan phallosu tutmaktadır (Kat. No 15 a, b).

Yine Bronz Çağı'nın sonuna kadar Beycesultan tapınaklarının odağında, boğa boynuzu şeklinde sunakların bulunması, Paleolitik Dönem'den beri boğanın eril hayat gücünü temsil ettiğini düşündüğümüzde oldukça önemlidir³⁸. Aynı zamanda, bu yerleşimde Neolitik çiftçi yerleşimleri kadar yoğun şekilde anatanrıça figürleriyle karşılaşılmasıdır. Böylece Beycesultanda'ki tapınağın boğa boynuzlarıyla kişileştirilen eril bir tanrı olduğu söylenebilir.

İzmir Körfezi'nin güneybatısında, Liman Tepe'de, 1995 kazı döneminde, Eski Tunç Çağı II tabakasında bulunan "koridorlu" evin salon bölümünde dinsel karakterli beş adet ereksyon

³⁴ Yakar 1991, 154 Fig. 154. Işık 1999, 11

³⁵ Boğa başlığı takmış rahip modelini ilk kez Çatalhöyük tapınım odası AIII/11 de görmüştük (bkz. Sayfa 10) Bu olgu geç dönemlerde yaygınlaşacaktır.

³⁶ Lloyd - Mellaart 1965 Vol. II 93-95 Fig. 11: Ia-c.

³⁷ Lloyd - Mellaart 1965 Vol. III Part II 138 Fig. 166-167.

³⁸ Işık 1999, 11

durumunda taş phallos bulunmuştur³⁹. Bunlardan, üçü kırık gövde parçaları iken bir örnek tamdır (Kat. No 16). Bu örneklerin bir tanesinde insansal özellikler verilerek yüz uzuvları işlenmiştir⁴⁰. Bütün bu phallos buluntularının yanında, Alacahöyük güneş kurslarına benzer nitelikte ve daha çok Anatanrıça anlatımlı Kiklat kurslarını anımsatan, seramik kült objesinin de ele geçmesiyle bu koridorlu evin dinsel bir amaçla kullanıldığı söylenebilir⁴¹.

Liman Tepe'de, sözü edilen "koridorlu" evde bulunan bütün bu arkeolojik veriler ışığında : Ereksyon durumunda ki phallosların eril hayatgücünü temsil ederlerken yine bu yapıda, dişi gücü de temsil eden Kiklat anatanrıça kurslarından bir tane bulunması da buradaki bereketle ilgili dinsel konsepti anlatmaya yeterlidir.

4.1. Hitit

Hitit mitolojisinde eril hayat gücü, bereket tanrısı Telepinu mitosuna ve Kumarbi mitosunda kimlik bulmaktadır. Telepinu kaybolan tanrı mitosuna, bir bereket sihir ritüelidir⁴². Bu mitos Mezopotamya kökenli Temmuz ve Adonis mitoslarıyla ilgili görülse de, bu ilgi bu kadar büyük değildir. Çünkü Hitit bitki tanrısı Telepinu ölmez derin bir uykuya dalar

Tepelenu mitosunda A i, 3- 20 da⁴³:

Bereket tanrısı öfkeyle uzaklaşır, ve bütün yaşam söner.

Telepinu yürüyüp gitti. Tahılı ve ve büyümeyi ve bolluğu aldı götürdü tarladan ve çayırda.

Hemen ardından tohum üremez oldu, hemen ardından sığırlar ve insanlar üremez oldu, gebe kalmış olanlar bile doğuramadı.

Telepinu anatanrıça tarafından gönderilen arı tarafından bulunur⁴⁴. Ancak onun öfkesi dinmez ve bu nedenle, bereketini aldığı, arpa suyu, su, buğday, susam, incir, zeytin, üzüm, çam yağı, malt ve arpa mayası, kızıl buğday, bal vb. sunular sunulur ve bir bahar şenliği ile bu öfke (kışın verimsizliği) son bulurdu⁴⁵.

³⁹ Erkanal - Günel 1996, 245.

⁴⁰ Erkanal - Günel 1996 Res. 10.

⁴¹ Erkanal - Günel 1996, 246 Çiz. 4.

⁴² Güterbock 1945 Giriş.

⁴³ Gaster 2000, 382 vdd.

⁴⁴ Arı Ephes'de anatanrıçanın sembolüdür.

Kumarbi mitosunda ise üç tanrı kuşağının hakimiyet için savaşmaları anlatılır. Ama bu mitoloji de önemli olan Alalu ve Kumarbinin savaşı ve sonuçlarıdır. Anu, Kumarbinin saldırılarından kaçarken Kumarbi onun penisini ısırır ve yutar. Bunun üzerine Anu Kumarbiye:

"İçini (düşünerek)(29) seviniyorsun, çünkü benim erkekliğimi yuttun.

(30) İçine sevinme! İçine bir tohum (31)koydum: ilkin seni sağır bir..... ya gebe bıraktım, (32)fakat ikinci olarak seni Aranzah (Dicle) nehrine gebe bıraktım; (33) ve üçüncü olarak seni sağır tanrı Taşmişu' ya gebe bıraktım." der

Bu mitosta Anu'nun genital organı Kronos ve Zeus mitolojisindeki gibi siyasi bir erkin göstergesi olmasının yanında, eril hayat gücünü de temsil etmektedir. Ayrıca Kumarbi'nin gebe kaldığı tanrılardan biri olan Aranzah'ın, tarım alanlarına bereket ve zenginlik getirdiği düşünülmelidir. Aynı şekilde, Mısırlı phallik bereket tanrısı Osiris'in de bedeni parçalandıktan sonra phallosunun Mısır'a bereket veren Nil nehrine atılması ve karısı İsis tarafından tekrar bulunup birleştirilemeyen parçası olmasıyla anlamsal bağlantılar kurulabilir.

Bu eril bereket mitosları dışında Hitit metinlerinde çorak bağlara, bereket için kurban edilen hayvanın genital organı gömülerek yapılan bereket büyülerine rastlanılır⁴⁶. Bu büyü, sembolik olarak toprağın, eril bitki tanrısıyla birleşmesi, döllenmesi olmalıdır.

Afyon yakınlarındaki, Yanarlar mezarlığında yapılan kazılarda, Hitit ölü gömme adetleri konusunda önemli veriler elde edilir. İ.Ö. 2. binin ilk yarısından olan bu yerleşim dışı mezarlığında bulunan seramikler arasında en önemlisi; insan başlı, phallos şekilli emziği abartılıca verilmiş ereksyon durumunda ve iki eliyle bu phallosu tutan rythondur (Kat. No 17)⁴⁷. Bu dinsel işlevli rython olasılıkla bereket büyülerinde tapınım gören, ismini bilemediğimiz ithyphallik karakterli bir tanrı/demonun ifadesidir. Bu rythonun ayrıca bir mezarda ele geçmesi bereket inancı yanında, bu ithyphallik tanrının koruyucu ve kithonik bir anlamının da olduğunu gösterebilir.

Alaca Höyük'ün eski Hitit katmanında ortaya çıkarılan Mısır kökenli ithyphallik tanrı Bes (Kat. No 18)⁴⁸, Anadolu'daki ilk Bes betisidir. Daha sonra bu coğrafya da fazla

⁴⁵ Gaster 2000, 388 vdd.

⁴⁶ A. Ünal, "The Role of Magic in the Ancient Anatolia Religions According to the Cuneiform Text From Boğazköy Hattusa", Essays on Anatolian Studies in The Second Millennium B C. 52-85.

⁴⁷ S. Şahin, Afyon Müzesi Kataloğu (1998) 22 vd.

⁴⁸ Koşay 1936 Lev. XLIV AL/A 88.

yaygınlaşmayacaksa da, yine eril/phallik bereket, ve koruyucu anlamı içinde Antik Çağ boyunca kendine yer edinecektir.

Yine Alaca Höyük Kazılarında ele geçen pişmiş topraktan, ereksyon durumunda bir phallos'un, libasyon kabına ait olabileceği düşünülmektedir (Kat. No 19)⁴⁹. Ancak phallos'un ucunda Yanarlar örneğinde ki gibi bir delik olmaması, bu phallos'un bir libasyon kabına değil de ityphallik bir figüre ait olabileceği yönünde kuşku yaratmaktadır.

Alacahöyük kazılarında ele geçen Erken Tunç Çağı, phallos formunda anatanrıça idolu, Çatalhöyük ve Tülintepe phallos biçimli anatanrıça betimlemelerinin (Kat. No 20)⁵⁰ formda farklılıklar olsa da aynı düşünüyü anlamlandırıyorlar.

Çankırı İnadık Köyü yakınındaki Eski Hitit Çağı yerleşmesi Sedat Alp'e göre Hanhana şehridir ve Hanhana şehri de fırtına tanrısının veya Otten'e göre, Telipinu'nun kült şehridir⁵¹. Burada bulunan mabet ve arkeolojik verilerin tümü buranın neredeyse Hitit dünyası için bir hac yeri olduğu yönündedir⁵². Bu sav tamamen yapı kazısında ele geçen dinsel objelerin yoğunluğu ile ortaya atılmıştır. Bunlardan en önemlisi olan İnadıktepe kabartmalı vazosunda koribandal, coşkulu bir törenle kutsal birleşme sahnesi işlenir. Bu sahne, Bitik vazosundaki gibi, bir yatak üzerinde tanrının, tanrıçanın örtüsünü yüzünden kaldırma sahnesidir. Ek olarak 4. firizdeki, muhtemelen sembolik olarak, rahip ve rahibe tarafından canlandırılan cinsel birleşmedir⁵³. Yine bu vazoda tanrıyı temsil eden boğa sunağına bir boğa kurban edilirken, bazı rahipler de sunu olarak boynuz taşırlar. Bütün bu verilere dayanarak İnadıktepe vazosunun ikonografisi bir bereket ritüeli anlamlandırılabilir.

İnadıktepe'de bulunan diğer önemli buluntu ise, bir nişin/ tapınağın içinde oturur durumda verilmiş olan, ve bir Hitit tapınağında bulunmuş ilk kült heykelidir (Kat. No 21)⁵⁴. Bu buluntu, çıplaklığı ile Hitit geleneksel giyisili tanrı betimlemelerinden ayrılır, ereksyon durumunda ityphallik görüntüsü ile de, İnadıktepe vazosu üzerinde, bereket ritüelindeki kutsal birleşmeyi tamamlayan bir anlatım içinde gözükür.

Otten'in teziyle Telepinuya ya da T. Özgüçe göre Fırtına Tanrısı'na ait olan bu yerleşimde, bereket ritüeli konulu kabartmalı vazo ve yine burada bulunan tapınım odasında oturan

⁴⁹ Koşay 1973 Lev. J29.

⁵⁰ Koşay 1948 Lev. LXVI AL s 32.

⁵¹ Özgüç 1988, 46.

⁵² F. Işık, "Kamış/Neşa "Tanrıları" ve Hitit Tapınaklarının Kökeni" Lykia III 1996/1997, 125'e göre

İnadıktepe Bir Hitit Sarayı'dır.

⁵³ Özgüç 1988, 35.

⁵⁴ Özgüç 1988, 44 Lev. 63, 1a 1b 1c

ithyphallik tanrı heykeliyle beraber, elegeçen pişmiş toprak boğa heykelleri, eril bereket ve hayat verme gücünü temsil ediyor olmalılar.

Hattuşa'da Ticaret Kolonileri Dönemi'nin son evresinde rastlayan tabakalardan ele geçen pithos parçaları üzerindeki figür de ikonografik açıdan oldukça önemlidir. Bu parçalar üzerinde, ayakta duran çıplak betinin, saçsız ve sakalsız, oval bir yüzü dönem özelliği olarak yuvarlak büyük gözleri, büyük bir burnu ve çizgisel bir ağızı vardır; kollarını iki yandan havaya doğru kaldırmıştır. Sol el kırık, sağ el cepheden verilmiştir. Gövde kollara göre kısa iken, ereksyon durumundaki üreme organı kırılmış olduğundan tam bilinemese de tüm gövde dikkate alındığında orantısız bir biçimde büyüktür. Bacakları ise, vücutla karşılaştırıldığında orantısız olarak kısadır. Aynı ikonografide diğer bir buluntu ise, Kültepe pithosları üzerindedir⁵⁵. Burada da aplike ile yapılmış, ayakta duran, çıplak, konik sivri külahı, yuvarlak büyük gözleri, büyük burnu ve sakalı olan Adorant gibi, ellerini yanlardan havaya kaldırmış, kısa gövdeli ve ereksyon halindeki, üreme organı orantısız olarak oldukça büyük olan ve kısa bacakları olan ithyphallik bir erkek figürü görülür (Kat. No 22)⁵⁶. Bu figürün bir sağ el cepheden ve açık şekilde verilirken, sol elin yerinde bir kuşun varlığı ilginçtir⁵⁷. Konik şapkasıyla tanrısal bir ifade taşıyan bu figür ve benzerleri, betimlendikleri depo kaplarındaki ürünleri koruyucu ve bereket verici anlamlarıyla varolmalıdırlar.

Ticaret Kolonileri Çağı ile beraber yoğunlaşan mühür baskılar üzerinde, karışık yaratık olarak boğa adam sıkça görülür. Bu tip yarı insan yarı boğa yaratıkların insan yüzlüdürler ve çoğu zaman sakallı olarak görülürler. Üst gövde de genellikle insan formundayken ve insan gibi iki bacaklı olmalarına karşın boynuzlarının varlığı, kuyruklu, toynaklı olmalarıyla da bir hayvan karakteri taşırlar. Boğa adam, birçok mühürde ereksyon halinde ithyphallik bir karakterde görülür.

Tüm bu mitoslardaki ve Hitit sanatına yansıyan, eril bereket tanrıları ve ithyphallik görüntülü bereket ve koruyucu tanrılar/demonlar, eril gücün, Anadolu'da sadece hayvansal bereketin değil aynı zamanda bitkisel bereketin de önemli bir parçası olduğunu gösterir. Neolitik ve Kalkolitik sonrası, bu dinsel kimlik değişimi Anadolu özünden değil özellikle Ticaret Kolonileri Çağı ile birlikte gelen Mezopotamya etkileşiminden olmalıdır.

⁵⁵ Haas 1994, 530.

⁵⁶ Haas 1994, 530.

5. Demir Çağı

5.1. Phrigia

Phrigler'in babaerkil savaşı bir kavim olarak , yaşamın dışıl gücü Anatanrıça Kybele'yi bu kadar yücelterek tapınmış olmaları oldukça düşündürücüdür. Ancak yine Phrigia'da Sabazius, Dionysos ve Attis gibi doğanın eril gücünü temsil eden ve misterilerinde de koribandal, taşkın orgiastik festivaller içeren tanrılar da görülür. Sabazius ve Dionysos neredeyse birbirlerine karıştırılacak denli benzer ritüeller ve antik sanat eserlerine benzer ikonografilerle görülürler. Her ikisi de hem hayvansal hem de bitkisel bereket tanrılarıdır. Bu iki tanrıdan Dionysos, kendi bölümünde ayrıntılıca tanımlanacaktır.

Attis, Mezopotamya bereket tanrıları olan Temmuz ve Adonis ile ilişkilendirilir. Çünkü her iki tanrı da Attis gibi ölümlü iken tanrıçalarla evlenirler, ölümleri sonrasında evlendikleri tanrıçalar tarafından tekrar diriltildikleri gün, bahar bereket festivalleri olarak kutlanır kış ayı geldiğinde tekrar yeraltı dünyasına inerler. Bu mitosun yakın bir versiyonunu, Hitit Telepinu mitosunda da görmekteyiz. Tamamen mevsimsel bereket ile anlamlandırılan bu eril kimlikler gibi Attis de bir mevsim tanrısı mıdır? Yoksa, kökeni Mezopotamya mitoslarından olan Anu ve Kumarbi ya da Mısır phallik bereket tanrısı Osiris gibi hadım edilmiş bereket tanrısı olarak, Hellen mitolojisinde ki Uranos ve Kronos mitolojisine köprü niteliği mi taşımaktadır? Bütün bu sorulara verilecek en kesin yanıt, Attis'in Kybele'nin hayat verme gücünün eril partneri olduğudur.

Attis'in soyu ve ölümü üzerine birçok söylence vardır. Özellikle ölümü konusunda Lydia söylencelerinde bir domuz tarafından öldürüldüğü; Phrig söylencelerinde de, ya anatanrıça'nın kıskançlığı yüzünden lanetli bir çılgınlık ya da yine anatanrıça'ya bir kurban niteliğinde penisini keserek ona sunması şeklindedir. Kendini hadım eden Attis ölür ve tanrıça kesilen organı toprağa gömer (anatanrıça toprak olduğuna göre Attisle birleşir) Akan kandan menekşeler olur Attis'in altında kendini hadımettiği çam ağacını da tanrıça kendi mağarasına taşır⁵⁸ (çam ağacı, yılboyu yeşil kalma özelliğiyle, neredeyse bir hayatağacı kimliğiyle Attis'i simgeler) Ovidius ise, "Attis öldüğünde çam ağacına dönmüştür" der⁵⁹.

⁵⁷ Haas 1994, 530.

⁵⁸ Baydur 1998, 105 vdd.

⁵⁹ J.Frazer, Altın Dal, (1991) 285e göre; Ovidius, Metamorfoz 10,103 vdd.

Attis tek başına bir tapınım görmese de anatanrıça kültüründe onun hem oğlu hem de eşidir. Attis için, biri öldüğü sonbaharda diğeri de canlandığı ilkbaharda düzenlenen, iki bayramdan sözedilir⁶⁰. Özellikle İmparator Cladius'la beraber Roma'da resmi din haline gelmesiyle, Phrig Kybele ve dolayısıyla Attis kültü hakkında daha fazla bilgi edinebilmekteyiz⁶¹.

15 Martta başlayan ve 28 Marta kadar süren ve tanrının yeniden dirilişi için orgiastik müzik eşliğinde kendinden geçen rahip ve rahibeler, ilk önce tanrıya bir boğa kurban ederler. 24 Mart kan akıtma günü olarak bilinir ve Attis için yas doruğa ulaşır. 25 Mart ise sevinç şenliğinde (Hilaria) tanrı tekrar dirilir. Bütün bu Phrig ekili orgiastik törenler sırasında, rahipler kendi genital organlarını keserler ve bu kesilen organlar merhemlenip bir kaba konarak tanrıçanın tapınağına getirilirdi⁶². Fakat tapınakta ne yapıldığına dair bir bilgimiz yoktur. tartışmalı bilgilere göre, tanrıçaya adanıyor ya da tanrıçanın heykeline bağlanıyor olabilir. Hepding ise, bir kernosa konulup tapınakta gömüldüğünü söyler⁶³. Attis için kurban edilen boğanın da genital organı tapınağına götürülürdü⁶⁴.

Eril, phallik bereket inancının Phrig sanatındaki en çarpıcı örneği, Elmalı C Tümülüs'ün den çıkan, metal üzerinde toplam ondört phallos bulunan standarttır (Kat. No 23)⁶⁵. İ.Ö 8. yy, 7.yy. içinden olan bu standart muhtemelen bereketi simgeler ve bununla doğrudan bağlantılı Attis ritüellerinde kullanılan dinsel bir obje olmalıdır. Bu phallik standartın tümülüs gibi bir mezar yapısı içersinde bulunması phallosun kitonik ve koruyucu anlamlarının bulunduğunu göstermelidir. Bu tür phallik betili standartlara, en erken Mısır'da Osiris bereket ritüellerinde rastlamaktayız. Ancak Phrigia'da ki bu ünik standart Attis mitosu karakterinden varedilmiş bir kült objesi olmalıdır.

Yine Phrigia ve Lydia'da sıklıkla görülen tümülüs türü mezarlar üzerinde mezar işareti işlevi dışında koruyucu ve kitonik anlatımlarıyla phalloslar görülür. Phrigia'dan yayılan bu gelenek, Anadolu'da birçok bölgede görülürken, Makedonya'da birkaç örnekte vardır, Hellenistan'da hiç rastlanılmaz. Phallos'un tümülüs üstlerinde ve normal toprakaltı gömülerinde mezar steli olarak kullanımı Antik Çağ Anadolu'su'nda oldukça yaygındır.

Bütün bu veriler ışığında Phrig dünyasında Dionysos, Sabazios, Attis gibi eril hayvansal ve bitki bereketini temsil eren tanrılar ve koribandal, orgiastik çılgın bereket festivallerinde ya

⁶⁰ Baydur 1998, 107.

⁶¹ Baydur 1998, 107.

⁶² Bu ritüel bugünkü sünnet geleneği ile beraber düşünülmelidir. Bugün de uzvun kesilen parçasını cami avlusuna gömmek sık görülen bir gelenektir.

⁶³ Baydur 1998, 108.

⁶⁴ Baydur 1998, 108.

⁶⁵ K. Dörtlük, "Elmalı Bayındır Tümülüsleri Kurtarma Kazısı", KST. XI 1988, 172

phalloslarla ya da seksüel aktivitelerle anlam kazanırlar. Bunun yanında ereksyon durumundaki phallosların mezar koruyucusu olarak tümülüs mimarisiyle de Phrighia'da sıkça görülmesi kesintisiz bir inanç aktarımı olarak önemlidir.

5.2.Yeni Hitit

Yeni Hitit sanatında, eril bitki bereket tanrısı motifi M.Ö.8. yy'ın ikinci yarısından, İvriz kabartmasında oldukça net olarak izlenir. Tarhunzas ayağından köklenen asma bitkisinde, ki üzüm salkımını sağ elinde tutarken, sol elinde de buğday başaklarının bulunmasıyla tam bir bitki bereket tanrısı ikonografisindedir⁶⁶. Bu ikonografi İ.Ö.4 yy'da yaygın olarak Tarsus sikkelerinde, baş tanrısı Baal Tarz'da da görülür. Burada Baal Tarz, Zeus gibi bir taht üzerinde otururken, elinde asma dalı şeklinde ki asasının ucunda bir üzüm salkımı ve yine bu asa ile bağlantılı olarak başak demeti görülür⁶⁷. Bu ikonografi, bölgede bitkisel bereketin eril karakterini yansıtıyor olmalıdır.

Aramlaşmış yeni Hitit sanatı ürünlerinden olan Sakçagözü kapı kabartmasında (M.Ö. 750-700), hayatağacının iki yanında duran demonların ellerinde, kökünü tuttukları bir bitki dalı, sahneyi üstte sınırlayan kanatlı güneş kursunun volütüne kadar çıkıp, ucundaki meyve ile aşağı salınır. Bu bitkinin kökünü sağ ellerinde tutan demonlar, sol elleriyle de olgunlaşmış meyveyi taşırlar⁶⁸.

Yeni Hitit sanatına yansımış olan, eril bitki bereket tanrılarına ait kültlerinin varlığı bu arkeolojik verilerle anlaşılmıştır.

⁶⁶ Tiryaki 2001.

⁶⁷ W. M. Ramsay, Tarsus 2000, 55 vdd. Res. 9, 10

⁶⁸ E. Akurgal, Hatti ve Hitit Uygarlıkları (1995) Lev. 122a 122b.

5.3. Hellen ve Roma

5.3.1. İthyphallik Bereket ve Koruyucu Tanrılar

5.3.1.1 Dionysos

5.3.1.1.1 Bitki Bereket Tanrısı Olarak Dionysos

*"Ne mutlu, yoluyla kutlayana
Kybele anamızın cümbüşlerini;
Ne mutlu, thrysosu sallıyarak
Başına sarmaşık çelengi takarak
Dionysos'un ardından gidene!"
Haydi Bakhalar, durmayın
İndirin Bromios'u Phrigia dağlarından;
Getirin Dionysos'u, tanrı babanın tanrı oğlunu.
Hellen ülkesinin mutlu şehirlerine."*

EURİPİDES, BAKHALAR⁶⁹

Dionysos, içinde birçok tezadı barındıran, zorlamalarla Hellen mitolojisine dahil edilmiş ve genellikle, şarapla, taşkın koribandal kutlamalarıyla ve bu kutlamalardan kök sürmüş olan tiyatral dramalarla ilintili bir tanrı olarak görülür. Oysa Dionysos geldiği topraklarda, doğanın taşkın eril güçlerini temsil eden ve bitkisel verimlilikle anlamlandırılan bir bereket tanrısıdır. Hellen mitolojisine doğum mitosuyla da görülebileceği gibi zorlamalarla dahil edilmiştir. Tapınımı, Hellenistan'ın kırsal kesiminde Anadolu geleneğinde tarımsal bereket veren tanrı olarak phallik bir anlatımla ve bu anlamı içinde, çeşitli kırsal ritüellerle kolaylıkla kabul görür. Hellen şehirlerinde ise Tanrı Dionysos doğulu giyisiler giyen, uzun saçlı, kadınlar gibi süslenip kokular süren ve çevresindeki kendinden geçmiş kadın müritleri bakhalarla varolan, ortodoks

⁶⁹ Eyüboğlu 1941, 8

Hellen düşüncesinde kolay kabul edilemez, gülünç efemine bir tanrıdır. Olyphos'a ise sadece, Hephaios'tu sarhoş edip götürdüğü zaman çıkar. Buna karşın Hellen pantheonundaki oniki Olyphos'ludan biridir.

Dionysos'un, kökeni birçok araştırmacının işaret ettiği ve Euripides'in de ünlü Bakhalar oyununda açıkça ortaya koyduğu gibi, Anadolu, özellikle de Lydia ve Firigya'dır⁷⁰. Dionysos'un, Hellenistan'daki tapınımını ve özellikle phallik bereket ritüellerini anlamak için kökenine inmek ve aynı bölgelerde tapınım gören bitki, hayvan bereketi ile ilgili Attis ve Sabazios gibi tanrılarla olan bağını görmemiz gerekir.

Phrigia kökenli bitkisel bereket tanrılarında olan Attis ve Sabazios da Dionysos gibi Hellen ve Roma dünyasını etkilemişlerdir. Ancak bu tarım tanrıları, Dionysos gibi Olympos pantheonunun bir parçası olmasalar bile, Hellen ve Roma mitolojisi ve sanatında büyük saygınlıklarıyla varolmuşlardır. Sabazios ve Attis'in bereket ritüelleri ile Dionysos'un taşkın koribandal ve de orgiastik bereket ritleri arasında bağlantılar kurulur. Tarımsal bereket ritüellerinin, koribandal ve orgiastik yönleriyle Anadolu'nun en erken dönemleriyle beraber, doğanın tüm hakimiyetini elinde tutan anatanrıça'nın bereket ritüellerinde görmek mümkündür. Aynı olguya Hittit ve Phrig bereket ritlerinde de sıklıkla rastlanır. Bu bağlamda, dramatik eril bereket festivalleri, Anadolu'nun erkeninde aramızın gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Phrigia kökenli ve Dionysos'la bağlantılı tanrı Sabazios, Anadolu'da bitki bereket tanrısı olarak saygı görür⁷¹. Phrigia dışında Bithynia, Mysia, İonia, Lydia'da tapınımı yaygındır. İ.Ö. 5.yy.'ın sonunda Atina'da kabul edilir⁷². Sabazios Lydia'da, bağların koruyucu tanrısıdır⁷³. Dionysos gibi onun kültü de ekstazik ve orgiastiktir⁷⁴. Saboi adı verilen rahip ve rahibelerin yönettiği Sabazios ritüelinde, 21 mayıs günü, tanrının yeniden dirilişi olarak kutlanır. Gece gündüz devam eden bu kutlamalarda Sabazios, tıpkı Dionysos'un şarapla sarhoş ettiği gibi, sabaia adı verilen bir çeşit bira ile sarhoşluk verir. Bu gizemli ekstazik ritüelde buğdayın tanrısı için sarhoş olup çılgın danslar edilirken, dans edenler başları üzerinde kutsal yılanları döndürerek tanrının ismini haykırırlar. Hellen sanatında da bu şekilde yılanlarla dolaşan kendinden geçmiş kadınların, Menad ve Bakhaların Dionysos ritüellerindeki bu orgiastik danslar ile, Sabazios şenlikleri arasında ki bağlantıyı görmek olasıdır. Sabazios'un bu törenlerinde, dilenen bereketi ve

⁷⁰ Eyüboğlu 1641, 7 vd.

⁷¹ Şahin 1999, 161.

⁷² Kerényi 1996, 275.

⁷³ Şahin 1999, 160.

⁷⁴ Turcan 1999, 293.

toprağın döllenmesini simgeleyen, kutsal birleşme bir idolle hayali olarak gerçekleşir⁷⁵. Bu da bize aslında Sabaziusun da phallik bir karakter taşıdığını göstermektedir. İ.Ö.139 da Roma'ya geçen kültürde Sabazios, loğusa kadınlarında kuyucusudur⁷⁶. Genellikle Dionysos ve Sabazios ikonografik ve sanatsal açıdan karıştırılır. Bitkisel motifte Bacchic asma ile ve şarabın ölümsüzlüğüyle, fakat daha fazla yaygın olarak bitkisel verimlilik üzerine sınırsız bir gücü vardır. Sabazios'a Kronos oğlu olarak da hitap edilir ve Zeus Sabazios olarak yine bir bitki bereket tanrısı olarakta tapınımı yaygındır. Diğer Anadolu kökenli tanrılar gibi⁷⁷ bir tapınak içinde görülmez. Sabazios ve Attis'in geceleri açık havada yapılan orgiastik ritüelleri ile Bacchic misterilerin önfigürü olmuş olmalıdır⁷⁸.

Dionysos'a geri dönecek olursak, Euripides, Bakhalar oyununda Dionysos'un doğumunu şöyle anlatır⁷⁹:

*"O tanrıdır ki bu, anası, eski bir zamanda,
Doğum sancıları içinde,
Çarpıldı Zeus'un yıldırımlarına ;
Can verdi düşürüp karnındaki.
O zaman Kronos'un oğlu Zeus
Aldı Düşen Çocuğu,
Görmesin diye karısı Hera
Sokup kendi baldırına
Altın kancalarla kancaladı.
Sonra, Moira'lar vakti doldurunca
Zeus doğurdu boğa boynuzlu tanrıyı "*

Eyüboğlu, Dionysos'un Hellen mitolojisine göre doğum mitosunun, aslında bitkisel hayatın, asmanın büyümesinin, üzümün oluşmasının, bağ bozumu ve çeşitli aşamalarla şarabın yaratılma sürecinin yansıması olarak algılar⁸⁰.

Dionysos, Zeus ve Semele'nin oğludur. Ancak Semele, Hera'nın oyununa gelerek, Zeus'un tanrılığından şüphe eder ve onu tüm güçleriyle birlikte görmek, sınamak ister. Bunun sonucunda

⁷⁵ Şahin 1999, 162.

⁷⁶ Şahin 1999, 161.

⁷⁷ Turcan 1999, 316.

⁷⁸ Turcan 1999, 315.

⁷⁹ Eyüboğlu 1941, 8.

Zeus'un yıldırımlarına çarpılarak, karnında ki Dionysos'la ölür. Zeus Dionysos'u alır ve baldırına diker. Doğum zamanı geldiğinde Dionysos'u baldırından çıkarıp Nysa dağında Hipta'ya teslim eder. Bu doğum mitosunda ilginç olan, Dionysos'un annesi ve süt annesi olarak görülen Semele ve Hipta'nın Anadolu bağlantısıdır. Semele, Lydia ve Phrighia'da tapınım gören tanrıça Zemelo ile eşleştirilmektedir⁸¹, Hipta ise ekstazik ritüelleri olan Meter Hipta ile eşleştirilir; Meter Hipta ise dilbilimciler tarafından Hitit anatanrıçası Hepat ile bir tutulur⁸². Orphik hym kitabına göre, Hipta'nın evi Lydia'da Tmolos Dağı'dır ve orjini anatanrıçadır⁸³.

Yukarıda bahsedilen bağlantılar, özellikle Dionysos'un Anadolu kökenli bir bitki bereket tanrısı olduğu konusunda yeni savların ortaya çıkmasına neden olmaktadır:

Özellikle İvriz kabartmasında tanrı Tarhunzas'ın sağ elinde tuttuğu, Dionysos'un kutsal bitkisi asmamn, tanrının sağ ayağından çıkması ve bu anlatımın Ereğli stelinde ve Gökbez anıtlarında da görülmesi önemlidir⁸⁴. Hitit çağı Tabal ülkesinde, kural Varpalavas'ın tanrı Tarhunzas için yazdırdığı Bor yazıtlı dikmesinde tanrıya " Üzüm bağının Tarhunzas'ı" diye seslenilir; böylece Tarhunzas'ın sadece bağları koruyan bir tanrı değil aynı zamanda asma bitkisinin yetişmesi ve bereketiyle ilintili olduğu savı, İvriz kabartması, Gökbez anıtı ve Ereğli steli ikonografileriyle beraber pekişir⁸⁵.

Daha önce bahseildiği gibi, Tarsus tanrısı Baal-Tarz, en erken Pers ve Seleukos sikkelerinde betimlenen ve Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde de görülen, bitki, özellikle asma ve buğdayın efendisi kimliğiyle karşımıza çıkar. Bu sikkeler üzerindeki betimlemelerinde Baal-Tarz, çoğunlukla Zeus Olympos gibi, bir elinde buğday başakları ve üzüm salkımı tutmasıyla İvriz kabarmasıyla bağlantılıdır⁸⁶.

Hellen dünyasında da Dionysos, özellikle vazo resimlerinde İvriz kabartması ile tamamıyla aynı ikonografide görülür. Bunlardan Eksekias'ın kylix tondosunda; Dionysos bedeninden çıkan asma ile tüm gemiyi kaplayan tanrısal haşmetiyle Anadolu'dan Hellenistan'a giderken resmedilmiştir. Vazo resimlerinde bir bağ bozumu sırasında oturan Dionysos'un ayağından çıkan asma bitkisi anlatımı, İvriz kabartması düşününden farklı olmamalıdır⁸⁷.

⁸⁰ Eyüboğlu 1941, 14.

⁸¹ Tiryakioğlu 2001'e göre, M. Nilsson, *Geschichte der Griechischen Religion I* (1974) 580; W.K.C. Gutrich, *The Greeks and Their Gods* (1955) 154; R.D. Barnett, *Phrygians and The Peoples of Anatolia in the Iron Age* (1967) 23.

⁸² Tiryaki 2001'e göre M. Nilsson, *Geschichte der Griechischen Religion I* (1974) 579

⁸³ Kerényi 1996, 275; Işık, " Yunan Mucizwsi Var mıydı?", *Adalya III* 1998, 25; F. Işık "Balıkçının Eski Anadolusu" *Halikarnas Balıkçısı Günleri*, 1998 67; Tiryaki 2001.

⁸⁴ Tiryaki 2001.

⁸⁵ Tiryaki 2001.

⁸⁶ W.M.Ramsay, *Tarsus* (2000), 56 vdd.

⁸⁷ F. Işık, "Balıkçının Eski Anadolusu", *Halikarnas Balıkçısı Günleri* 1999, 66 vd.;

Bütün bu mitolojik ve ikonografik veriler ışığında Dionysos, bitkisel verimlilik tanrısı olarak Hellenistan'da önce kırsal bölgelerinde ve sonra da şehir topluluklarında yaygınca kabul görmüştür. Böylece Dionysos'un orgiastik ve koribandal tarımsal bereket ritüellerinde ve phallik ikonografide kökenlerini Anadolu'da aramamız yanlış olmayacaktır.

Dionysos Atina'ya getirdiği asma ağacını ve şarabı ilk defa İcaria adındaki bir çiftçiye verir. O'da şarabı komşularına ikram ettiğinde, sarhoşluğu hiç tanımamış olan insanlar zehirlendiklerini sanarak İcaria'yı öldürürler; İcaria'nın kızı Erigone ise kendini asar. Dionysos bunun üzerine Atinalı genç kızlara delilik musallat eder ve tüm genç kızlar kendilerini ağaçlara asmaya başlarlar. Delphi bilicisi, bu olayın İcaria ve kızı için tanrı Dionysos tarafından yolanan bir bela olduğunu bildirmesi üzerine Dionysos, İcaria ve Erigone için bağbozumunda şenlikler yapılmaya başlanır.

Bitki bereket tanrısı olan Dionysos'un, kendisine hürmet etmeyenleri özellikle kişisel çılgınlık hali ve tebasının topraklarını bir bitki bereket tanrısı olarak, verimsiz hale getirerek cezalandırdığını, Trakya kralı Lykurgos mitolojisinde de görebiliriz. Dionysos ve müritleri Trakya'yı geçmek isterken Lykurgos buna izin vermez, Satirleri ve Bakhaları hapseder. Dionysos ise Thetis'in yanına sığınır. Dionysos'un Lykurgos'dan öcü ise, onu çılgına çevirerek bir bağ kütüğü zannettiği oğlu Dryas'ı bir balta vuruşuyla öldürmesini sağlamaktır. Bu cinayeti işledikten sonra aklı başına gelir Lykurgos'un, fakat bu kez ülkesinin toprakları kısırlaşır. Kahinler Dionysos'un öfkesinin geçmesi ve toprağa tekrar bereketini vermesi için Lykurgosu dört ata bağlayıp parçalatması gerektiğini bildirirler ve bu ceza yerine getirildikten sonra tanrının öfkesi geçer; toprağın verimini ve bereketini tekrar geri verir⁸⁸.

Dionysos sadece betimleriyle değil sembollerıyla de eril bir tarım tanrısı olduğunu gösterir. Euripides "*Zeus doğurdu Boğa boynuzlu tanrıyı*"⁸⁹ diyerek Dionysos'u kasteder. Boğa simgesi Anadolu'nun erken dönemlerinden beri hayvansal eril bereketi simgeleyen ve çoğu kez phallik karakter gösteren semboller arasında olmasıyla önemlidir. Daha geç dönemlerde boğa, hayvansal bereket ile bitki bereketinin de eril gücünü temsil eder. Boğa kültü, Paleolitik'den beri izini sürebildiğimiz ve daha geç dönemlerde tanrılarla beraber veya onların gücünün ve üretkenliklerinin belirteci ve hatta kendileri olarak saygı görür. Böylece Euripides'deki bu anlatım, Dionysos'un eril, phallik bir bitki bereket tanrısı kimliğiyle örtüşmektedir.

Tiryaki 2001

⁸⁸ P. Grimal, *Mitoloji Sözlüğü* (1997), 460 vd.

⁸⁹ Eyüboğlu 1941, 8; Boğa, Anadolu Paleolitiğiyle birlikte, bereket anlamı içeren eril/phallik bir semboldür.

Daha sonra sadece boynuzlarıyla sebolize edilerek bereket boynuzu inancına kadar süregiden bir anlam içindedir.

Dionysos'un, efemine görünüşüne tezat olarak bereketle ilgili kült ve ritüellerindeki imajı phallosdur⁹⁰. Dionysos, betilerinde asla ithyphallik bir tanrı olarak görülmemesine karşın, efradı olan Satirler, Pan ve pek sık karşımıza çıkmasa da oğlu Priapus tanrının doğanın eril seksüel gücünü temsil eden ithyphallik ekibidir. Yine onun belirteçlerinden biri olan bir asma dalı üzerinde çam kozalağı görünümünde ki triysosun, Dionysos'un phallosunu simgelediğini söyleyen birçok araştırmacı vardır⁹¹. Dionysos'un bu phallik kişiliği özellikle tarımsal bereket ritüellerinde açığa çıkmaktadır. Özellikle Hellenistan da, Kırsal Dionysia şenliklerindeki, phallophoriarlar ve daha sonra şehirlerde de kutlanan şehir Dionysialarında, vücudundan soyutlanmış ereksiyon durumunda taşınan phalloslar, Dionysos'u ve tarımsal bereketini temsil eder. Yine Dionysos, Demeter'in bereket ritüellerin de de⁹², tarımsal bereketin eril gücü olarak görülür. Bu Demeter misterilerinde de tanrının bereketi, phalloslar ile temsil edilir.

Dionysos'a Delos'da İ.Ö. 4. yy. sonu 3. yy. başına verilen, üzerinde dionysiak sahneler olan dikdörtgen bir altlık üzerinde, serbest duran phalloslar adanmıştır (Kat. No 24). Bu phalloslar 7.5 x 3.20 m. lik bir yapıyı çevriler ve Fransız kazıcı burayı Dionysos Şapeli olarak adlandırır. Bu dikdörtgen altlığın ön tarafında kanatlı, kuş şeklinde bir phallos bulunur. Yan yüzde ise Dionysos, Pan, Menad ve Satir kabatmaları vardır. Fakat üzerine konan gövdesinin üst kısmı kırılmış devasa phallosun insitu olup olmadığı konusunda şüpheler olsada, buradaki phalloslar Dionysos'un eril bereket gücünü ve koruyuculuğunu simgeler⁹³.

5.3.1.1.1 Bereket Ritüelleri

Dionysos doğanın yaratma gücünün özellikle bitkisel bereketin eril yanını temsil eder. Bu nedenle kökenleri Anadolu Neolitigi'ne dayanan bitki bereketi ritüellerini onun kültüründe görmemiz şaşırtıcı değildir⁹⁴. Şaşırtıcı olan, Hellen mitolojisinde efemine karakteriyle gördüğümüz Dionysos'un bitkisel bereket ritüellerindeki sembolünün vücudundan soyutlanmış, ereksiyon halindeki phalloslarla kişileştirilmesi ve temsil edilmesidir.

Dionysos'un bitki bereket ritüelleri ilk önce kırsal alanda çiftçi topluluklar arasında yaygınlaşırken, daha sonra özellikle dramatik kimliğiyle şehirlerde yaygınlaşmıştır. Buna örnek olarak özellikle Atina'da gördüğümüz şehir Dionysia'larıdır. Kırsal ve Şehir Dionysia'ları

⁹⁰ Prickard 1968, 57; Nilsson 1992, 591.

⁹¹ Scott 154.

⁹² Dierich (1993), 47 Abb.77.

⁹³ Johns (1993) 14 - 1.

⁹⁴ Johns 1993, 78; Scott, 166 vd.; Prickard 1968, 42 vdd.

haricinde Dionysos, özellikle kadınların katıldığı Demeter, Kore ve Artemis misterilerinde de, bereket tapımının eril gücünü temsil eder. Bütün bu ritüellerde Dionysos ereksyon durumunda phalloslarla simgelenir. Ayrıca Kırsal ve Şehir Dionysia'larında tanrı bereket anlamı dışında, cinsel organ hastalığı olan erkeklerin tanrıya çeşitli maddelerden yapılmış olan phalloslar armağan etmesi ya da festivalde phallophor (phallos taşıyıcı) olarak onurlandırılmasıyla sağaltıcı gücünü gösterir.

5.3.1.1.1.1 Kırsal Dionysia

Bu festivale τα και αγρουσ Διονυσια diye anılır⁹⁵. Bu festival yaklaşık olarak Poseidon ayı olan aralıkta olur, festivalde Dionysos'dan sonbahar dikiminden bereket ve verimlilik dilenir⁹⁶.

Bu festivalin, orgiastik ve koribandal olma yanında en önemli niteliği phallic bir ritüel olmasıdır. Kırsal Dionysia'larda, phallic hymnler söylenirken, aynı zamanda Dionysos'un atributu olan ve büyük oranda ahşaptan yapıp çeşitli kurdeleler, boyalarla süslenmiş vücudundan soyutlanmış, ereksyon durumunda anormal büyüklükte bir phallos, bir phallophor (phallos taşıyıcısı) tarafından taşınır. Bu festivale evli kadınlar katılamazken, bekar kadınlar bu geçit törenlerine iştirak etmekle kalmayıp içinde çeşitli hediye, sunu ve dik duran bir phallosun bulunduğu bir tür hasat sepeti olan Liknon'u taşırlardı.

Bu törenleri en iyi şekilde, politik komedi yazarı Aristophanes, Arhanians adlı oyununda ayrıntılarıyla tarif etmektedir⁹⁷. Attika'da Aristophanesin döneminde, kırsal alanlarda oldukça yaygın olan ve Dionysos onuruna düzenlenen bir phallophoria festivalinde: töreni yöneten Dikaeoplis'in kölesi Xsantias bir phallophordur⁹⁸. Yine Dikaiopolis'in kızkardeşi sunu sepeti taşıyıcısıyken⁹⁹, karısı bu festivale katılamamış ve terastan izlemek zorunda kalmıştır. Anlaşılan bu orgiastik festivale evli kadınların katılması yasaklanmıştır. Bu festivale başlarken Dikaioplis, Dionysos'a yakardıktan sonra kölesi Xsantias'a şöyle seslenir:

"Sessizlik kutsal insanlar, sepet taşıyıcılar gelsin ve sen Xsantias phallusu yukarıya kaldır."

⁹⁵ Prichard 1968, 42.

⁹⁶ Johns 1993, 85 ; Prichard 1968, 42.

⁹⁷ Aristophanes, Arhanians 242 vdd.

⁹⁸ Phallophor, phallophoria festivalinde phallos taşıyan kişidir.

⁹⁹ Sepet taşıyıcılar ise yine phallophoria şenliklerinde liknon adı verilen sunu sepetini taşıyanlardır.

Aristophanes'in bu anlatımı, Floransa vazosunda resmedilir (Kat. No 25) Altı adamın taşıdığı bir platform (phallogogeion) üzerinde çeşitli şeritler ve asmalar ile süslenmiş büyükçe bir phallos taşırlar. Dikkati çeken phallosun baş tarafına göz resmi yapılmış olmasıdır. Bu olgu İ.Ö. 6.yy.'la beraber phallosun kötü güçlere karşı amulet olarak kullanıldığını da göstermektedir. Bu phallosun arkasında diğer taşıyıcı altı erkekten daha büyük ve iri verilmiş bir erkek, phallosu havada tutmaktadır diğer elinde ise arkadan uzanan asma bitkisinin kökünü sanki bereketi getirircesine tutması ikonografik açıdan oldukça önemlidir. Diğer yüzde de aynı anlatım varken, bu sefer phallosun yanında onu havaya kaldıran bir Satyr ve onun üstüne ata biner gibi elinde sopasıyla sırtına bindiği Satyrü kırbaçlayan çıplak bir erkek de görülürken, yine bu yüzde arkadan uzanan asma dalı taşınan phallosdan kökleniyormuşcasına alta birleşir. Bu vazo resminde, tam anlamıyla phallosun bitki bereketini temsil ettiği Phallophoria festivalinde bir geçit töreni anlatılmaktadır. Aristophanesin oyunu ve bahsedilen Floransa vazosundaki betimleme birbirini tamamlar niteliktedir. Yine bu festivalde, cinsel organlarından hasta kişilerin phallophor olarak görevlendirildiklerinde hastalıklardan kurtulduklarından bahsedilir.¹⁰⁰

Heraklit'de karanlıkta düzenlenen phallos şenliğinden bahseder¹⁰¹. Aynı zamanda Plutarch'ın da anlattığına göre bu festivallerde, şarapla dolu amphora, kurban edilecek hayvan (keçi), İncir dolu bir sepet ve sonra bir phallos taşınır.¹⁰²

Kırsal Dionysialar'daki phallophoralar hakkında iyi bilinen diğer bir anlatım da, Herodot'un phallophoria festivallerinin kökeni konusundaki anlatımlarıdır. Burada Herodot :

"Bu bayramın bütün ayrıntıları Mısırlılarda ve Yunanlılarda açıkça belli olacak kadar bir birinin aynıdır; yalnız Mısırlılarda dans konusu yoktur; bir de phallos yerine, bir dirsek boyunda heykelcikler yaparlar, bunları kadınlar alırlar, heykel gövdesinin geri kalanından daha az büyüklükte olmayan ve iplikle oynatılan phallosu bir kaldırıp bir indirerek, alay halinde köy köy dolaşırlar. Önde bir flüt yürür, kadınlar Dionysos'a adanmış şarkılar söyleyerek ardından yürürler. Phallos neden gövdenin diğer bölümlerinden büyük tutulmuş ve neden yalnızca o oynatılır? Bu kutsal bir hikaye ile açıklanır"¹⁰³ "

¹⁰⁰ Nillson 1992, 591.

¹⁰¹ Nillson 1992, 591.

¹⁰² Nillson 1992, 591.

¹⁰³ Herodot II 48 (M. Ökmen, Herodot Tarihi (1991) 100)

Aristophanes'in bu anlatımı, Floransa vazosunda resmedilir (Kat No 25) Altı adamın taşıdığı bir platform (phallogogeion) üzerinde çeşitli şeritler ve asmalar ile süslenmiş büyükçe bir phallos taşır. Dikkati çeken phallosun baş tarafına göz resmi yapılmış olmasıdır. Bu olgu İ.Ö. 6.yy.'la beraber phallosun kötü güçlere karşı amulet olarak kullanıldığını da göstermektedir. Bu phallosun arkasında diğer taşıyıcı altı erkekten daha büyük ve iri verilmiş bir erkek, phallosu havada tutmaktadır diğer elinde ise arkadan uzanan asma bitkisinin kökünü sanki bereketi getirircesine tutması ikonografik açıdan oldukça önemlidir. Diğer yüzde de aynı anlatım varken, bu sefer phallosun yanında onu havaya kaldıran bir Satyr ve onun üstüne ata biner gibi elinde sopasıyla sırtına bindiği Satyrü kırbaçlayan çıplak bir erkek de görülürken, yine bu yüzde arkadan uzanan asma dalı taşınan phallosdan kökleniyormuşçasına altta birleşir. Bu vaso resminde, tam anlamıyla phallosun bitki bereketini temsil ettiği Phallophoria festivalinde bir geçit töreni anlatılmaktadır. Aristophanesin oyunu ve bahsedilen Floransa vazosundaki betimleme birbirini tamamlar niteliktedir. Yine bu festivalde, cinsel organlarından hasta kişilerin phallophor olarak görevlendirildiklerinde hastalıklardan kurtulduklarından bahsedilir¹⁰⁰.

Heraklit'de karanlıkta düzenlenen phallos şenliğinden bahseder¹⁰¹. Aynı zamanda Plutarch'ın da anlattığına göre bu festivallerde, şarapla dolu amphora, kurban edilecek hayvan (keçi), İncir dolu bir sepet ve sonra bir phallos taşınır¹⁰².

Kırsal Dionysialar'daki phallophorialar hakkında iyi bilinen diğer bir anlatım da, Herodot'un phallophoria festivallerinin kökeni konusundaki anlatımlarıdır. Burada Herodot :

"Bu bayramın bütün ayrıntıları Mısırlılarda ve Yunanlılarda açıkça belli olacak kadar birbirinin aynıdır; yalnız Mısırlılarda dans konusu yoktur; bir de phallos yerine, bir dirsek boyunda heykelcikler yaparlar, bunları kadınlar alırlar, heykel gövdesinin geri kalanından daha az büyüklükte olmayan ve iplikle oynatılan phallosu bir kaldırıp bir indirerek, alay halinde köy köy dolaşırlar. Önde bir flüt yürür, kadınlar Dionysos'a adanmış şarkılar söyleyerek ardından yürürler. Phallos neden gövdenin diğer bölümlerinden büyük tutulmuş ve neden yalnızca o oynatılır? Bu kutsal bir hikaye ile açıklanır"¹⁰³.

¹⁰⁰ Nillson 1992, 591.

¹⁰¹ Nillson 1992, 591.

¹⁰² Nillson 1992, 591.

¹⁰³ Herodot II 48 (M. Ökmen , Herodot Tarihi (1991) 100)

"Gerçekte Dionysos adını, ona kurban sunma törenlerini Yunanistan'a sokan bu Melampus'tur Herodot'a göre yine Melampus bu dini Tyr'lu Kadmos'dan gelen ve Boiotia denen topraklarda yerleşen Fenikelilerden öğrenmiş olmalıdır¹⁰⁴."

Ancak Herodot'un anlattığı bu hikaye gerçek dışıdır. Herşeyden önce kendisinin de bahsettiği ritüeldeki farklılıklardır. Mısır Dionysos tapınımı olarak gösterdiği ritüelde, Dionysos dininin karakteristik özelliği olan orgiastik ve koribandal taşkınlıklar eksiktir. Ayrıca Herodot'un anlattığı ritüelde, ithyphallik bir tanrı heykelini kadınların taşınması ve aynı şekilde bu ithyphallik tanrı heykelinin, iplerle yukarı aşağı yönlendirilen phallosu, Dionysialar'da görülmezler. Kırsal Dionysialar'da ve şehir Dionysialar'ında tanrı, özellikle ağaç gövdesinden yapılmış ve boyalarla süslenmiş, vücudu olmayan ereksyon durumunda ki phalloslarla temsil edilir. Herodot'un böyle bir ritüele şahit olduğunu düşünsek bile, bu Mısır ithyphallik tarım bereket tanrılarında Osiris, Min ya da Bes'le ilintili olabilir. Nilsson'un da işaret ettiği gibi Dionysos'un phallik prozesyonu Lydia ve Phrigia da daha erken dönemlerden itibaren biliniyor olmalı ve Hellen dünyası da bu phallik ritüelleri Anadolu'dan almış olmalıdır¹⁰⁵.

5.3.1.1.1.2 Şehir Dionysiası

Şehir Dionysialar'ı ise Kırsal Dionysialar'ın uzantısı olarak çok daha sonra Hellen dünyasında kabul edilmiştir. Elaphebolion ayının 9 ile 13'ü arasında yapılırdı, bu da Mart ayının ikinci haftasına tekebül eder¹⁰⁶. Şehir Dionysialar'ı daha çok bürokratik bir görünüm almış olmasına rağmen¹⁰⁷ Bu festival de phallik bir ritüel içindeydi öyleki festivale kolonilerden katılanlar, kolonileri temsilen phalloslar getirirler¹⁰⁸. Yine Şehir Dionysialar'ında tanrıya teke kurban edilir (*taragodia* etimolojik açıdan *tragos* kelimesiyle bağlantılıdır. *Tragos* ise teke anlamındadır)¹⁰⁹ Ünlü oyun yazarlarının oyunları sergilenirdi. Bu festivallerde ki, dramatik etki daha sonra, antik tiyatro eserlerinin önemli bir bölümünü oluşturan Satyrikonların doğuşuna neden olacak denli büyüktü¹¹⁰.

¹⁰⁴ Herodot II 49 (M. Ökmen, Herodot Tarihi (1991) 101).

¹⁰⁵ Nilsson 1992, 594.

¹⁰⁶ E. Simon, Festivals of Attica (1983), 102 vd.

¹⁰⁷ Johns 1993, 86.

¹⁰⁸ Nilsson 1992, 591 vd.

¹⁰⁹ Simon, age. 102.

¹¹⁰ S. Sandalci, Roma Edebiyatında Satira Türü (2001) 17

5.3.1.1.1.3 Dionysos Liknites

Dionysos Liknites ismi, özellikle Hellenistik Dönem'de ortaya çıkarak Dionysos bereket ritlerinde kullanılan Liknon isimi verilen törensel bir sepetten gelir¹¹¹. Liknon, hasat zamanı kullanılan sazlardan örülü bir tür ürün toplama kabıdır. Yine liknonun dinsel amaçlı kullanımında Hellenistik Dönem'le beraber başlar.

Dionysiak bereket şenliklerinde bu sepetin içi çeşitli meyvelerle doldurulur ve bu meyvelerin ortasına ereksyon durumunda bir phallos konulurdu¹¹². Liknonun içindeki, Dionysos'un eril bereket anlamında atributu olan phallos ve meyveler bir tür bereket sihridir. Bu beti Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Dionysiak sahnelerinde karşımıza çıkar¹¹³. Kırsal ve Şehir Dionysialar'ında Liknon kanephora adı verilen evli olmayan kadınlar tarafından taşınır.

Meyve dolu liknonun içindeki erekte phallos Dionysos'u temsil ederken, köken bakımından Priapos kültü ile ilişkilendirilir. Priapos'un yaygın tiplerinde Yukarı doğru katlanmış elbise eteğinde çeşitli meyveler olan priapos'un eteğinin altında anormal büyüklükteki ereksyon durumundaki phallosunun gözükmesi ile liknonla benzeşir. Nilsson'da bundan yola çıkarak liknon betisinin kökenini Priapos dininde arar¹¹⁴.

5.3.1.1.1.4 Dionysos, Demeter Kore ve Artemis İçin Yapılan Bereket Ritüelleri

Dionysos üreme ve bereketle ilgili bir tanrıdır. Bu ziraatçi yönüyle Demeter'le de ilintilidir. Özellikle Demeter'in orgiastik bereket misterilerinde Dionysos, tarımsal bereketin eril gücünü temsil eder. Bu festivallerde, yine vücudundan soyutlanmış tek başına, ereksyon durumunda verilen phalloslar tanrı Dionysos'u, onun bereket ve koruyucu gücünü temsil ederler. İ.Ö. 430-420 den bir kırmızı figür vazo resminde, bir kadın dört tane dikili phallosun üzerine tohum serper (Kat. No 26)¹¹⁵. Bu vazo resmi, kadınların aktif olarak katıldığı bir bereket festivali konsepti içinde düşünülmelidir. Yine İ.Ö. 5. yy'dan, kırmızı figür bir vazo üzerinde insan boyunda erekte bir phallosu çıplak bir hetere dikili durumda tutmaya çalışırken, giyisili diğer bir hetere ise

¹¹¹ Nilsson 1957, 21.

¹¹² Nilsson 1957, 31 vd.

¹¹³ Nilsson 1957, 31 vdd. Fig.5-6-7.

¹¹⁴ Nilsson 1957, 35.

¹¹⁵ Johns 1993, 48 vd.; Dierich 1993, 46 Fig. 71.

phallosun çevresinde dans etmektedir (Kat. No 27)¹¹⁶. Aynı düşünce ve tarihten, başka bir kırmızı figür vazo resminde de çıplak bir hetere gözlü ve neredeyse kendi boyundan üyük bir phallosu taşımaktadır (Kat. No 28)¹¹⁷. İ.Ö 5. yy dan başka bir kırmızı figürde, yine çıplak bir kadın dizçökmüş ve elinde, içinde gözlü phallosların bulunduğu büyük bir kabı tutmaktadır¹¹⁸. Tüm bu phallik bir ritüel anlatımlı vazo resimleri, Demeter, Kore ve Dionysos onuruna yapılan bağbozumu Holoa şenliği ile ilintili görülür¹¹⁹. Demeter'in Haloa festivalindeki phallik kültü bize en iyi ulaştıran Lucian Solion'dur. Lucioan'a göre bu festivallerde pişmiş toprak phalloslarla beraber, kadın vulvaları yine kadınlar tarafından taşınır¹²⁰. Tesmaphoria şenliklerinde de bu tür phallos ve vulvaların taşındığı antik kaynaklardan bilinir. Kadın ve erkek genital organlarının bu şekilde temsil edildiği orgiastik ve koribandal ritüeller Hellen dünyasında çok seyrekken¹²¹, Anadolu'da en erken dönemlerden itibaren yaygın olarak varlığına daha önce de değinmişim. Demeter Eleusis misterilerinde de tepsi içinde phallos ve yılan şeklinde çöreklerin sunulduğu bilinmektedir¹²². Bu bağlamda, ele geçen arkeolojik verilerden en önemlisi, Anadolu'da, Kaunos Demeter kutsal alanında ele geçen, pişmiş toprak bir sunu tepsi üzerinde, çeşitli meyve ve tahılları tepsinin iki kenarında sınırlayan ikişer adet phallosların bulunması önemlidir (Kat. No 29)¹²³.

Artemis kültüründe de, orgiastik dans ve ritüellerinde üreme ve bereket anlamındadır. Çünkü Artemis kökünü Anadolu anatanrıçasından alan¹²⁴, doğa ve üreme tanrıçasıdır. Bu ritlerdeki danslar seksüel içerikli ve phallik danslardır¹²⁵. Anadolu Artemis'i betilerinde aslında phallik bir karakterdedir. Elbisesinin üzerinde ki, çeşitli hayvanlarla hayvanların, zodiak motifleriyle kaderin, başındaki sur şeklindeki başlığıyla şehirlerin egemeniyken, Karya Zeusu gibi göğüsleri yerinde varolan boğa/koç testisleriyle kazandığı phallik anlatımla da üreme ve bereketin de efendisidir¹²⁶.

¹¹⁶ Johns 1993,43, Fig. 27; Dietrich 1993, 46 Fig. 70.

¹¹⁷ Dietrich 1993, 46 Fig. 72.

¹¹⁸ Johns 1993, 43, Fig. 26; Dietrich 1993, 44 Fig. 68

¹¹⁹ Johns 1993, 42; Dietrich 1993, 48

¹²⁰ Nillson 1992, 200.

¹²¹ Scott 166; Nillson 1992, 200.

¹²² Daniélou 1995, 64.

¹²³ C. Işık, "Demeter in Kaunos", BCH, Suppl. 38, 2000, 238 Abb. 12.

¹²⁴ Işık 1999, 24.

¹²⁵ Nillson 1992, 162.

¹²⁶ F. Işık, "Der karische Bergherrscher und sein heiliger Stein in Kbide", Asia Minor Studien Band 39, 2000 119 vd.

5.3.1.1.2 Dionysos'un Kithonik Kimliği

Antik Dönemde, özellikle Anadolu'da, phallosun tümülüs mezar tepelerinde mezar steli olarak kullanılması, Paphlagonia, Phrigia, Lidia, Mysia, Pamphilya gibi bölgelerde yaygın olarak görülür¹²⁷. Anadoluda Phallos, tümülüsler dışında, mezar steli olarak sıkça kullanılır. Dionysos ve onun simgesi olan Phallos'un kithonik anlamı hellen mitolojisine yansır.

Dionysos ve phallosun bereket ve yeniden doğumla ilişkili bir tanrı olmasının yanında ölümle ilintili kithonik bir tanrı olduğuda aşıkardır. Alexandrialı Klemens'e göre Dionysos, annesi Semele için Hades'e inmek ister ancak yolu tarif etmesi için Prosimnos isimli bir bilgeden yardım ister. Bu yardımının karşılığında ise Prosymnos dönüşünde Dionysos'la seksüel ilişkiye girmek ister. Dionysos bu teklifi kabul eder ve söz verir. Fakat Dionysos geri döndüğünde Prosimnos ölmüştür. Bunun için ilk önce onun anısına bir kurban keser ve incir ağacının dalından yaptığı bir phallosu sözünü tutmuşcasına mezartası haline getirir¹²⁸. Bu, phallosun mezar steli olarak kullanılması geleneğinin Dionysos bağlantılı aktarımıdır. Böylece Dionysos bereket ve yaşam verirken, diğer yandan da ölüm ve diğer dünya inancı içinde, sembolü olan phallosla dahil olarak kithonik bir anlam kazanır.

5.3.1.2 Priapos

Priapos'un ismi briapnos (gürültülü) kelimesinden tüer¹²⁹. Antik dünyada, eril tarımsal bereket ve tarım alanlarının koruyuculuğunu üstlenmiş en önemli tanrılardan biri de anormal ithyphallik görüntüsüyle Priapos'dur. İlk kez Hellenistik Dönem'le beraber ortaya çıkmıştı düşünülse de¹³⁰, Anadolu'da daha erken dönemlerde tapınılan bir tanrı olmalıdır. Lampsakos orijinli bir Anadolu tanrısı olmasına karşın, mitoslarından da anlaşılacağı üzere çeşitli zorlamalarla Hellen mitolojisine dahil edilmiştir. Ancak anormal büyüklükteki genital organı ile komik görünüşlü bu tanrı, Olympos tanrıları içine sokulmamıştır. Buna karşın, özellikle kırsal tarım alanlarında, bitkisel bereket ve zenginlik veren tanrı niteliğiyle yaygın olarak saygı görmüştür. Aynı anlamı ve ikonografisiyle, Hellenistan'dan Roma şehirlerine yayılmıştır.

¹²⁷ Nilsson 1992, 594.

¹²⁸ Dierichs (1993), 44 vdd.

¹²⁹ Daniélou 1995, 64.

¹³⁰ Y. Boneoy, Mitolojiler Sözlüğü (1981) II. Cilt 926.

"Priapos deniz kıyısında bir liman kentidir. Bazıları onun, Abydos ve Prokonnessos'u da kolonize etmiş olan Miletos'lular tarafından, diğerleri de Kyzikos'lular tarafından kurulduğunu söyler. Kent adını orada kutsanan Priapos'dan almıştır. Onun kutsanması Korinthos dolayındaki Ornea'dan gelmiştir. Dionysos'la bir Nyphenin oğlu olarak bilinen bu tanrının kutsanmasına halk rağbet etti, çünkü ülkeleriyle, çevrelerindeki Parion, Lampsakos gibi komşu topraklar da zengin bağlarla kaplıydı. Kserkses Lampsakos'u bağlarla donatması için Themistokles'e verdi. Priapos daha sonra, halk tarafından tanrı olarak kabul edildi. Bu nedenle Hesiodos onu tanımaz. O, Orphanes, Konisalos, Tykhon ve diğerleri gibi olan Attika tanrılarına benzer.¹³¹"

Strabon'a göre, Priapos tam bir Attika tanrısıdır ve Anadoluya Korinthos dolaylarından kolonistler tarafından getirilmiştir. Ancak Priapos Hellen mitolojisinde dışlanan bir tanrıdır ve Mysia bölgesindeki önemini yine bu metinde Priapos adına kurulan kentten algulamaktayız.

Priapos'un doğum mitosu olarak bir kaç anlatım vardır. Bütün bu mitosların ortak noktası, Priapos'un anormal görünüşünün, Hellen estetiğine uymamasından dolayı alaycı bir reddediştir. En yaygın inanış, Priapos'un Anadolu'lu ithiphallik bir tarım bereket tanrısı olduğunu vurgulayan, Dionysos'la kurulan ilişkisidir; bu mitosa göre göre Priapus Aphrodite ve Dionysos'un oğludur¹³². Başka bir anlatımda da Priapos'un yine Anadolu tarım tanrısı olan Attis ile bağlantılıdır. "(Aphrodite) Adonis'le evlendi...Lampsakos'a varınca Adonis'ten olma çocuğu yok etmek istedi...Priapos¹³³ olarak adlandırıldı."¹³⁴. Diğer bir doğum mitosunda ise Priapos'un anormal genital organı, Hellen düşüncesinde mantıksallaştırılmaya çalışılmıştır. Bu mitosda, Zeus ve Aphroditin birleşmesi sonucu doğacak olan Priapos'un annesinin güzelliği ve babasının gücünü alıp Olympos da büyük bir güç olabileceğinden korkan ve bu aşk ilişkisini kıskanan Hera, anne karnına kem göz koyarak çocuğun böyle bir anormalikle doğmasına neden oldu¹³⁵.

Priapos'un doğumundan hemen sonra annesi Aphrodite'nin reddedişi doğum yaptığı yerin ismine *Arnapis* (reddedilen/kabul edilmeyen) ismini vermesi ile açıkça görülür. Bu da Hellenlerin Priapus'u pekte sıcak karşılamadığını gösterir.

¹³¹ Strabon XIII. 12 (A. Pekman, Strabon- Coğrafya (2000))

¹³² Frisch 1978, 149 vdd

¹³³ Yunancasında "Priapos" olarak yazılmış.

¹³⁴ Frisch 1978, 149 vdd

¹³⁵ Frisch 1978, 149 vdd

"Lampsakos'un Abarnis kenti şöyle bir nedenden dolayı şu şekilde adlandırılır. Dionysos'un aşık olduğu Aphrodite onunla (Dionysos) beraber oldu...Lampsakos'a varınca hamile kaldığı çocuğu doğurmak istedi..."¹³⁶

Diğer bir yazıtta ise:

"Sophokles...Aphrodite'nin Lampsakos'ta doğurduğu biçimsiz Priapos'u reddettiğini ve yörenin de Aparnis (kabul edilmeyen) olarak adlandırıldığını anlatır"¹³⁷

Priapos'un Hellen dünyasında yaygınlaşmasını yine mitoslar dan öğreniyoruz:

Lampsakos'un baş tanrısı olan Priapos anormal büyüklükteki phallosu dolayısıyla kadınların ilgisini kıskanan erkekler onu kentten kovarlar. Kadınlar bunun karşısında tanrıya dua ederler ve tanrı Priapos, şehrin erkeklerinin üreme organlarına korkunç bir hastalık musallat eder. Erkekler Dodona kehanet merkezine başvururlar ve Priapos'u geri getirmeleri ve ona gereken saygıyı göstermeleri kaydıyla bu iğrenç hastalıktan kurtulacakları bildirilir. Erkekler bu kehenete uyarlar ve hastalıktan kurtulurlar. Böylece Priapos Atina da kabul gören bir tanrı olur¹³⁸.

Bu mitosda anlatılan, kabullenilemeyen phallik tarım tanrısının özellikle erkekler tarafından şehirden kovulması sonucunda, tanrının lanetiyle, erkek genital organlarındaki hastalık yayılması. Bunun sonrasında bilicilik merkezlerinden gelen bildiriler doğrultusunda tekrar tanrının şehre kabul edilmesi ve ona phallik ritüellerle tapınma biçimindeki bu mitos bir diğer Anadolu'lu eril tarım tanrısı olan Dionysos için de anlatılır¹³⁹.

Diodorus, Priapos ile Mısırın phallik bitki bereket tanrısı, Osiris'i bağlantılı görür. Priapos'u Osiris'in erkekliğinin, İsis tarafından tanrılaştırılmış şekli olduğunu anlatır¹⁴⁰.

Priapos Anadolu'dan Hellenistana adalar yoluyla ulaşır:

"(Ben) Lampsakoslu Priapos Theralılar'ın bu kentine, bitmeyen zenginliği taşıyarak geldim"¹⁴¹

Priapus'un, Anadolu'da erken betilerine rastlanamamışsa da anormal büyüklükteki phallosu tarımsal bereketi temsil eder. Hayvansal üremeye de ikincil derecede ilgilidir. Hellenistanda da bağ ve bahçe verimliliği ile ilişkilendirilen Priapus aynı zamanda bu büyük phallosuyla

¹³⁶ Frisch 1978, 149 vdd.

¹³⁷ Frisch 1978, 149 vdd.

¹³⁸ Scott 151.

¹³⁹ Scott 151.

¹⁴⁰ P. Grimal, Mitoloji Sözlüğü (1997), 689 vd.

apotropaik bir anlam da kazanarak koruyuculuk görevini de üstlenir. Anormal görünüşü yüzünden, dışlansa da Hellen çiftçisinin inancında tarımsal bereketin ve sembolü olan bu normal phallosuyla oldukça yaygın olarak tapınım görmüştür.

Hellen yazım dünyasında, Priapus hakkında ya da ondan bahseden, ona dua eden veya onun insanlarla konuştuğu priapealar oldukça yaygındır. Hellen dünyasında en erken priapeaları Hedylus, Leonides, Theocritos gibi şairlerle İ.Ö. 3. yy da başlamış, İ.S. 6. yy.'a kadar sürmüştür.

Özellikle bereket veren ve koruyucu Priapus'a sunulan ilk meyve sunularını yazan metinlerde, hangi meyvelerin ona nasıl sunulduğu anlatılmıştır. Bu sunuların Antalya ve Selçuk Müzeleri'nde sergilenen Roma Dönemi iki karakteristik Priapus heykelinde de görüldüğü üzere (Kat. No 30, 31); ayakta duran Priapus, ereksiyon durumundaki büyük phallosunun görülebileceği şekilde toplanmış olan elbise eteğinin üzerinde çeşitli meyvelerin varlığı, ona sunulan ilk meyve sunusunu gösteriyor olmalı. Bu sunu, çiftçilerin meyveler olgunlaştıktan sonra şükranlarının belirtisidir.

*Olgun nar, ayvanın ilk açan çiçeği,
Kabuğu buruşmuş incir, ortası göbeklenmiş,
Bir salkım mor üzüm, bir salkım ile zengin şarap,
Taze ceviz, yeşil kabuğu soyulmuş;
Meyvelik koruyucusu sana adandı bu meyveler¹⁴²,*

Bunun yanında Priapos'a balmumundan bir elma sunulması da iyi bir mahsul içindir¹⁴³.

*Aristagoras bağında iyi üzümler olan
Ve mutlulukla sunar tanrıya balmumu meyvelerini
Priapus, efendi, eğer sen kutsal hediyeler verirsen hürmetle
Mahsülde (bağbozumunda) gerçek meyve koyarsın onun çuvalına¹⁴⁴*

Priapos sadece bitkisel bereketle değil, hayvansal bereketle de anlamlandırılır Vergilius çoban öykülerinde Priaposa seslenir:

¹⁴¹ Frisch 1978, 149 vd.; Parker 1988, 1.
¹⁴² Parker 1988, 2.
¹⁴³ Parker 1988, 42.

"Bir süt taşı, bu çörekler, Priapus, seni bekleyen
Yılda bir kez: bir bahçenin yoksul koruyucususun sen.
Şimdi mermerden yaptık heykelini, gücümüze göre,
Altınını yapacağım, sürü yavrularla büyürse"¹⁴⁵ "

Archelaus ona "Liman tanrısı" olarak seslenir. Denizciler, iyi şans getirmesi için bir ağaçtan kaba heykelini yontarlar ve ona balık sunarlar. Gemilerin başlarına koruyucu gücü için büyük phalloslu bir Priapos heykeli konurdu¹⁴⁶

Denizci, Priapus için balık kızart, o kıyıların hakimine, bahardan sonra korkusuzca yol alırsın İonya denizine karşı hızla¹⁴⁷

Hellenistan yoluyla Roma'ya ulaşan Priapos inancı yozlaşır. Priapos özellikle Roma antik yazarlarınca yine bağ ve bahçe bereketini sağlayan, görünmeyen kötü etkilere karşı koruyan bir tanrıdır. Ancak daha sonra, özellikle, İ.Ö.150 ile birlikte, komedi yazarı Afranius'un Latin Priapeialarında daha çok, koruduğu bahçelere özellikle davetsiz misafirlere, devamlı ereksiyon durumundaki anormal phallosuyla cinsel şiddet kullanacağını söyleyerek korkutan, görünüşü ve davranışıyla oldukça komik tavırlar sergileyen eril bir tarım tanrısı haline dönüşür ve koruyucu yönü daha ağır basar

Yine antik dünyada Priapus'un sağaltıcı gücünün var olduğuna inanılırdı. Özellikle cinsel organ hastalıklarında ona yalvarılırdı. Bir priapeiada da, kişi kendi penis hastalığından bahseder ve Priapus'a adaklarını saydıktan sonra bu hastalıktan kurtulmak için yalvarırdı¹⁴⁸

Priapus bana büyük söz verdi.

O, phallosumu salladı; o, daha sonra deva verdi¹⁴⁹

¹⁴⁴ Parker 1988, 132.

¹⁴⁵ G. Öner, Vergilius- Çoban Türküleri (1970), 7

¹⁴⁶ Ş. Gökova, Halikarnas Bahkçısı Bütün Eserleri 4 (1989), 189

¹⁴⁷ Parker 1988, 5.

¹⁴⁸ Antik ve modern tıpta sürekli ereksiyon halinde oluş olarak belirtilen priapizm ve satiriyasis olarak adlandırılan hastalıklardan bahsedilir

¹⁴⁹ Parker 1988, 127.

Bunlar yanında, özellikle Roma'da, ağaçtan yontulmuş, basit priapiler her yerde görülür; çoğunlukla Hermeler gibi sınırların işaretleri, yol işaretlemeleri ve yolcuları koruyucu nitelikleriyle görülür. Ancak yine özellikle bahçelerde sıklıkla görülür.

Cevat Şakir kitabında Priapos tapınımlarıyla ilgili kendi zamanı için verdiği örnekte " *Anadolu Yunanistan ve İtalya'da Priapos'a adanmış sivri kayalar ve tepeler vardır. bunlar çoğunlukla kentlere yakın bulunur. Kendilerine hayırlı bir koca bulması için Priapos'a yalvarırlardı. Türkler Anadoluya geldiklerinde bu kayaların Priapos'a ait oldukları unutulmuş, ancak eski gelenek devam etmiştir. Kızların yine o kayalarda koca için dua edip yalvardıkları görülmüş, bu nedenle oralara "kısmet kayaları" denmiştir.*"¹⁵⁰

5.3.1.3 Hermes

Hermes, Zeus ve Maia'nın oğludur. Doğum mitolojisindeki Apollon'un sürülerini çalması, onun çoban ve sürülerin koruyucu tanrısı olmasıyla ilintilidir. Hermes de Pan gibi tam bir Arkadialı tanrıdır. Hayvan sürülerinin verimliliği sağlaması, onu eril bereket tanrıları arasına sokarken; aynı zamanda hermelerdeki ithyphallik görüntüsüyle de koruyucu bir tanrıdır.

Hermes ateşin mucididir. Bunu da erkek havan eliyle diş havanda döverek yaratmıştır. Hermes sadece hayvan verimliliği ile değil, bitki bereketi ile de ilgilidir. İlkbahar ekim festivallerinde büyük bir phallus orgiastik danslarla şehrin çevresinde dolaştırılır ve tanrının sütununun çevresine konulur.¹⁵¹

Hermes, tüm Olymposlu tanrılar gibi, hiçbir betisinde ithyphallik verilmediği gibi yer aldığı hiçbir mitostosta da phallik bir tanrı olduğundan bahsedilmez. Bunun nedeni Olympos'lu tanrıların ithyphallik olarak resmedilemeyişi olmalıdır. Zeus birçok aşk kaçamağını phallik semboller olan boğa, yılan, horoz ve bir kuş gibi şekillere girerek gerçekleştirmiştir. Hermes'in de elinde tuttuğu, yılanların sarıldığı kadukeusu, Dionysos'un trysosu gibi phallik bir semboldür.¹⁵²

Hermes hayvansal ve bitkisel verimlilik dışında, koruyucu bir tanrıdır. Özellikle, dikörtgen bir taş üzerinde, bir Hermes başı ve ereksyon durumunda bir phallos olan hermeler, antik dünyanın en yaygın koruyucu sihirsel objeleridir. Evlerde, caddelerde, bahçelerde yaygınlıkla kullanılırken, özellikle sınırlarda, kırsal bölgelerde yolcuları koruyan özelliğe sahiptir.

¹⁵⁰ Ş. Gökova, Halikarnas Balıkcısı Bütün Eserleri 4 (1989), 190

¹⁵¹ Daniélou 1995, 43.

¹⁵² Scott, 157.

Hermeler, mezarlarda oldukça yaygın kullanılan koruyuculardır. Harcamalara ilişkin yasalarda, Atinalılar'ın mezar taşı olarak hermeleri kullanmaları özendirilir¹⁵³. Klasik Dönem'de hermelerin mezar taşı olarak kullanıldığını gösteren deliller yeterince açık değildir. Hellenistik Dönem'de ise Verroia'dan mezar stelinde hermenin altındaki yazıtta, Hermes Kithonios'dan bahsederken Hermes giyisili ve Kerykeion'u ile bu hermenin önünde durmaktadır¹⁵⁴. Anadolu'da İ.Ö.2. yy.'dan Daskyleion'da bulunmuş olan phallos şekilli mezar stelinde phallos'un gövde kısmında bir herme yüksek kabartma olarak verilmiştir. Aynı zamanda mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılan çoğunlukla pişmiş toprak herme figürinleri, Hermes Psikhopompos olarak, ruhlara Hadese kadar eşlik eden ve onları koruyan bir anlam içindedir.

Hermeler konusunda Herodot:

"Yunanlılar phallosu kalkık Hermes figürünü Mısırlılar'dan öğrenmemişlerdir. Bunu ilk olarak Atinalılar Pelasg'larda, öbür Yunanlılar'da Atinadan görmüşlerdir. Bu phallosu kalkık olan Hermes heykellerini Pelasglardan öğrenen öbür Yunanlılar'dan daha önce yapan ve çoğaltan Atinalılardır; Pelasg'lar bu konuda, Samothrake sınırlarına yabancı olmayanların bildikleri bir kutsal gelenek bırakmışlardır¹⁵⁵."

Hermes'in de eril bir bereket tanrısı olması yanında, hermelerle beraber var olan erekte phallosu ile her iki dünyada da koruyucu kimliği olduğu açıktır.

5.3.1.4. Pan

Arkadialı tanrı Pan, Hellen dünyasında en iyi bilinen, özellikle sürülerin çoğalmasını sağlayan ve çobanları koruyan ithyphallik bir kırsal doğa tanrısıdır. Pan bu görevleriyle bağlantılı olarak yarı insan, yarı keçi ve doğası gereği ithyphallik olarak görülür. Erken tasvirlerinde keçi olarak verilen başı, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde insan şeklini almıştır¹⁵⁶.

Tanrı Pan'ın babası olarak genelde Zeus ve Apollon geçse de, en yaygın olan anlatım, babasının Hermes olduğudur. Tanrı Pan, Lukianos'da Babası Hermes ile aralarında geçen dialogda, onun oğlu olduğunu ispat etmek için:

¹⁵³ Kurtz- Boardman 1971, 241.

¹⁵⁴ Kurtz- Boardman 1971, 241 Fig. 49.

¹⁵⁵ Herodot II 51 (M. Ökmen, Herodot Tarihi, 101-102).

"(Annem olan İkaros'un kızı Penelopeia) Kendisinden ne duyduysam sana olduğu gibi söyleyeyim. Beni Arkadia'ya yollarken dedi ki: "Oğlum senin anan benim Sparta'lı Penelopeia; ama bil ki baban bir tanrıdır: Zeus ile Maia'nın oğlu Hermes. Boymuzların var, bacakların da teke bacağı gibi diye üzülme sakın. Baban benim yanıma geldiği gün, kimse görüp tanımasın diye teke kılığına girmişti. Senin tekeye benzemen onun içindir." Bana böyle dedi işte"¹⁵⁷"

İsminin etimolojisinde, Hellence bir kelime olan "Pan" herşey anlamındadır, buna karşın ismin kökeni pa/on dan gelir ve anlamı çobandır¹⁵⁸

Pan Anadolu'da çok sık tapınım gören bir tanrı değildir. Genellikle ityphallik tavrı nedeniyle Silen ve Satyrler gibi, Dionysos'un ekibi arasında yer alır. Hellenistan'da oldukça yaygın bir tapınım görmekteyken; Anadolu'da daha az görülmesi şaşırtıcı değildir. Tarım ekonomisi hakim olan Anadolu'da, bereket tanrıları genellikle tarımsal kimlikli iken, Tarımsal arazisi az olan ve yoğun olarak hayvancılıkla geçinen Hellenistan'da ise daha çok sürü bereketi ve çobanların koruyucusu olarak karşımıza çıkan, yine ityphallik bereket tanrıları görülür. Pan da bunlardan biridir.

5.3.2. Phallos

Phallos, vücudundan soyutlanmış, çeşitli materyallerden yapılan genellikle dinsel amaçlı erkek genital organı tasviridir. Özellikle yukarıda bahsedildiği gibi, Paleolitik Dönem'le başlayan ve günümüze kadar devam eden eril bereket ritüellerinde, kimi zaman bir tanrının belirteci, kimi zaman tek başına bir tapınım örgesi olmuştur. Anadolu'da Paleolitik Dönem'den beri varolan phallos betimlemeleri, Hellenistan'da İ.Ö 6 yy.'da Attik siyah figür ve kırmızı figür vazolarında sıkça görülmeye başlar. Bu resimlerde, Phalloslar genellikle ritüel sahnesiyle ilintili olarak, çoğunlukla baş bölgesinde kötü ruhlara karşı amulet anlamı gözler ile verilmişlerdir. Daha önce, Dionysos ve Demeter için yapılan bereket ritüellerinden olan Haloa

¹⁵⁶ Keuls 1995, 44.

¹⁵⁷ N. Ataç, Lucianos, Seçme Yazılar (1976) 48.

¹⁵⁸ Boardman 1988, 26 vd

festivalleri konseptinde verdiğim örnekler arasında yer alan vazo resimleri¹⁵⁹, bu dönemde Phalosun oldukça yaygın olan ritüellerin önemli bir parçası haline geldiğini gösterir. Aynı zamanda bereket veren ve koruyan anlamlarıyla phallosların daha erken dönem ritüellerinde sihirselsel bir obje olarak kullanıldığını kanıtlar.

Yine phalloslar özellikle mezarlar da koruyucu anlamlarıyla 8. yy. la beraber tümülüs ve toprakaltı gömülerde, mezar steli olarak ruhları koruyan anlamlarıyla kullanılmışlardır. Mezarlar stellerinde veya kendi başlarına kithonik anlamlarıyla kullanılan hermeler'de ithyphallik şekilleri ile aynı konsept içine dahil olur. Özellikle Roma Dönemi'nde yaygın olan koruyucu anlamıyla sivil veya askeri yapılarda bulunan çeşitli karışık yaratıklar şeklindeki phalloslar, mezar yapılarının duvarlarında da bu anlatımlarıyla görülürler.

Roma Dönemi'nde, Anadolu'da yaygınlaşan phallos şekilli amulet takılar, ya da *fica gestus* (incir işareti) pozunda seksüel ilişkiyi anlatan el işaretleri şeklinde kötü ruhlardan koruyan, iyi şans objeleri özellikle mezar hediyesi olarak da sıkça görülür.

Yine en erken Roma Dönemi'nde Anadolu'nun batı kıyılarında ele geçen Roma bereket ve koruyucu ithyphallik tanrılarından olan Faunus ve karışık phallik yaratıklar şeklindeki kandiller, erotik bir amaçtan öte bulunduğu alanı koruyucu anlamlarıyla varolurlar.

Anadolu'da şimdiye kadar ele geçmeyen *Tintinabula* ismi verilen metalden yapılan, uçlarında zincirlerle bağlanmış ziller bulunan ve genellikle kötü ruhlara karşı korunmak için dükkân ve ev kapı girişlerinde tavana asılan, pahallik karışık yaratıklardır. Kapı açılıp kapanırken *Tintinabula*'ya çarpması sonucunda zillerinin çalması kötü ruhlara karşı koruma sağlar¹⁶⁰.

5.3.2.1. Phallik Amuletler

Roma Dönemi'yle beraber çok daha yoğun biçimde phalloslar, tarım kültürlerinde varolan eril hayvansal ve tarımsal bereket anlamı dışında, amulet olarak kötü şans ve ruhlara karşı korunma amaçlı bir tılsım olarak kullanılmıştır. Anadolu'da ise yine genelde Roma ev, sur, mezar v.b. mimari yapıların görülebilecek duvar taşlarında, ereksyon durumunda, phalloslar amulet

¹⁵⁹ Bkz. 8.1.1.4.4 Demeter Kore ve Artemis İçin Yapılan Bereket Ritüelleri.

¹⁶⁰ M. Grant, *Eros In Pompeii* 1982, 138 vdd.

anlamlarıyla varolurlar. Özellikle kanatlı, aslan bacaklı, kuyruklu ve gözleri verilerek karışık yaratık kimliği ile koruyucu gücü artırılan örneklerle de sıkça karşılaşılır. Çeşitli boy ve malzemelerle görülen phallik amuletlerin en yaygın olan türlerinden biri de takılardır Phallos biçimli kipeleler, kolyeler, yüzük ve yüzük taşları özellikle mezar hediyesi olarak da karşımıza çıkar. Bunlar yanında cinsel birleşmeyi sembolize eder durumda el işaretleri (*fica gestus*) de bulunur.

Roma Döneminde artan bütün bu phallos amuletlerinin Anadolu kökenine inildiğinde, yukarıda bahsedilen Paleolitik Dönem'le beraber başlayan ve kesintisiz Roma Dönemi'ne kadar ulaşan phallos ve ya ithyphallik tanrılarla bağlantılı düşünülmelidir. Bunu özellikle Anadolu'da bir tarım tanrısıyken, adalar yoluyla Hellenistan'a ve sonra Roma'ya giden tanrı Priapus'la beraber anlamlandırmak mümkündür. Priapus özellikle priapeialarda bahsedildiği kadar, bağ ve bahçelerin koruyucu tanrısı haline gelmiştir. Yine Hermes'in ithyphallik betisi olan hermeler de konyucu, amulet anlamlarıyla görülürler.

Kuş şeklinde, gözlü ve kanatlı phallosları özellikle 5. yy.'la beraber Attik vazo resimleri üzerinde görmeye başlarız. Yine Floransa vazosunda görüldüğü üzere, Dionysos'un bereket festivallerinde süslenen ve Dionysos'u temsil eden gözlü phallos büyük ölçüde koruyucu ve kem göze karşı bir nazarlık niteliğindedir.

Roma Dönemiyle beraber, çeşitli şekiller de ve madelerden üretilen phallik amuletler, fantastik anlatımlar kazanırlar. Özellikle *fica gestus* jestiyle ya da iki başlı phallos biçimleriyle kuvvetlendirilen koruyucu anlamlarıyla da sıklıkla karşılaşılır.

Yine Roma Dönemi'nde yaygınlaşan, ithyphallik çeşitli demon ve tanrı formlarında, genellikle pişmiş toprak kandillerde büyük oranda erotik bir anlam dışında amulet anlamı içerir.

5.3.2.1.1. Amulet Phallik Takılar

Anadolu da, phallos biçimli ya da *fica gestus* hareketinde koruyucu olarak amulet takılar, Roma dönemiyle beraber yaygınlaşır. *Fica gestus* şeklindeki amulet takıların en erken örneği 103.yy.'da Fenike eserleri arasında görülür¹⁶¹.

Roma'da erkek çocuklar toga virilis giyinceye kadar, kız çocuklar ise evleninceye kadar içinde phallos bulunan küçük bir kutu takarlar. Bu nişanlar yeni doğan çocuğa *gnorismata*

¹⁶¹ S. Moskati, *Les Pheniciens* (1982) 397; Uygun 2000

(nazarlık) olarak takılırdı¹⁶². Yine bu phallic amuletler at terkilerine, savaş arabalarına ve hatta kalkınların üzerine bile kötü şansa karşı korunmak için taşınırlardı.

Phallic amuletler ve kötü şansa karşı elle yapılan cinsel birleşme işareti *fica gestus* (incir işareti) ve takı olarak kullanılabilir boyutlarda küçük hermeler özellikle mezar hediyesi olarak ruhları da korumak amacıyla konulmuştur.

Patara'da oygu mezar buluntusu olarak, el *fica gestus* jestindeyken bilek tarafında bir phallos bulunan takı İ.Ö. 1, İ.S. 1.yy.' a verilir (Kat. No 32)¹⁶³. Yine aynı jestte bu sefer Gordion, Roma Dönemi buluntuları arasında yer alır (Kat. No 33). Diğer bir *fica gestus* jestinde ki amulet buluntular ise, bir kremasyon kabı içinde ölü hediyesi olarak Antandros Nekropol'ünde görülür. İ.Ö. 2. yy.'a verilen bu takıların gömü ile olan ilintileri oldukça önemlidir¹⁶⁴.

Phallos şekilli amulet takılar ise yine Roma Dönemi'nde Anadolu'da oldukça yaygındır. Bastam'da Partlar Dönemi'nden iki adet phallos (Kat. No 34 a-b) şekilli amuletin benzerleri Patara (Kat. No 35) ve Aprodiasias (Kat. No 36, 37) kazı buluntuları olarak Roma dönemine verilirler.

Bu konuda en ilginç buluntu ise Kestel Kazılarında çıkan pişmiş toprak iki taraflı, dört tane phallos amulet negatif kalıplarıdır (Kat. No 38, 39, 40, 41). Bu kalıplar, phallos amuletlerin seri şekilde üretilip pazarlandığını gösterir.

Bütün bu verilerin ışığında Roma Dönemi'nde koruyucu amulet olarak Anadolu'nun en doğusundan batısına kadar aynı şekil ve anlamla yayıldığını görebiliriz. Özellikle Patara ve Antandros Nekropolünden çıkan mezar hediyesi amuletlerin diğer dünya inancıyla bağlantıları da açığa çıkar.

5.3.2.1.2. Duvar Taşlarında Amulet Amaçlı Kullanılan Phallos

Phallosların koruyucu olarak ev, resmi bina, sur, mezar ve tapınak duvarlarında ve kullanımı özellikle Roma Dönemi'nde yaygındır. Bu tür duvar taşlarında kullanılan phallic amuletler genelde, yalnız ereksyon durumunda phallos şeklinde görülürken, Bu tür phalloslar özellikle Lykia ve KiLykia da , gerek mezar yapılarında gerekse kaya mezarlarında karşımıza çıkar. Mezar yapılarının duvarlarında görülen amulet phalloslara ileride değinilecektir.

¹⁶² George Thomson, Tarih Öncesi Ege II (1983) , 60.

¹⁶³ Uygun 2000.

¹⁶⁴ Ö. Özveren, Antandros Nekropolü 1995 Yılı Kurtarma Kazısı, Müze Kurtarma Kazıları Semineri VII 1996, 161-177 Res.10; Uygun 2000.

İ.Ö. 6.yy. da yoğunlukla Hellen vazo resimlerinde gördüğümüz, kuş şeklinde kanatlı, ya da ayaklı ve kuyruklu karışık yaratık şeklinde, ereksyon durumunda, gücü daha vurgulanmış olarak ev (Kat. No 42, 43), dükkan, tiyatro (Kat. No 44), sur (Kat. No 45) ve tapınak duvarlarında koruyucu amaçlı olarak yoğun kullanılırlar.

Muğla Dalyan Beldesi'nde, Dalyan Camii duvarında görülebilecek bir yerde Kaunos Antik Kentinden getirilmiş olan ve devşirme olarak kullanılmış duvar taşında çizgisel bir phallos görülür (Kat. No 46).

5.3.2.1.3. İthyphallik Tanrı/Demon Şekilli Kandiller

Roma Dönemi içinde yaygınlık kazanan phallos biçimli kandiller ve ityphallik tanrı/deity betimlemelerinin kandil olarak kullanılması yaygındır. Bu tür kandiller, erotik ya da komik bir anlamdan daha çok ışıttıkları mekanı kötü ruhlara karşı koruyan ve iyi şans getiren sihirsel objelerdir.

Genellikle pişmiş toprak tanrı heykeli biçiminde olan daha çok Roma tanrıları olan Faunus gibi ityphallik tanrı/demon (Kat. No 47, 48) ya da phallik karışık yaratık şeklinde demonlar (Kat. No 49) erotik bir anlatımdan çok yine koruyucu amulet anlamlıdırlar. Bu tür Tanrı/Demon Faunus şekilli kandiller Pompeii'de sıkça görülür¹⁶⁵. Phallik karışık yaratıklar ise yine Pompeii'de görülürken Anadolu'daki örnekleri Roma deniz ticaret yolları üzerinde bulunan Ege Sahillerinde ki batıklarda yoğunlaşır

5.3.2.2. Phallos'un Mezarlarda Kullanımı

5.3.2.2.1. Tümülüsler Üzerinde Phallos

İlk defa Anadolu da, Phrigia ve Lydia'da 8.yy. sonundan başlayarak, ölü gömme adetlerine dahil olan tümülüs geleneğiyle beraber, phalloslar tümülüs mezar işaretleri anlamının ötesinde, ruhları ve mezarı koruyucu ve kithonik anlatımıyla diğer dünyada yeniden doğmayı temsil ederler. Bu tümülüsler üzerinde bulunan phalloslar Phrigia, Lydia, Karia, Paphlagonia, Pamphilia ya kadar genişleyen bir coğrafya içinde tümülüs mezarların üzerinde oldukça yaygın

¹⁶⁵ M. Grant, Eros in Pompeii 1982, 133.

olarak görülürler. Lydia'da, Sardes Bintepeler tümülüslerinin üzerinde¹⁶⁶ Yine Lydia'da Altın-taş tümülüsünde dikdörtgen bir altlık üzerine açılmış yuvaya yerleştirilen phallos bulunmuştur¹⁶⁷. İonya'da eski Symrna'da birçok tümülüsde de vardır¹⁶⁸. Aydın'ın Çile ilçesinde Kabataş Köyünde'ki devasa phallos Tepecik Tümülüsü'nde de görülür¹⁶⁹. Aphrodisias'da Çamlıbel Mevkinde, Roma Dönemi'ne verilen bir tümülüs de soyguncuların mezara girmek için açtıkları çukurda mermer bir phallos bulunmuştur¹⁷⁰. Ünlü Tantalos mezarlarının üzerinde de phallosun dikdörtgen bir altlığın üzerinde oluşu bilinmektedir¹⁷¹. Paplagoniada Kastamonu ünlü Kasaba Köyü camisinin hemen önünde ters duran phallos yine bir tümülüsden gelmiştir (Kat. No 50). Köylüler ise bu phallos üzerine bir mithos bile üretmişlerdir. Burdur'da, üç tane yanyana tümülüsün batıda kinde Altın-taş örneğinde olduğu gibi dikdörtgen bir platform ve bu platformun üstünde phallosun oturtulacağı yuvası vardır, phallosda bu platformun hemen yanında bulunmaktadır (Kat. No 51). Yine Burdur Müzesinde Bergama Kızılkuşe bahçesinde bulunan Tümülüs Phalloslarına benzer olarak ortalama 1.5m boyunda bir phallos görülür (Kat. No 52). Bu tür örnekleri Anadolu'da, tümülüs geleneği içinde arttırmak mümkündür. Ancak Hellenistan'da tümülüs geleneğinin olması ama phallos taşlarının bulunmaması oldukça ilginçken, Makedonya'da bu gelenek çok yaygın olmasa da görülür.

5.3.2.2.2. Phallos Şekilli Mezar Stelleri

Phalloslar sadece tümülüs geleneğinde değil mezar steli olarak da Hellenistik ve Roma Dönemi'nde sıklıkla kullanılırlar. Mezar steli olarak kullanılan phalloslar yalın olabileceği gibi Daskyleion mezar stelinde olduğu gibi betili de olabilir. Üst kısımda yazıta da adı geçen mezar sahibesi otururken hizmetçisi ayakta betilenmişlerdir. Phallosun gövdesinde ise ithyphallik durumda bir herme durmaktadır. İki yanlarda kitonik olarak işlenmiş yılan, köpek ve kelebek kanatlı erkek psycheler bulunmaktadır. Phallos şekilli bu kadın mezar stelinin önemi, phallik mezar stellerinin sadece erkekler için değil kadınlar içinde kullanılabildiğini göstermesinden ileri gelir (Kat.No 53). İzmir (Kat. No 54 a,b, 55) ve Ödemiş (Kat.No 56, 57) müzelerinde ki

¹⁶⁶ W.R.Paton, "Sites in E. Karia and S. Lydia" Jhs 20,1900,68; G. M. Hanfmann and S.W.Jacobs, Sculpture From Sardis: the Finds Through (1975), 37.

¹⁶⁷ W.R.Paton, "Sites in E. Karia and S. Lydia" Jhs 20,1900,66 Fig.4.

¹⁶⁸ W.R.Paton, "Sites in E. Karia and S. Lydia" Jhs 20,1900,68.

¹⁶⁹ Emin Yener, "Aydın İli, Çine İlçesi, Kabataş Köyü, Tepecik Tümülüsü Kurtarma Kazısı 1996", Müze Kurtarma Kazıları VIII 1997,235 vdd, Res 4.

¹⁷⁰ Sümer Atasoy, "Aphrodisias Yöresindeki Tümülüsler", Belleten 151,1974,354 Res.18-19.

¹⁷¹ G. E. Bean, Eskiçağda Ege Bölgesi (1997), 252.

örneklerde olduğu gibi, üzerinde kime ait olduklarına dair yazıtı veya mezar sahibinin portresi bulunan phallos biçimli mezarlar stelleriyle de karşılaşılır.

5.3.2.2.3. Mezar Duvarlarındaki Phalloslar

Roma Dönemin'de, mezar duvarları üzerine ereksyon durumunda kazıma veya kabartma olarak yapılmış phalloslar çokca karşımıza çıkar. Bunlar özellikle Hermes Psykhopompos ile anlamlandırılırken; aslında phallosun amulet olarak mezar yapılarını ve ruhları koruma görevli hiçbir tanrının belirteci olmadan da varolabilecek kadar önemli bir tapınım objesi olduğunu kanıtlar. Bunun en iyi olarak Daskyleion phallos şekilli mezar steli kanıtlar.

Phallosların mezar yapılarında amulet amaçlı yaygın kullanımları; Lykia'da, Patara Marsiana mezarında ereksyon durumunda bir phallos kabartması varken (Kat. No 58) yine Patara Gürlen kaya mezarında kazıma ile yapılmış bir phallos görülür (Kat. No 59)¹⁷². Lykia'da diğer bir örnekse Kadyanda'da, Patara Marsiana örneğine benzer nitelikte bir Roma mezarında, üzerinde kabartma olarak ereksyon durumunda bir phallos bulunan duvar taşı olarak kullanılmış bir blok ele geçmiştir (Kat. No 60). KiLykia'da da mezarların üzerinde phallos betimlemeleri kullanılması oldukça yaygındır. Durukan'a göre bu mezarlar üzerinde kullanılan phalloslar Hermes Psikhopompos ile bağlantılıdır¹⁷³.

5.3.2.3 Phallos Betimli Altar

Aprodisias'dan, Roma Dönemi Rodos tipi bir altar üzerinde altta antitetik durumda iki bacağı üzerinde duran, kuyruklu ve kanatlarını ikiye açmış olarak, ereksyon durumunda phalloslar görülür. Karışık yaratık halindeki bu phalloslardan birisinin arkasında küçük bir altar kabartması bulunur (Kat. No 61). Bu anlatım oldukça sıradışı ve üniktir. Burada Phalloslar tamamen koruyucu bir anlam içerir.

Bu altarın üzerindeki karışık yaratık şeklindeki phalloslar ve arkalarındaki altar ile dinsel bir anlatımda var olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

¹⁷² F. Işık, Patara (2000), 63 Res. 51

¹⁷³ Durukan 2001, 327 vdd.

6. Geç Dönem Phallik Bereket İnançları

6.1. Hristiyanlık Sürecinde Avrupa'da Phallik Tapınımlar

Hristiyanlıkla birlikte politeist inançların, bu yeni din içinde anlamlarını kaybetmedikleri bilinir. Bu bağlamda, özellikle phallik kültürünün 19. öncesinde, Avrupa'da hristiyanlaştırılmış şekilde nasıl azizlerin kimlikleri ve doğrudan yaşam, ölüm ve şansa bağlantılı olarak saygı gördüğünü, Jacques- Antoine Dulaure, 1885'de yazdığı, *Des Divinites Generatriques Ou Du Culte Du Phallus, Chez les Anciens et les Modernes*¹⁷⁴ adlı kitabında anlatmaktadır. Dulaure'den önce Richard Payne Knight, 1883 de yazdığı, "A Discourse on the Worship of Priapus, and its connection with Mystik Theology of the Ancients"¹⁷⁵ adlı kitabında da öncelikle antik phallik tapınımdan bahseder ve birçok çizimle beraber bu tapınımların Hristiyan dünyasına girdiğini ve döneminde hala nasıl tapınım gördüğünü anlatır. Özellikle Avrupa Orta Çağ'ında birçok aziz ismi altında görülen phallik kimlikli tapınımlar Fransa ve İtalya'da yaygınca rastlanır.

17. yy.'da Fransa'da Priapus tapınımları Aziz Foutin adı altında devam etmiştir¹⁷⁶. Alplerin yükseklerinde Embrun'da kadınlar Aziz Foutin'in phallosuna şarap dökerlerdi. Diğer Phallik Azizler ise, Bourges'de Aziz Guerlikhon yada Greluchon, Contentin'de Aziz Gilles, Anjou'da Aziz Remy, Burgundy'de Aziz Regnaud ve özellikle La Chatelette Köyünde Aziz Guignole ile Aziz Arnaud'dur (Kat. No 62 -63)¹⁷⁷.

Aynı zaman'da phallik Aziz tapınımları dışında phallos betimli amuletler yine aynı dönemde hristiyan inanç konseptinde kötü şansa ve ruhlara karşı kullanılmaya devam edilmiştir (Kat. No 64)¹⁷⁸.

Buna karşılık, Antik Dönem'de, bir doğa ve bereket tanrısı olan Pan, Antik Dönem resimsel anlatımından hiçbirşey kaybetmeden Hristiyan düşününde uzunca bir süre devam edecek olan peytan kimliği ile varolur.

¹⁷⁴ Dulaure (1885)

¹⁷⁵ Knight (1883)

¹⁷⁶ Daniélou (1995), 101

¹⁷⁷ Daniélou (1995), 102 vd.

¹⁷⁸ Knight (1883) Lev. XXXV Fig 4

4.2 Anadolu Yakını Tarih İnançlarında Phallik Tapınım İzleri

Anadolu'da hala devam eden Phallik tapınımlar yine bereket ve koruyuculuk anlamlarıyla ilgili görür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIV-XVII. yy.'larda marjinal sufi karakterli Kalenderi tasavvutlarından olan Haydariler esrar sarhoşluğu içinde, yarıçıplak şiirler okuyarak şehir şehir dolayan serseri dervişler olarak tanımlanırlar. Boyunlarına ve kulaklarına demir halkalar takarlar; bekaretlerinin sembolü olarak erkeklik organlarına da bu halkalardan takarlar. Taktıkları küçük çanaklar(zeng) dansettikçe tuhaf sesler çıkarır, üstlerinde yelek ya da hayvan postu olduğu bilinir. İbadet kurallarına uymayan Haydariler, sema ve raks ederek tapınırlar¹⁷⁹. Yine Kalenderi tasavvutlarından olan Rum Abdalları, Cammiler, Torlaklar (çıplaklar) in ortak özellikleri yarı çıplak bir biçimde bazen genital organlarını açıkta bırakan hayvan postları giyinmeleri, ve özellikle Rum diyarından gelen dervişlerin öküzler gibi boynuzları bulunan başlıklar giydikleri bildirilir. İbadetlerinde görünüşleri kadar ilginçtir. Esrar ve şarapla sarhoş olup, taşkın danslar sırasında taktıkları ziller ve çoğunlukla boyunlarına astıkları davulları çalarak rinde geçerler. Bu taşkın dansları sırasında da vücutlarını bıçaklarla keserler¹⁸⁰.

Bu marjinal akımlar olasılıkla Dionysiak taşkın ritüellerin neredeyse tam olarak kalıpsidirdirler.

Bu günün Anadolu'sunda hala phallik örgeleri taşıyan batıl inançların yön verdiği ritüeller görülmüştür. Metin And'ın anlatımına göre¹⁸¹:

"Anadolu'da ilk tohum şenlikleri için düzenlenen birçok köy seyirlik oyunlarında, cinsel ilişki sahneleri ve yine seksüel içerikli cümleler kullanılır. Örneğin Köse ile gelin oyununda, kösenin gelini yere devirerek üstüne çıkıp ona sarılması ya da aynı örgenin Dede ve Arap oyunlarında yine gelinle yatarak oynanması gibi tarla ekimi ve bereketi ile özdeşleştirilen cinsel tutumlar Anadolu'nun erken dönemlerinden itibaren bereket ritüellerinde gördüğümüz ritüel oyunlardır."

Yine Anadolu geç dönem bereket ritüellerinde önemli bir öge de phallostur. Osmanlı dönemlerinde tıpkı Dionysos bayramlarında olduğu gibi phallos'un gezdirildiğini biliyoruz¹⁸².

¹⁷⁹ Ocak 1992, 113-114.

¹⁸⁰ Ocak 1992, 113 vdd.

¹⁸¹ And 1985, 70.

¹⁸² And 1985, 70.

Anadolu kırsal seyirlik oyunlarında da, oyuncuların ellerinde ki sopa, tokmak gibi materyaller phallos'un bir anlam taşıdığıdır. Birçok oyunda, oyuncular bunları bacaklarının arasına sıkıştırır ve bunların phallos olduğunu belirten tavırlar sergilerler. Bu tür oyunlara, Tunceli Pertek te Tokkoparan köyünde, çırpı toplama oyunu, Sivas Gümüştepe köyünde madımak oyunu gibi oyunlar örnek verilebilir (Kat. No 65)¹⁸³.

Anadolu köy seyirlik oyunları arasında daha önce Mezopotamya inançları içerisinde Tammuz ve Adonis ile Anadolu topraklarına gelmiş olan ve burada da Telepinu, Attis, Pesephone kimlikleriyle devam eden ölüp dirilme mitosların ve sonrasındaki şenliklerin bir devamını görmemiz mümkündür¹⁸⁴. Bunlar arasında, arap oyunu ya da ölü oyunu, kadı oyunu gibi örnekler verilebilir¹⁸⁵.

Köy seyirlik oyunları dışında, bereket anlamı, batıl olarak adlandırılan inançlar içinde de Anadolu Antik Çağı'nın izleri rahatlıkla izlenebilir:

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, Zekeriya Dede olarak bilinen erenin türbesine giden kadınlar bugün hala adak adar, çocuk dilerler. Kırılmış bir phallos'un üzerine oturup Zekeriya Dede'den çocuk dilerler. Bu phallosa'da Zekeriya Dedenin atının eğeri adını verirler.

Diğer yaygın bir inanış da Zekeriya Sofrası inancıdır. Zekeriya Sofrası, bahar ayında bereket için yapılan bir ritüeldir. Bunun için bir masaya kırk ayrı çeşit yiyecek konur. Ailenin herbir üyesi bu yiyeceklerden yemek zorundadır. Kalan toplanmaz ve sabaha bırakılır.

Bu her iki ritüelde de adı geçen *Zekeriya* kelimesi *zeker* kökünden gelir. *Zeker* ise erkek genital organı anlamındadır¹⁸⁶. Her iki ritüelin antik bereket ritüellerinden hiç farkı yoktur. Biri çocuk için yapılırken diğeri ise evin, ocağın bereketi için yapılan sihirsel törenlerdir.

Anadolunun birçok kırsalında phallosların bulunduğu alanları ve anlamını bilmedikleri bu objeleri geçmişten gelen kutsallıkları nedeniyle, yine tam bir antik ritüel şekliyle yağmur duası için kutsal mekanlar olarak kullanırlar. Yine Anadolu'nun birçok yerinde hala antik phallos mezar stelleri Osmanlı türban ve sarıklı mezar taşlarıyla karıştırılarak devşirme şekilde baş taşı olarak kullanılabilir.

¹⁸³ And 1985, 71.

¹⁸⁴ And 1985, 98.

¹⁸⁵ And 1985, 98 vdd.

Sonuç

Anadolu'da Paleolitik'le beraber insanların kaderlerini belirleyen ve olayların sebebi olan doğa üstü güçlere kimlik vermiş ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirdikleri tanrıları maddeleştirmişlerdir. Bu yaratılan dinsel inanış, avcı- toplayıcı kültürlerde, hayvansal ürünler için ihtiyaca yönelik olarak eril karakterliken; tarım ekonomisinin yoğun olduğu Neolitik yerleşimlerde daha çok toprağın vermiyle özdeşleşen kadın, anatanrıça kimliğiyle başat bir anlatımdadır. Erkek ise Paleolitik gelenekte varolan hayvansal üretim sembolleri boğa, boynuz gibi çeşitli atributlarla simgeleştirilir. Ayrıca ithyphallik tanrı resimleri ve ya sadece phallik anlatımlarlada eril hayat gücü temsil edilmiştir.

Kalkolitik Dönem'le beraber başlayan ve Tunç Çağı'nda daha net izlenebilen ve ekonomik ve sosyal yaşamla beraber çeşitlenen dinsel inanış, siyasi hayat gibi, herşeye hakim olan eril savaşı ve güçlü tanrıların başkanlığında, paylaştırılmış görevleriyle tanrılar pantheonu haline getirildi. Neolitik ve Kalkolitik Dönem'de tarımsal anlamıyla var olan anatanrıça inancı devam ederken, eril tarım ve hayvansal bereket tanrıları olan Kumarbi, Tellepinu, gibi tanrılar varolmuşlardır. Yine bu çağda ilk defa ithyphallik karakterli tanrı/deityler özellikle depo kapları üzerinde koruyucu ve bereket veren anlamlarıyla görülürler.

Demirçağ uygarlıklarından Phrygia'da ise Anadolu Neolitiği'nden kök salan Kybele, yaşamın ve bereketin dişi gücünü temsil ederken, hem sevgilisi hemde çocuğu olan Attis ise phallik anlatımlı bir bitki tanrısı olarak Phrygia'da tapınım görmüştür. Muhtemelen Attis festivallerinde kullanılan, Elmalı tümülüsünden çıkan ve üzerinde phallosların bulunduğu sitrum ve Attis mitosunda üreme organını keserek toprağa gömmesi onun phalik bir bereket tanrısı olduğunu göstermelidir.

Hellen ve Roma uygarlığında ise özellikle Phrygia orjinli Dionysos, Sabazios, Attis gibi orgiastik, taşkın koribandal bereket ritüelleri olan, ithyphallik bir görüntüleri olmasa da eril üreme ve koruma gücünü temsil eden atribut olarak phallosla anlaşılan tanrılar özellikle kırsal bereket tapınımının önemli parçalarıdır. Bu bereket tanrıları yanında, yine Anadolu orjinli ithyphallik betimlemesiyle tarımsal bereketin yanında, bereketini verdiği toprakları ve ya

¹⁸⁵ Bkz. H. Eren, T.D.K. Türkçe Sözlük, Zeker maddesi (1988)

evi koruyucu anlamlarıyla gördüğümüz Lampsakoslu Priapos, Hellen ve Roma uygarlıklarında önemli bir yere sahip olmuştur.

Asiye kökenli ithyphallik Pan ise Anadolu tanrılarında tarımsal bereketle değil Hellenistan ekonomik koşulları içinde hayvansal verimlilik anlamıyla var olan ve oldukça yaygınlaşmış bir tanrıdır. Aynı şekilde Hermes'de ithyphallik karakterli olmayan ama Herme taşları ile birleştirilen ve ithyphallik bir görüntü kazanan; bitkisel ve hayvansal bereket vermekten daha çok sınırları, yolları, evleri; yocuları, çoban ve sürüleri koruyan bir tanrıdır.

Bütün bu tanrıların yanında, eril verimlilik ve koruyucu gücü simgeleyen özellikle ereksyon durumunda gösterilen en erken dönemlerden beri çeşitli kültürlerde görebildiğimiz phalloslar, özellikle Hellenistan'da 5. yy'la beraber vazo resimleri üzerinde görmeye başladığımız ve Roma Dönemi'nde yaygınlaşan, çeşitli karışık yaratık motifleri içersine gizlenmiş eril bereket ve koruyucu tanrısal yaratıklar olarak tapınım görürler.

Katalog:

Katalog metindeki kronolojik konsept içinde hazırlanmıştır. Levhalar bölümünde ise kolay takip edilebilmesi için katalog numaraları ile levha numaraları aynıdır.

1. Paleolitik Çağ: Kat. No 1-3
2. Neolitik Çağ: Kat. No 4-11
3. Kalkolitik Çağ: Kat. No 12, 13
4. Tunç Çağı: Kat. No 14-22
5. Demir Çağ: Kat. No 23- 61
6. Geç Dönem: Kat. No 62- 65

1. Tirişin çevresi, Kahn-ı Melikan kaya resimleri

Paleolitik- Neolitik

Vurgu tekniğiyle çizilmiş, silüet şeklinde insan figürlü, kaya resmi.

yuvarlak bir baş, üçgen, enine çizgilerle ayrılmış bir gövde, omuz bitiminde başlayan solda beş, sağda dört parmağı, açık şekilde verilen orantısızca büyük elleri vardır Soldaki el boynundan bağlanmış bir hayvanın ipini hakimce tutmakta. Başının hemen altında başlayan boyun çizgisi tüm vücudun ortasından geçerek iki bacağın arasından uzunca bir erkek genital organı olarak aşağı inmektedir. Bacaklar ters U formunda iki yana açıktır. Ayaklar da, eller gibi doğal olmayan bir formda dört parmaklı verilmiştir.

Bu figürü pothos theron olarak anlamlandırmak mümkündür.

Uyanık 100 vdd., Fig. 141, 12.

2. Tirişin çevresi, Taht-ı Melik kaya resimleri

Paleolitik - Neolitik

Vurgu tekniğiyle yapılmış, silüet şeklinde insan figürlü, kaya resmi

Oval bir baş ve üzerinde, üç çizgi ile yapılmış saç görülür. Başın hemen altında başlayan ve vücudu oluşturan tek bir çizgi üzerinde, Çatalhöyük duvar resimlerindeki adorant duruşla benzerliği nedeniyle muhtemelen tapınım urşnda kollarını yalardan iki tarafa kaldırmış, üç parmaklı primitif figürde dikkati çeken ereksyon durumunda verilmiş olan genital organıdır.

Uyanık 100 vdd., Fig. 141, 9.

3. Tirişin çevresi, Taht-ı Melik kaya resimleri

Paleolitik -Neolitik

Vurgu tekniğiyle yapılmış, yine silüet şeklinde, bir binek hayvanı üzerinde duran masif üçgen bir althğa dikilmiş, profilden gösterilen ereksyon durumunda ki genital organıyla ithyphallik bir görünümlü bir anlatımdadır.

Uyanık, 100vdd., Fig. 140, 20

4. İthyphallik Tanrı/Demon Figürünü.

Göbekli Tepe

Neolitik (9 Bin)

Taş

Oval bir baş ve cephesel yüz anlatımının içinde, kabartma olarak verilmiş gözler ve burun oldukça şematizedir. Baş, kısa bir boyunla dikdörtgen ve üzerinde ereksyon durumunda tüm vücuda göre orantısızca büyük verilmiş erkek genital organından başka bir uzvun olmadığı vücutla birleşir.

Bu ithyphallik anlatım Neolitik primitif plastiğinde ilk defa karşımıza bu kadar net olarak çıkar. Büyük bir olasılıkla bereket ve koruyucu anlamlı tanrı/demondur.

Hauptmann 80 Fig.33

5. İthyphallik Heykel

Göbekli Tepe

Taş

Çanak Çömleksiz Neolitik (İ.Ö. 9. Bin)

İthyphallik ve muhtemelen bir hayvan heykeli. Ereksyon durumundaki phallosu görülebilecek durumda dikili duran bu yontunun, başı olmayan ve omuzlardan öne doğru çıkan ön bacakların altında enine oyulmuş hatlarla göğüs kafesi niteliğinde çizgiler olan ve kalçayla birleşen fakat bacakları olmayan bir vücudu vardır. Önde ise, bacaklardan aşağıya kadar inen içbükey bir rezerv alanında ereksyon durumunda erkek genital organı görülür.

Yine Kat 2 1deki anlatımda olduğu gibi dinsel içerikli, ithyphallik görüntüsü ile avansal bereketi anlamlandıran bir yontudur.

Hauptmann 80 Fig 26.

4. İbhyphallik Figürin

Çatalhöyük

Çanak Çömleksiz Neolitik (İ.Ö. 8. Bin)

Taş Hamuru

Yük. 4.8cm. Gen. 1.4 cm. En 1.4

Malatya Müzesi, (En. No 6819)

Ayakta duran figürinin başı deforme olmuş, kolları olmayan, bir gövdede göğüsler aplike ile verilmiştir. Bel vücutla içbükey bir kavisle birleşir. Erkek genital organı vücuda göre oldukça büyük verilmiştir. Sağ bacağın dizden altı kırılmıştır. Sol bacağın ise dize kadar olan bölümü sağlamdır.

M. Darga, "Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın", Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın, (1993) A16.

7. Phallik Tanrıça İdolü

Çatalhöyük VI. Tabaka

Neolitik Dönem (İ.Ö. 6. binin ilk yarısı)

Taş

Yük. 8 cm. Gen. 3.5 cm.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi (En. No: 79-799-654 (13296))

Siyah kireç taşından ayakta duran konik bir gövdesi olan, kazıma ile yüzhatları verilen, baştan boyuna içbükey küçük bir kavisle geçilen, gövdede ise göğüsler, ortada kavuşturulan kollar ve dikdörtgen şekilde verilmiş kadınlık organı kazıma ile yapılmış bir figürindir.

B. Kulaçoğlu, Anadolu Medeniyetler Müzesi Tanrılar ve Tanrıçalar (1992) 29 Kat. 15

8.Çatahöyük tapınım odası A III/11

Neolitik Dönem

Duvar resmi

Ana sahnede, üstte kolları ve bacakları yanlardan havaya doğru açılmış şekilde çıplak ve sarı renkle betimlenen anafanrıçanın altında, gagası anafanrıçanın vulvasını oluşturacak şekilde kanatları yanlara açılmış uçar durumda ve kanatlarında el cizimleri olan phallos biçimli bir kuş onun altında da iki adet alt alta kahverengi ile verilen boğa başı görülür.

Mellaart 1989 Vol.I, 77 Plate XV res.6

9.Çatalhöyük tapınım odası AIII/11

Neolitik Dönem

Duvar resmi

Burada yanyana üç bordür halinde, tanrıça kutsal dağında, üstü boğa başı ile sona eren bir nişin içinde bağdaş kurmuş şekilde oturur. Kucağında kırmızı renkle verilen idol formunda çocuğu vardır. Bütün bu sahneleri iki yanda sınırlayan bordürlerde ise sadece alt gövdesi gözükken, bacaklarını iki yana açmış vulvası ile seksüel pozisyondaki kadınlara doğru uçan dört kanatlı phalloslar görülür.

Mellaart 1989 Vol. I, 92 , Plate XVIII, Res 1.

10.Çatalhöyük tapınım odası E.IX/31

Neolitik Dönem

Duvar resmi

Burada doğum ve doğum sonrası olarak nitelenen iki adet ana sahneyi, ortada bölen ve yanlarda sınırlayan üç adet bordür'ün, bezemeleri ve ikografileri aynıdır. Bu bordürlerdeki konu (Kat. No 2.6) daki sahne bordürü konusunun aynıdır. Burada bir adet phallos ve hemen önünde üç tane, üçgen biçimli vulva bulunan betimleme simetrik olarak tekrar edilmiştir.

Mellaart 1989 Vol. I, 50, Plate XI, Res 11

Catalhöyük tapınım odası E VI.A/34

Neolitik Dönem

Resim resmi

Adet sahnedeki sağdaki iki tanrıça üst üste kollarını ve bacaklarını iki yandan havaya doğru açmıştır. Üstteki tanrıça, konik biçimli bir şapka takmaktadır. Altındaki tanrıça ise simetrik iki siyah leoparın üzerinde oturur ve vulvası vurgulanmıştır. Ortadaki sahnede aynı ölçüde, bütün sahneyi kaplayacak büyüklükte, silüet halinde bir tanrıça figürü vardır. Solda ise, sağdaki sahneye duruş ve konumlanma bakımından aynıyken buradaki tanrıçalar kırmızı renkleri ile ayrılırlar. Altındaki tanrıça doğum yapar ve doğan çocuğun kafasını bir kuş kanatlarının arasında taşır. Altta bütün sahneleri birbirine bağlayan yanyana dizilmiş, tapınma sırasında kollarını iki yandan yukarı doğru kaldırmış ve ereksyon durumundaki phallosları sıkça izlenebilen eril figürler görülür. Burada anasahnedeki doğumu/ bereketi kutlamak ve aynı anlamlı bir festivalde ereksyon durumundaki erkeklerin ritüel dansı olmalıdır.

Journal of the British Museum 1989 Vol. I, 87, Plate XVII Res. 5.

2. Phallic Tanrıça İdolü

Uluntepe

Neolitik Dönem

Çiğirli Toprak

Yük. 14 cm. Gen. 4.1cm. En: 4.9 cm.

Uluntepe Müzesi

En. No: TL 72/PT5-14

Durur durumda, Phallos biçimli anatanrıça figürünün sivri bir başı, kabartma şeklinde verilen kaşları ortada birleşip burnu oluşturur. Kaşların altında yine aplike ile verilmiş gözler vardır. Vücut aşağı doğru genişleyerek iner. Gövde üzerinde göğüsleri ve bir çizgi halinde vulvası görülür. Bacaklar ise geniş ve kısadır (testisler gibi).

13. Ithyphallik Boğa Adam

Hacılar

Hacılar I'de, İ.Ö. 6. binin son çeyreği

Hacılar seramiğinin, karakteristik olarak krem astar üzerine kızıl kahverengi boyama ile verilmiş, ayakta duran, boğa başlı, kollarını iki yana açmış durumda bir insan figürü görülür. Figürün bacaklarının arasında yine kızıl kahverengi boyayla bir çizgi ile verilmiş genital organı resmedilmiştir.

Yakar 1991 Fig 154.

14. Rython

Beycesultan

Orta Bronz Çağı (İ.Ö. bin ilk yarısı)

Kafası olmayan, hayvan şeklindeki rython'un uzun ve yukarıya doğru uzanan kuyruğu emzik olarak kullanılmıştır. Dört bacağı vardır ve oldukça büyük ereksyon durumunda verilen phallos applike tekniği ile yapılmıştır.

S. Lloyd and J. Mellaart Vol. II, 93-95 Fig 11: Ia-c

15. a, b İthyphallik Figürinler

Beycesultan

Orta ve Geç Bronz Çağından

Pismiş toprak

Primitif şekilsiz başları, applike ile yapılmış gözleri olan, dikdörtgen vücutlarında yine applike ile verilmiş genital organları orantısızca büyük ve ereksyon durumunda iki adet erkek figürleri

- Kolları, genital organı ve bacakları kırılmış olduğundan duruşu konusunda bir fikir edinmemekteyiz.
- Sağ kol göbek üzerindeyken, sol kol kırık olan gövdesi kırılmış olan genital organı tutmaktadır.

S. Lloyd and J. Mellaart, Vol. III Part II 138 Fig 166-167.

16 Phallos

Ummantepe

Bronz Çağı II

Taş

İzmir Arkeoloji Müzesi

Alt gövdesi, dik durabilmesi için düz bırakılmış, testisleri olmayan taş phallos.

H. Erkanel-S. Günel 246, Çiz. 4

17. İlihyphallik Rython

Afyon, İncehisar, Seydiler Köyü

Orta Bronz Çağı (2. bin 2. yarısı),

Fıçımsı Toprak

Afyon Müzesi (En. No: E- 9322)

Yük. 9.8 cm. Gen. 11.5cm. En. 6.7cm.

Açık kahverengi hamurda sivri bir başı ve aplike olarak tüm göz üstünü kaplayan, boyuna kadar inen kalın şerit halinde kaşları olan, ortası delik bırakılarak gözbebeği verilmeye çalışılmış, burun delikleri olan ve ağzı ince bir çizgi ile verilmiş baş, çenesi vurgulanmadan boyun ve gövdeyle birleşir. Torba gövdesinde de, emzik kısmı abartılca iri verilmiş phallos bulunur omuzdan çıkan kollar dirsekten kırılarak phallosu kavrayan orantısız, büyük çizgisel verilmiştir. Kulp başın arkasında başlayıp gövdeyle birleşir.

18. Bes

Alacahöyük

Hitit Çağı 2. Kültür Çağı

Kemik

İzmir sağı yuvarlak hayvan kulaklı, yuvarlak, cephesel bir yüz anlatımı, ince üçgen bir üstten çıkan ince kolları dirsekten kırılarak bacaklarına dayanır. İki yana ayrılan bacaklarının dizden sonrası yoktur.

Akrok 1936, 31 Lev. AL/A 88.

19. Phallos

Alacahöyük

Hitit Çağı

Pişmiş toprak

Yük. 10cm. Çap. 3.5 En: 4.5cm Cidar 1 cm.

Açık kiremit kırmızısı hamurlu, gövdesinin altı kırık ve 1 cm. cidarı ve içinin boş olması nedeniyle libasyon kabına ait olabileceği düşünülen phallos'un yüzü perdahlıdır.

Akok 1940-1948, 53 Lev. Al j 29

20. Taş İdol

Alacahöyük

Erken Bronz Çağı

Alacahöyü Müzesi

Yük. 7.3 cm Gen 2.7

Oval bir baş, içbükey hafif bir geçişle, aşağıya doğru genişleyen üst gövdeye bağlanır. Üst gövde yine aynı içbükey geçişle aşağı doğru genişleyen ve en altta düz olarak biten alt gövdeyle birleşir.

Koşay 48, Lev LXVI, Al s 32

21. Niş İçinde İthyphallik Tanrı

İnandiktepe

Eski Hitit Çağı

Pişmiş toprak Yük. 16.3 cm. Gen. 17.3 cm. En 1cm

Devetüyü hamurlu, kırmızı astarlı, yanlar ve arka kapalıyken önü açık olan dikörtgen biçimli bir niş, nişin ön yüz kenarlarında yuvarlak ve altışar yapraklı rozet süslemeleri vardır. Çıplak erkek arkalıksız bir tabureye oturmuştur. Oval cephesel yüzünde yuvarlak kazıma ile yapılmış küçük gözler, kabartma şeklinde kaşlar burunda birleşir. Burun ince ve sivridir. Ağız ince bir çizgi halinde iken kulaklar oldukça büyüktür. Kısa ve geniş bir boyunla vücuda

geçilir. Sağ kol ileri doğru uzanırken, sol kol kırılmıştır. Oturur durumdaki tanrının ereksyon durumundaki genital organı özellikle gösterilmiştir. Tanrının önünde solda bir sunak bulunmaktadır.

Özgüç 1944 Lev.63, 1a-1b-1c.

22. Ithyphallik Tanrı Demon

Kultepe

Hittit Çağı

İstanbul Müzesi

Pişmiş Toprak

Aplike ile yapılmış, çıplak, ayakta duran, konik sivri külahı, yuvarlak büyük gözleri, büyük bir burnu ve sakalı olan. Adorant duruşta, ellerini yanlardan havaya kaldırmış, kısa gövdeli ve ereksyon halinde, üreme organı figürün boyuna göre oldukça orantısız olarak büyük verilen ve oldukça kısa bacaklara sahip olan ithyphallik bir erkek figürü. Bu figürün sağ eli cepheden ve açık şekilde verilirken, sol el yerinde bir kuş vardır. Konik şapkasıyla tanrısal bir ifade taşır.

Haas 1994, 530.

23. Phallik Seramoni Standartı

Elmalı/ Bayındır C Tümülüsü

Frig Çağı (İ.Ö. 8yy.-7. yy.)

Bronz

Antalya Müzesi (Envanter no 8.16.86)

Yük. 14 cm. Gen. 11.5

Bir halka üzerinde kenarlarda üçlü gruplar halinde 14 phallos farklı yönlerde doğrulmuş olarak görülmüştür. Bu standartın altında da muhtemelen bir altlığa ve ya tören sopasına bağlanmasını sağlayan sapı vardır.

Engin - İlknur Özgen, Antalya Müzesi, (1988) 31.

24. Dionysiak sahneli altlığın üzerinde ki serbest phalloslar

Delos Adası

4. yy. sonu 3. yy. başına

Üzerinde dionysiak sahneler olan, dikdörtgen bir altlık üzerinde, serbest duran phalloslar bulunur. Bu dikdörtgen altlığın ön tarafında ayakta duran kanatlı, kuş şeklinde bir phallos vardır. Yan yüzde ise Dionysos, Pan, menad ve satür kabatmaları görülür. Fakat üzerine konan gövdesinin üst kısmı kırılmış devasa phallosun insitu olup olmadığı konusunda şüpheler vardır.

Johns 1993 res 1.

25. Phallik Seramoni

Floransa vazosu

1.Ö 6. yy.

Altı adam bir platform (phallogogeion) üzerinde çeşitli şeritler ve asmalar ile süslenmiş büyükçe bir phallos taşırlar. Phallos'un baş tarafına göz resmi yapılmış ve süslenmiştir. Bu phallosun arkasında diğer taşıyıcı altı erkekten daha büyük ve iri verilmiş bir erkek phallosu havada tutmakta. Diğer yüzde de aynı anlatım varken bu sefer phallosun yanında onu havaya kaldıran bir satir ve onun üstüne ata biner gibi elinde sopasıyla sırtına bindiği satürü kırbaçlayan çıplak bir erkek de görülür.

Dierich 1993, 45 Res. 69 a-b.

26. Phallik Seramoni

Londra British Museum

1.Ö 430

Pelike

Giysili ayakta duran bir kadın sol elindeki sepetten sağ eliyle bezeme zemini üzerinde ikili dört adet phallosun üzerine tohum serpmekte.

Dierich 1993, 46 res. 71

27. Phallik Seramoni

Roma Villa Giulia

İÖ. 490

İnsan boyunda erekte bir phallosu çıplak bir hetere dikili durumda tutmaya çalışırken, giyisili diğer bir hetere ise çevresinde dans etmektedir

Johns 1993,43, fig 27; Dietrich 1993, 46 fig. 70

28. Phallik Ritüel

Berlin Museen

İÖ. 470

Çıplak bir hetere gözlü ve neredeyse kendi boyundan büyük bir phallosu koltuğunun altında taşımaktadır.

Dierich 1993,46 res. 72

29. Sunu Tepsisi

Kaunos (Demeter Kutsal Alanı)

İÖ.4. yy.

Pişmiş toprak

Dikdörtgen, kenar bordürleri çıkıntı olarak verilmiş bir sunu tepsisi. İçinde buğday, arpa, kek, ceviz, incir, nar, kek ve susam vardır. Bütün bu tahıl ve meyve sunularını iki yanda çift phalloslar sınırlandırır.

C. Işık, "Demeter İn Kaunos" BCH, Suppl. 38, 2000 238-Abb.12

30. Priapos Heykeli

Kuşadası, Kirazlı Köyü

i.S. 2. yy.

Mermer

Ephes Selçuk Müzesi

En. No: 1/ 24/ 75

Yük. 79cm

Ayakta duran, giyisili, başı olmayan Priapos heykelinde kollar dirsekten kıvrılmış, sağ el yoktur. Sol el ise, abartılı büyük verilmiş phallosu tamamen gösterecek şekilde kıvrılmış giyisisinin eteklerindeki bereketini verdiği ve ona sunulan üzüm, incir, nar gibi meyve sunu yığınının üzerindedir. Eteği phallosunun üzerinde toplandığından bacakları açıktadır. Bot giymiş ve yuvarlak bir altlık üzerindedir.

31. Priapos Heykeli

Antalya, Alacami Köyü, Serik

İÖ. 2. yy.

Mermer

Antalya Müzesi

En. No: 1015

Ayakta duran, giyisili Priapos heykeli. Kısa yuvarlak bir başlık takmış kıvrık, gür saçlı ve sakallı; başına göre olukça kısa vücudu dirsekten kırılan kolları ve elleriyle, uzun giyisisinin eteklerini anormal büyüklükte ereksyon durumunda verilmiş phallosu açıkta bırakacak şekilde havaya kaldırmış eteğinin içinde çeşitli meyve ve sebzelerle dolu olan sunu yığınınını kavrar. Açıkta kalan bacakları ve ayakları çıplak, bir altlık üzerinde durmaktadır.

32. Amulet (Fica Gestus)

Patara (Oygu Mezar 16)

İ.Ö. 1. yy – İ.S. 1. yy.

Kemik

Antalya Müzesi

En. No: 86.28.97

Yük. 2.9 cm Gen. 0.7

Kol tarafı phallos ucu şeklinde işlenmiş, el kısmında ise parmaklar kapatılarak baş parmak işaret parmağı ile orta parmak arasından çıkarılmıştır. Bilekte bilezik şeklinde iki adet profil bulunmaktadır. Phallos ile bilezikler arasında askı deliği bulunur.

Uygun 2000

33. Amulet (Fica Gestus)

Gordion

Roma Dönemi

Fayans

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

En. No: 11461

Yük. 2 cm.

Elleri yumruk şeklinde sıkılmış, baş parmak işaret parmağı ile orta parmak arasına sıkıştırılmıştır. Bilekte ise beş halka bilezik verilmiştir. Yine bilek kısmında askı deliği bulunur.

34. Amulet (Phallos)

Bastam

Part Dönemi

Üstünde askı halkası olan, genital üçgenleri simetrik biçimli kazımlarla realistik bir anlatımda testisleri ile beraber verilmiş phalloslar.

W. Keleiss, Bastam/ Rusa-ı-Uru tur (1977) 60 Abb. 52

35 Amulet (Phallos)

Patara

Roma Dönemi

Kemik

Antalya Müzesi

Yük. 2.2 cm

Üstünde askı halkası olan uç kısmı kırık, testisleri ile beraber verilmiş phallos.

Uygun 2000

36. Amulet (Phallos)

Aphrodisias

Roma Dönemi

Taş

Aphrodisias Müzesi

En. No: 503

Yük. 4.5 cm. Gen. 4 cm.

Asma halkası kırılmış, üçgen genital bölgesi ve testisleriyle verilmiş phallos.

37. Amulet (Phallos)

Aphrodisias (Tiyatro Hamamı Frigidarium)

Roma Dönemi

Taş

Aphrodisias Müzesi

Yük. 6 cm. Gen. 4.5

Asma halkası kırılmış, üçgen genital bölgesinde enine iki çizgi bulunan ve testisleriyle verilmiş, ancak phallosu tümüyle kırık amulet.

38. Phallos Amulet Kalıbı

Kestel

Hellenistik – Roma

Pişmiş Toprak

Bergama Müzesi

En. No: 55 9. 86

Yük.3 cm. Gen. 5.5 cm.

(Phallos, Yük 2 cm. Gen 5 Baş: 1 cm)

Baş tarafları ereksyon durumunu göstermek için yukarıya doğru gergin iki taraflı phallos negatif kalıp

39. Phallos Amulet kalıbı

Kestel

Hellenistik – Roma

Pişmiş Toprak

Bergama Müzesi

En. No: 36. 9. 86

Yük. 2.5 cm. Gen. 6 cm.

(Phallos, Yük. 1 cm. Gen. 5.5 Baş: 1.5cm)

Baş tarafları ereksyon durumunu göstermek için yukarıya doğru gergin iki taraflı phallos negatif kalıp.

40. Phallos Amulet kalıbı

Kestel

Hellenistik – Roma

Pişmiş Toprak

Bergama Müzesi

En. No: A. 4792

Yük. 3 cm. Gen. 6 cm.

(Phallos, Yük. 1 cm. Gen 5 cm. Baş: 1- 1.5cm)

Baş tarafları ereksyon durumunu göstermek için yukarıya doğru gergin iki taraflı phallos negatif kalıp.

41. Phallos Amulet kalıbı

Kestel

Hellenistik – Roma

Pişmiş Toprak

Bergama Müzesi

En. No: A.4793

Yük. 2.5 cm. Gen. 5 cm.

(Phallos, Yük. 1.3 cm. Gen. 4 cm. Baş: 1- 1.5cm)

Baş tarafları ereksyon durumunu göstermek için yukarıya doğru gergin iki taraflı phallos negatif kalıp.

42. Duvar Taşında Karışık Yaratık Şekilli Phallos Kabartması

Efes

Hellenistik Dönem

Bodrum Müzesi

En. No:421

Phallos: Yük. 21 cm Gen. 38 cm.

Karışık yaratık şeklinde kuyruklu, arkada iki ayağı olan, kanatlarını açmış uçar pozisyonda ve kendisinin de ereksyon durumunda testisleriyle verilmiş üreme organı olan phallos kabartması.

43. Duvar Taşında Karışık Yaratık Şekilli Phallos Kabartması

Efes Yamaç Evleri

Efes Selçuk Müzesi

Karışık yaratık şeklinde kuyruğu havada kıvrılmış, iki arka ayağı ile duvar taşının kabartma zeminine basan , ayakta duran, ereksyon durumunda phallos kabartması.

44. Duvar Taşında Karışık Yaratık Şekilli Phallos Kabartması

Kaunos (Tiyatrosu Skene Binası Cephesinden)

Roma Dönemi

Yük. 30 cm Ge. 40

Karışık yaratık şeklinde, bir altlık üzerinde oturan phallos. Ereksyon durumunda yukarıya kalkık, gövdenin arkasında aslan bacağı ve penceleri olan ayağı ile bir altlık üzerin tünemiş durumda, arkada aşağıya doğru sarkmış kuyruğu olan phallos kabartması

45. Yazıtlı Duvar Taşı üzerinde Phallos Kabartması

Kadyanda (Roma Dönemi Sur Duvarı)

Roma Dönemi

Üzerinde “ KAICI ” yazıtı olan ereksyon durumunda erkek genital organı.

46. Dalyan Camii Duvarı Üzerinde Phallos Çizimi

Kaunos

Muhtemelen Roma Dönemi'ne ait olan ve cami yapımı sırasında Kaunos antik kentinden getirilip spolyen olarak kullanılan taş üzerinde, ereksyon durumunda testisleriyle beraber görülen erkek genital organı

47. Tanrı Faunus Şeklinde ithyphallik Kandil

Bodrum Sualtı Müzesi (Sualtı Buluntusu)

Roma Dönemi

Pişmiş Toprak

Yük. 18.5 cm. Gen. 6 cm. (Phallos Uzunluğu 12 cm.)

Kırık olan asma halkasının bağlandığı saçsız oval bir baş üzerinde kalın kaşlar , iki delik olarak verilmiş gözler, basık ve yayvan burun, hafif aralı çizgisel bir ağız ve çenenin çevresi uçlara doğru sivrileşen üç bukle sakalla tamamlanmış yüz. Kolları kırık olan figürün çizgisel

olarak belirtilmiş vücudu ve abartılı büyük yapılmış phallosunun ucunda kandilin fitil kısmı vardır. Kısa verilen bacakları ve phallosu tezat oluşturur

48. Tanrı Faunus Şeklinde ithyphallik Kandil

Bodrum Sualtı Müzesi (Sualtı Buluntusu)

Roma Dönemi

Pişmiş Toprak

Yük. 17.5 cm. Gen. 5.5 cm. (Phallos Uzunluğu 7 cm.)

Askı halkasıyla beraber ele geçen Tanrı Faunus sualtı buluntusu olduğundan oldukça tahrip olmuştur. Oval bir yüz, iki delik halide verilmiş gözler, basık yayvan bir burun, büyük kulaklar ve hafif aralık çizgisel bir ağız görülür. Kolları kırılmış olan figürün vücut ayrıntıları plastik verilmiştir. Phallosunun abartılı büyük olarak verildiği görülse de kırılmıştır. Kısa bacağıyla phallosu ve vücudu tezat oluşturur.

49. Pallik Demon Şekilli Kandil

Bodrum sualtı Müzesi

Roma Dönemi

Pişmiş Toprak

Gen. 5.5 cm. Uzunluk 14cm.,

Kalçadan arkaya doğru doğal olmayan biçimde tam olarak dönmüş phallos şeklindeki kafasında, alın çizgileri, küçük gözler, basık ve yayvan bir burun, yanlara ve yukarı doğru gerilen gülüş ifadesinde ağız, sakal olarak çenesini çevreleyen dört bir tarafta, dört diğer tarafta olmak üzere toplam sekiz phallos arasında bir demet sakal görülür. Kalçasının üzerine yapılan kulbun altında iki kısa bacağının arasında kandilin fitil deliği bulunur. Önde ise çizgilerle verilmiş göbek kıvrımları, kısa bacakları arasında testisleri görülür şekilde abartılı büyük olarak verilmiş phallosu vardır.

50. Phallos

Kastamonu (Kasaba Köyü Camii Ömü)

Taş

Yuvarlak bir altlık üzerinde oval formda tümülüs mezar siteli

51. Phallos

Burdur Karamanlı Köyü Tümülüsü

Altılık: Yük. 50 cm. Gen 110 X130 cm Yuva: 70 cm çap

Phallos: Yük. 130 cm. Gen 100 cm.

Taş

Dikdörtgen bir altlığı olan phallos şekilli tümülüs mezar siteli.

52. Phallos

Burdur

Roma Dönemi

Tümülüs Mezar Siteli

Mermer

Burdur Müzesi

Yük. 192 cm. Gen. 60 cm. Altılık: Yük. 26 cm Gen. 60 cm.

Dikdörtgen bir altlığın olan, phallos şekilli tümülüs mezar siteli.

53. Phallos Şekilli Mezar Siteli

Daskleion

I.Ö. II yy.

Mermer

İzmir Arkeoloji Müzesi

En. No: 334

Phallos şekilli kabartma bezemeli mezar siteli. Baş kısmında, giyisili, bir sehpa üzerine basar durumda oturan bir kadın ve solunda, oturan figüre göre küçük verilmiş ayakta duran bir

kadın (hizmetçi) figürü bir niş içinde yüksek kabartma ile verilmiştir. Yanlarda ise kelebek kanatlı erkek demon figürleri ve kitonik anlatımlarıyla yılan görülür. Anasahnenin altındaki yazıtta: "Aleksandros'un kızı Lysandra (burada yatıyor)" der. Phallos'un gövde kısmında ise yine bir niş içine gömülmüş yüksek kabartma şeklinde bir Herme (psikhopompos) görülür. Hermenin her iki tarafında kitonik anlatımı güçlendirir durumda kuyrukları ve ön sol ayakları havada yürüme eylemi içinde iki köpek vardır

54 a,b. Phallos Şekilli Yazıtlı ve Portreli Phallos Mezar Sitei

İzmir

Roma Dönemi

Mermer

İzmir Arkeoloji Müzesi

Yük. 30 cm. Gen. 23 cm.

Baş kısmı çizgilerle verilmiş saç, kaş ve sakalları olan, küçük gözleri, kırık burnu, düz duran ağız ve küçük kulakları ile cephesel bir yüz anlatımı, plastik bir çene ile gövdeye geçer. Arkada ise:

ANTIOXOC
APTEMIDΩPOY
TOYAΘHNAIOY

Αντίοχος
Αρτεμιδώρου
τοῦ Ἀθηναίου

"Atinalı Artemidoros'un oğlu Antiohkos" mezar yazıtı vardır.

55. Phalos Şekilli Portreli Mezar Sitei

İzmir Müzesi

Roma Dönemi

Baş kısmında yer yer tahrip olmuş, gür saçlı ve sakallı, gözleri kaşın altında ki derin oyukla verilmiş, geniş burnu kırılmış, bir portre bulunan ve boyundan sonrası kaba işçilikle bırakılmış phallos mezar siteli

56. Phallos Şekilli Yazıtlı Mezar Siteli

Ödemiş Müzesi

Roma Dönemi

Taş

En. No: 2009

Yuvarlak baş kısmında : ΛΟΥΚΙΩΓΑΙ
ΟΥΧΕΛΛΟΥ

Λουκίω Γαί-
ου Χέλλου

“ Gaius Chellus’un Oğlu Lucius İçin ” Yazıtı yeralan phallos biçimli mezar taşı

57. Phallos Şekilli Yazıtlı Mezar Siteli

Ödemiş Müzesi

Roma Dönemi

Taş

En No: 2010

Baş kısmında TOY
ΑΤΤΑΛΟCΛΟΥΚΙ
ΥΙΟC

Ἀτταλος τοῦ Λουκί[ου]
υἱός

“ Lucius’un oğlu Attalos ” Yazıtı bulunan phallos biçimli mezar steli

58. Phallos Kabartması

Patara Marciana Mezar Anıtı Duvar Taşı

Roma Dönemi

Ereksyon durumunda testisleri ile verilmiş phallos kabartması.

59. Patara Gürlen Kaya Mezarı Cephesi

Roma Dönemi

Kazıma ile yapılmış, ereksyon durumunda testisleri ile verilmiş iki phallos rölyefi.

F. Işık, Patara (2000) 63 Res 51

60. Duvar Taşı Üzerinde Phallos Kabartması

Kadyanda (Roma Dönemi Mezar Duvar Kabartması)

Roma Dönemi

Bodrum Müzesi

Yük. 24 cm. Gen. 46 cm

Ereksyon durumunda testisleri ile verilmiş phallos kabartması.

61.

Altar Üzerinde Phalloslar Kabartmaları

Birgeç

Roma Dönemi

Mermer

Aprodisias Müzesi

Yük. 92cm. Gen. 57

altarı üzerinde altta antitetik durumda iki bacakları üzerinde duran, kuyruklu ve kanatları olarak verilmiş ereksyon durumunda phalloslar, karışık yaratık halindeki bu phalloslardan birisinin arkasında altar bulunur.

Phallic Rahip

sa

c Sanatı

ap

akta duran giyisili phallic bir rahip modeli. Oval cephasel bir yüz, küçük gözler büyük bir m. dışa taşkın dudak ve saçları gibi kazıma ile verilmiş uzun sakalıdır. Ellerini göbeğinin içinde kavuştururken ereksyon durumunda abartılı verilmiş genital organı elbisenin altından görünür.

miélou 1995, 102

Phallos Şekli Bir Niş İçinde Rahip

sa

k Sanatı

niş Toprak

melî phallos biçimli bir niş içinde ayakta duran rahip kıyafetli olan, başlığın altında açıkta an dolgun cephesel yüz işlenişi, elleri gölbeğin üzerinde birleştirdiği elleri ve alt sisinden sarkan uzun bir zincirin ucunda bir haç görülür.

miélou 1995, 102

Haç Şeklinde Phallic Amulet

varlak, işlemeli bir madalyon üzerinde, haç şeklinde yerleştirilmiş ereksyon durumundaki phallosların altında ortak dört adet testis merkezinde muhtemelen vulvaları temsil eden halkalarında dik çizgiler olan damla şekilli yapraklarlar. Bir phallosun ucunda asma halkası

varken diğerlerinde yuvarlak küçük dörder boncuk ve uçlarında bağlandıkları ip püskül yapılmış durumdadır.

Knigh 1883 Lev. XXXV Fig. 4

65. Arap Oyunu'ndan Bir Sahne

Yüzü karaya boyanmış ve çul çaputla giydirilerek süpürge sapını bacağının arasında bir phallos olarak taşıyan arap rolündeki aktör.

M. Özhan , " Dramatik Village Performances ", The Traditional Turkish Theater (2001), 95-

KAYNAKÇA

Metin And, Geleneksel Türk Tiyatrosu (1985)

G.Afribük- N. J. Mellink- W. Shirmer (Edit.), Karatepedeki Işık. Halit Çambel'e Sunulan Yazılar (1998) N. Baydur "Attis Kültü ve Tarsusta Bulunmuş Attis Terrakotaları" 105 vdd.

J. Boardman, The Great God Pan (1998)

T. H. Carpenter – C. A. Faraone, Mask of Dionysus (1993)

A. Danielou, The Phallos (1995)

M. Darga, "Anadolu Tarih Çağlarında Kadın", bkz: Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (1993) 72
A 79

A. Dietrichs, Erotik in der Kunst Griechenlands (1993)

P. Dolukhanov, Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı (1998)

J. Antoine Dulaure, Des Divinités Génératrices ou du Culte du Phallus, (1885)

Murat Durukan, "Eine Studie zu Kultfiguren und Symbolen in Olba", *Varia Anatolica* XIII, 2001, 327-332

H. Erkanal - S. Günel, "1995 yılı Limantepe Kazıları", *KST*, XVIII, I 1996,

S. Eyüboğlu, Euripides – Bakhalar (1941)

P. Frisch, Die Inscripten von Lampsakos (1978)

Th. H. Gaster, Thespis Eski Yakınoğu'da Ritüel Mit ve Drama (2000)

Marija Gimbutas , The Language of the Goddess, (1989)

H. G. Güterbock, Kumarbi Efsanesi (1945)

V. Haas, Geschichte der Hethitischen Religion (1994)

H. Hauptmann, "Urfa Region", bkz.: M. Özdoğan – N. Başgelen (Ed.), Neolitik in Turkey.
The Cradle of Civilisation (1999) 65-87

M.Ökmen, Heredot Tarihi (1991)

F. Işık, Doğa Ana Kubaba (1999)

C. Johns, Sex or Symbol? (1993)

V. Karageorgis, Report of Department of Antiquities Cyprus, (1986)

C. Kerényi, Dionysos (1996)

E. C. Keuls, Reign of Phallos (1985)

R. P. Knight, Priapeia (1883)

H. Z. Koşay, Alaca Höyük Hafriyatı 1936 TTK (1938)

H. Z. Koşay, Alaca Höyük Kazısı 1940-1948 TTK (1966)

H. Z. Koşay, Alaca Höyük Kazısı 1963-1967 Çalışmaları, TTK (1973)

D. C. Kurtz- J. Boardman, Greek Burial Customs (1971)

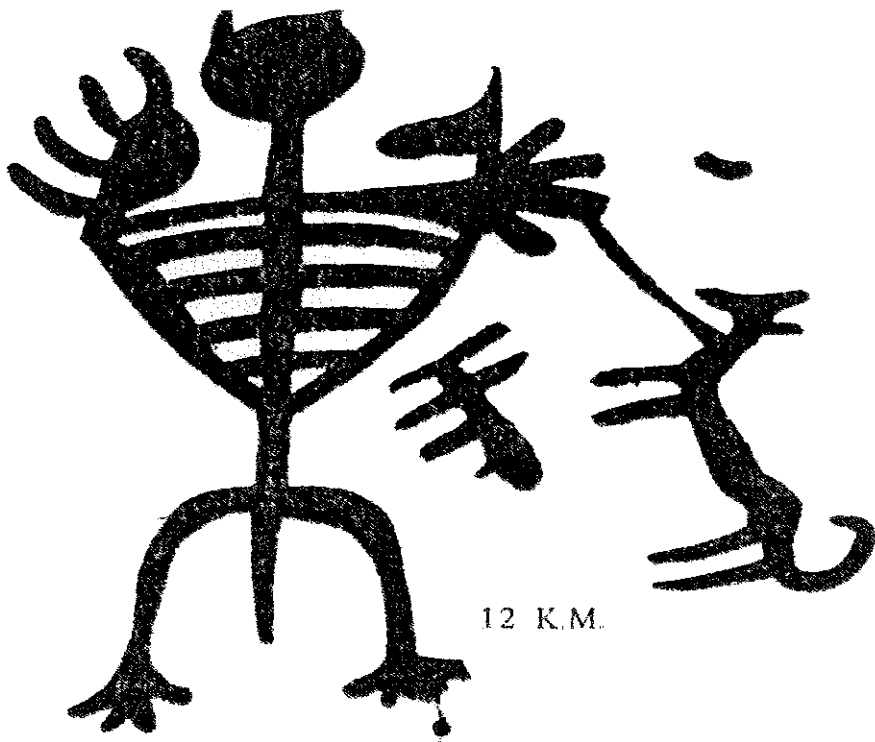
S. Lloyd - J. Mellaart, Beycesultan, Bd. II (1965)

M. P. Nilsson, Geschichte der Griechen Religion (1992) Band 2

- M. P. Nilsson, *The Dionysiak Mysteries of the Hellenistik and Roman Age* (1957)
- J. Mellaart, *Çatal Hüyük* (1967)
- J. Mellaart, *Yakındoğunun En Eski Uygarlıkları* (1988)
- J. Mellaart, *Goddess from Anatolia* (1989)
- A.Y. Ocak, *Kalenderiler* (1992)
- N. Özgüç, "Gods and Goddesses with IdeAttributes During the Period of Old Assyrian Trade Colonies", *Floriogium Anatolicum* (1976), 277-289
- T. Özgüç, *İnandıktepe* (1988)
- W. H. Parker, *Priapea: Poems for a Phallic God* (1988)
- A. Prichard, *The Dramatic Festivals of Athens* (1968)
- N. Şahin, *Zeus'un Anadolu Kültleri* (2001)
- K. Schmidt, "Frühe Tier- und Menschenbilder vom Göbekli Tepe- Kampagnen 1995-98", *IstMitt* 49, 1999, 5-21
- G. R. Scott, *Phallic Worship*
- G. Tiryakioğlu, "İvriz Kabartması Işığında Şarap- Tanrı Anlayışı ve Bu Anlayışın Gelişimi Üzerine", *Adalya* 5, 2002 (Baskıda)
- R. Turcan, *The Cult of the Roman Empire* (1999)
- M. Uyanık, *Petroglyphs of South-Eastern Anatolia* (1974)

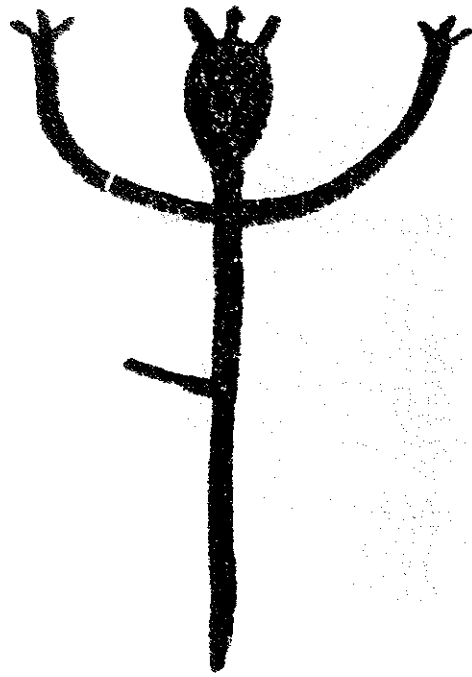
Ç. Uygun, Patara Geç Hellenistik – Roma Dönemi Takıları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2000)

J. Yakar, Prehistoric Anatolia (1991)

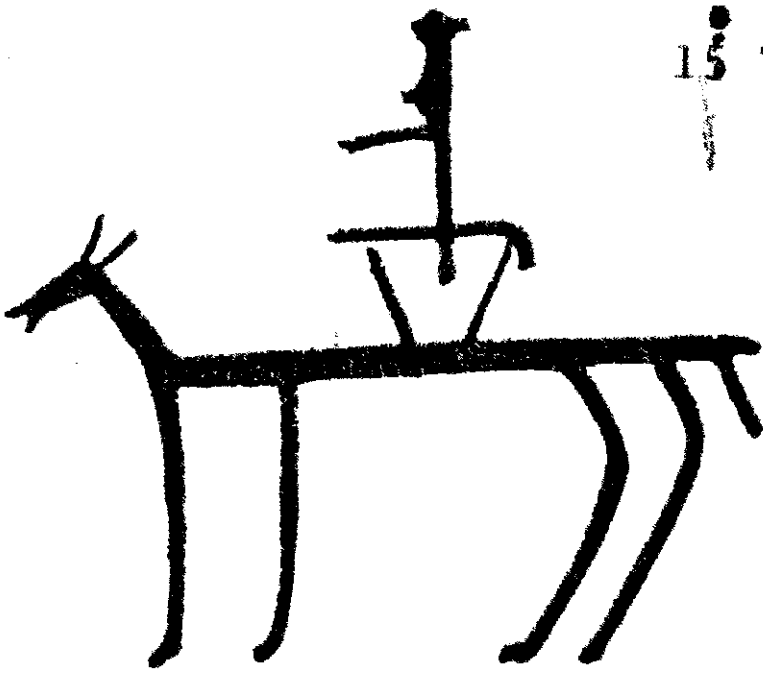
12 K.M.

1.

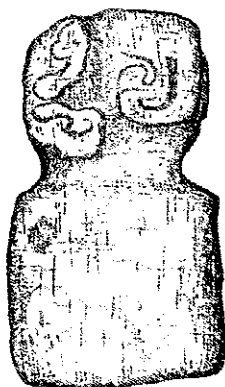
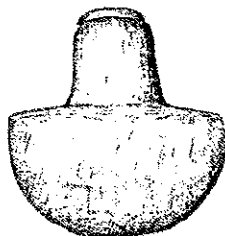
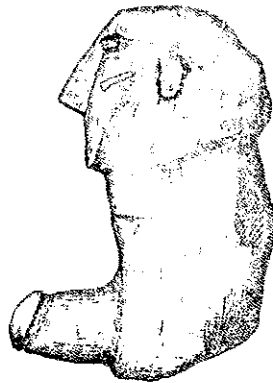
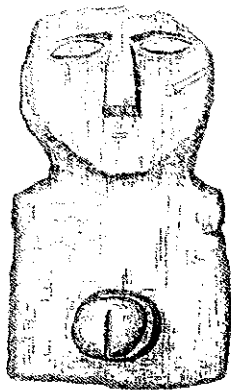

2.

15 T

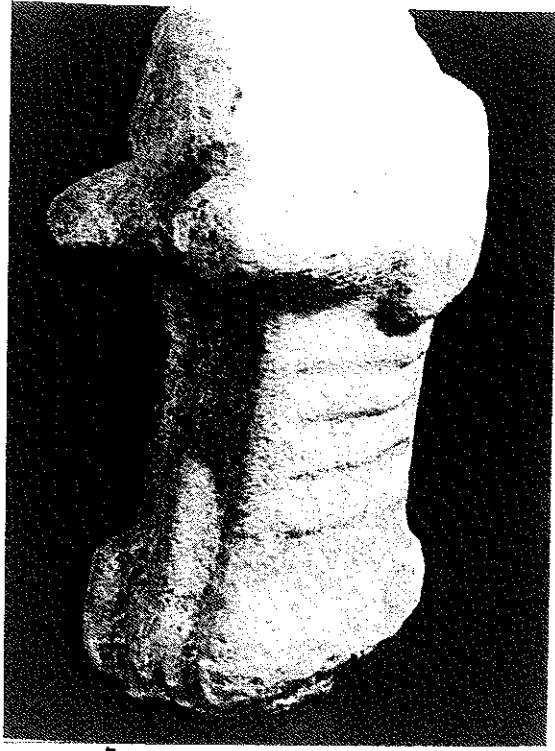

3.

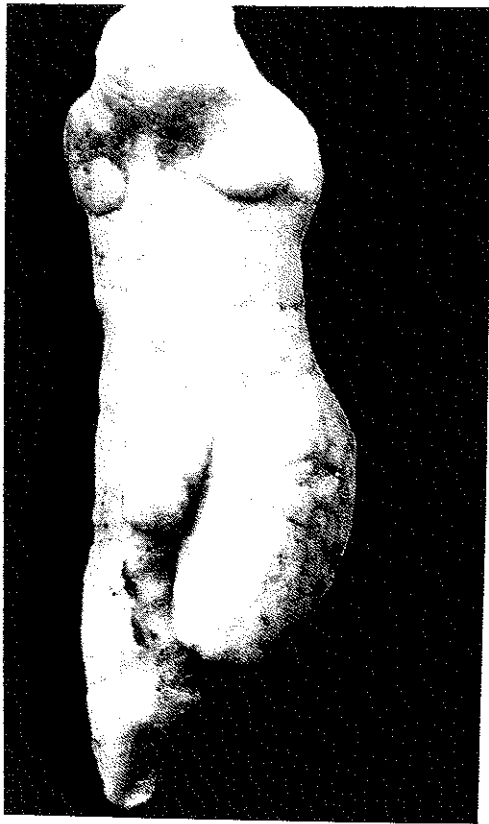

0 10 20 cm

4.

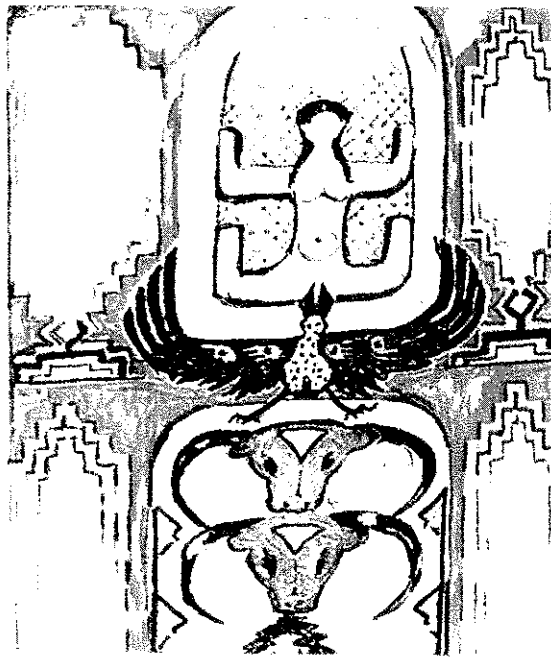
5.

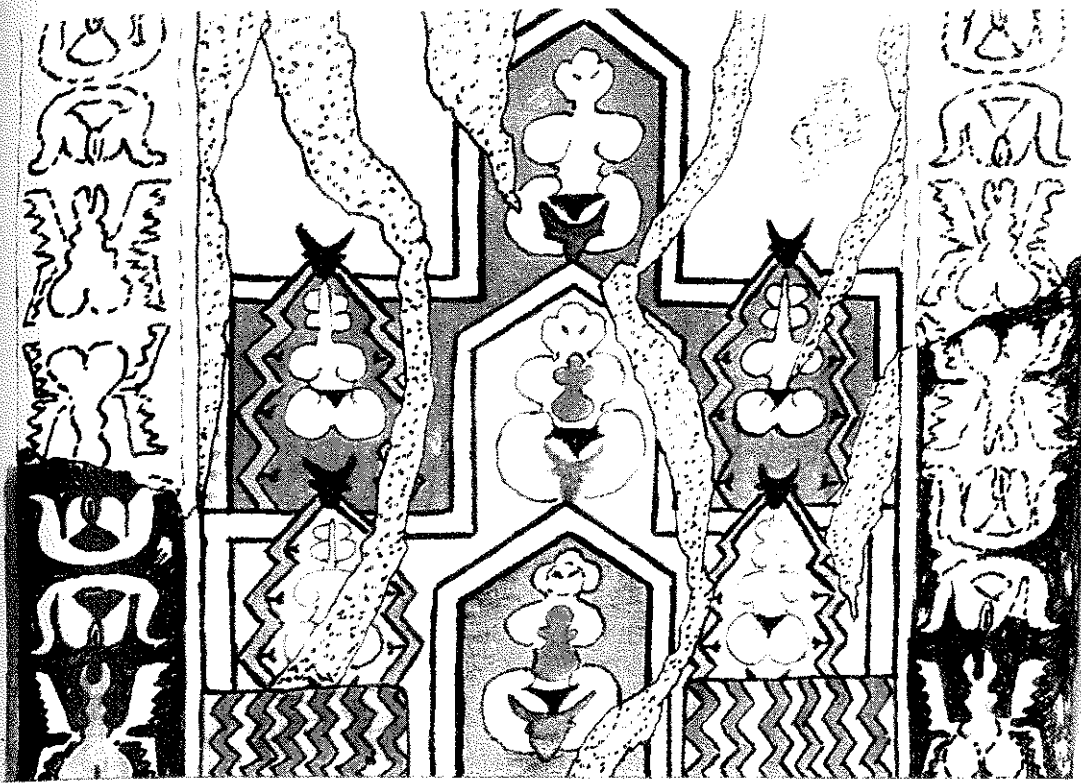
6.

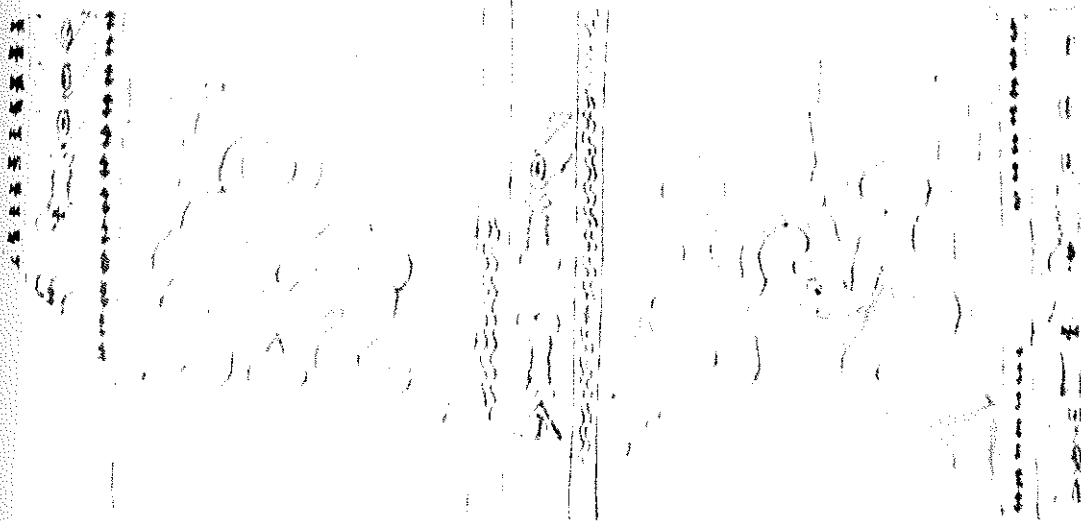
7.

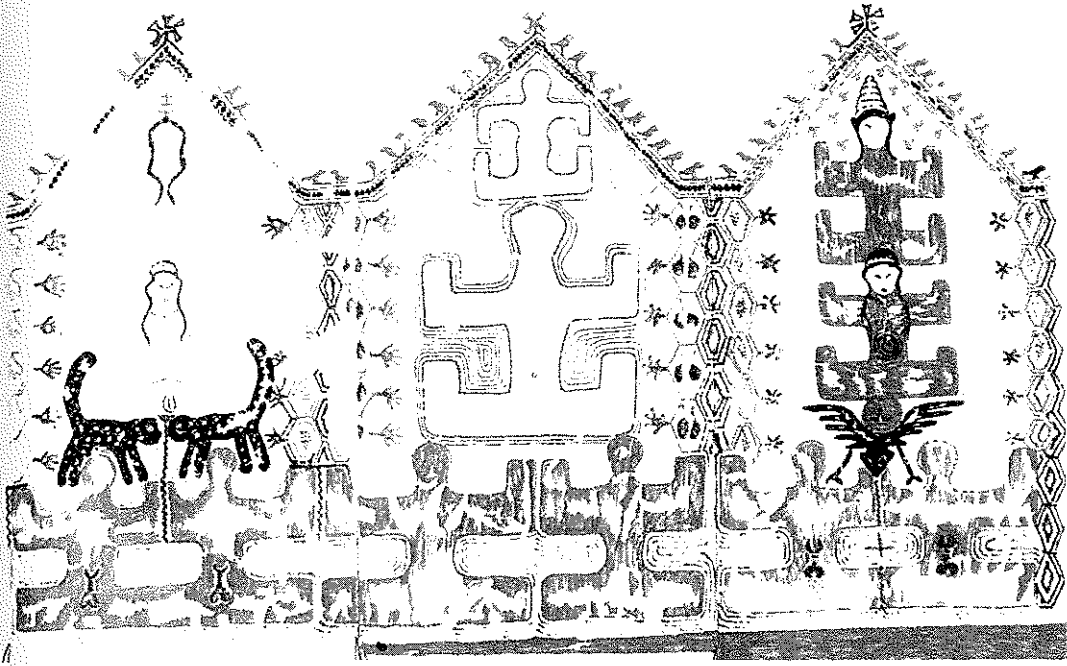
8.

9.

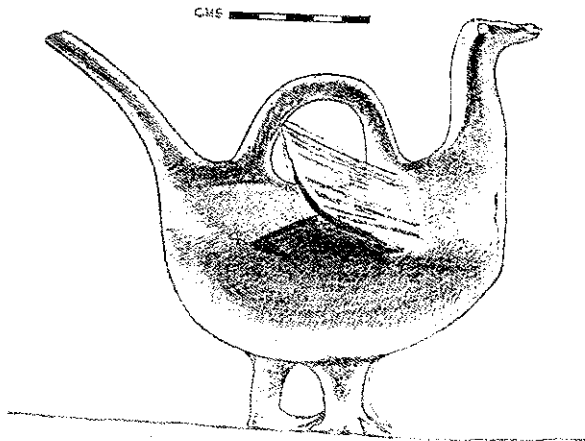
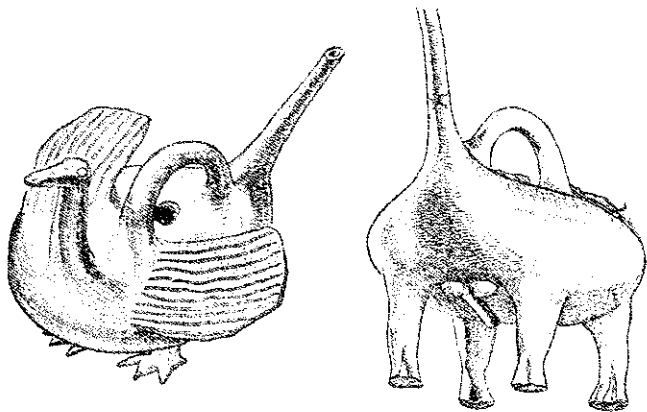
10.

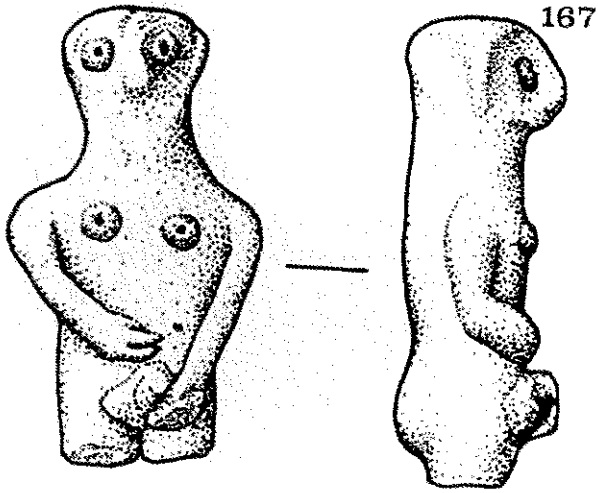
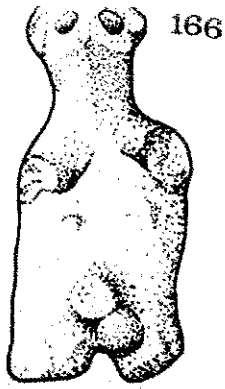

11.

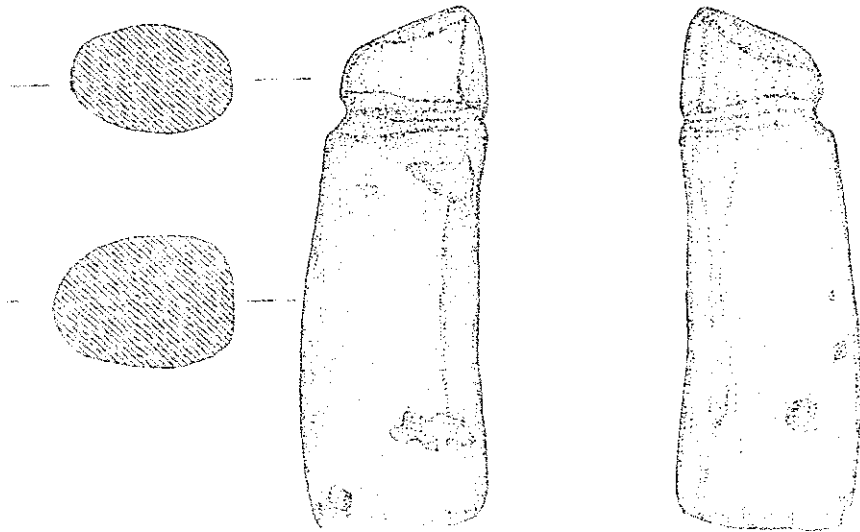

12.

15 a, b

16.

17.

18.

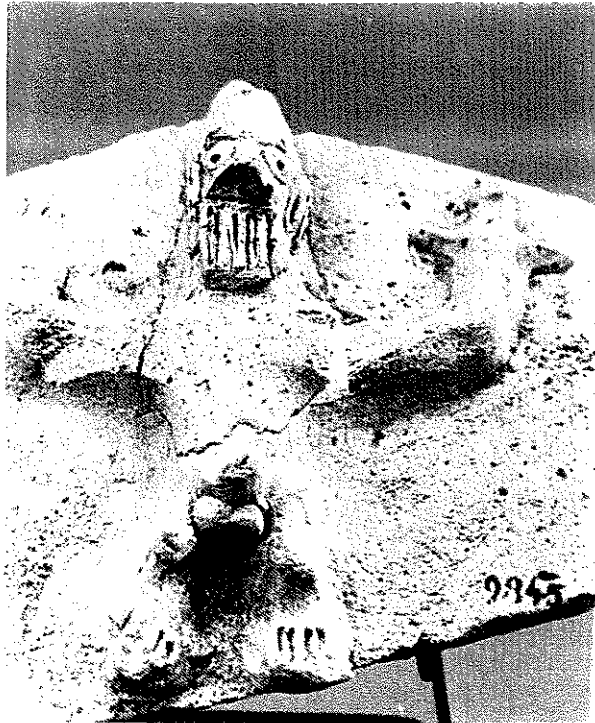
19.

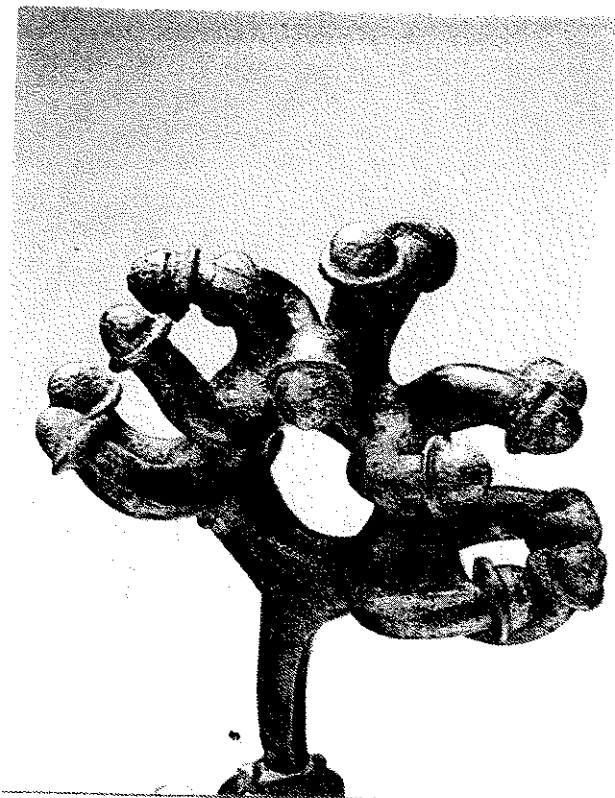
20.

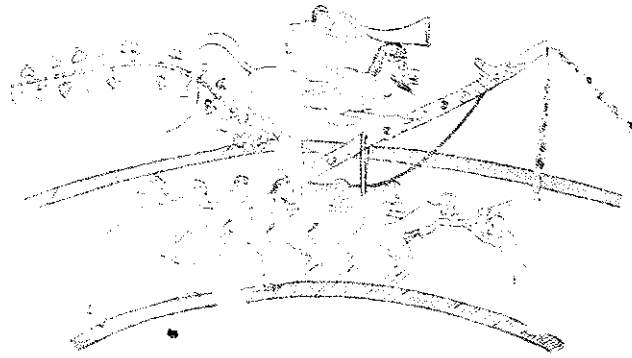
21.

22.

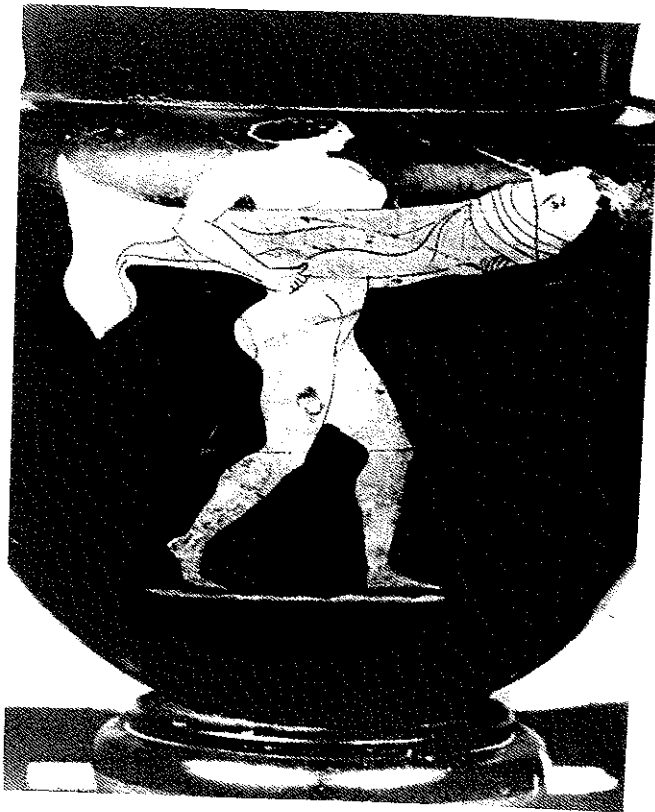
23.

25.

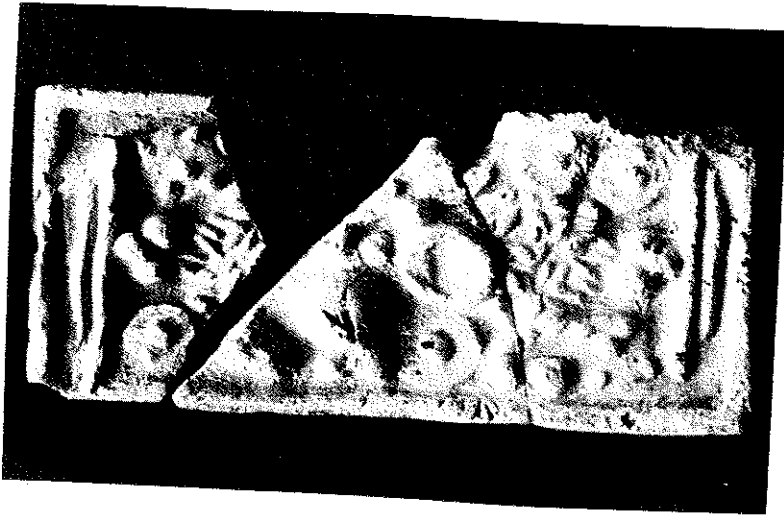

26.

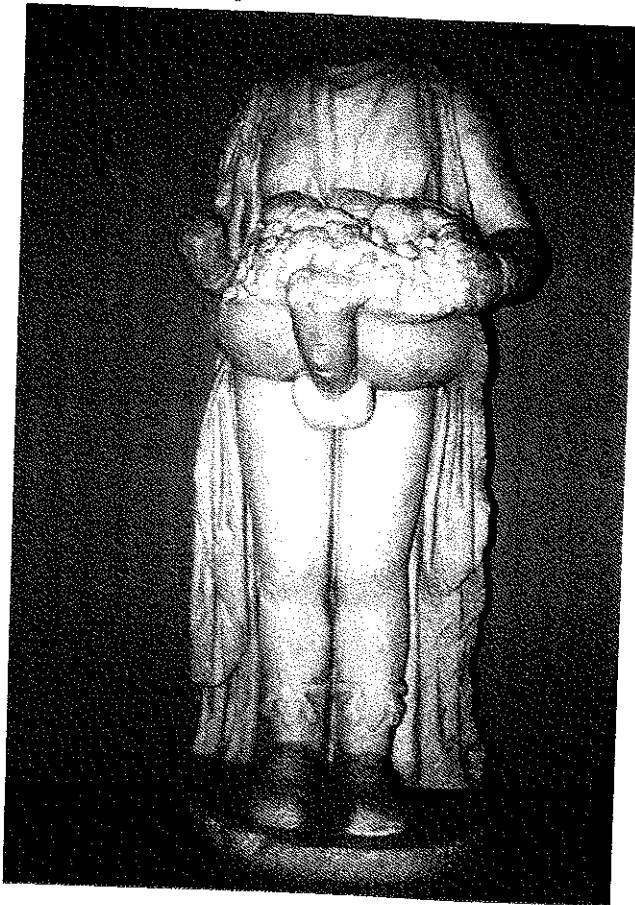

27.

28.

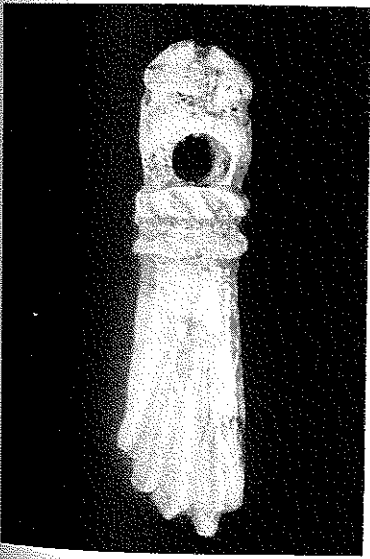
29.

30.

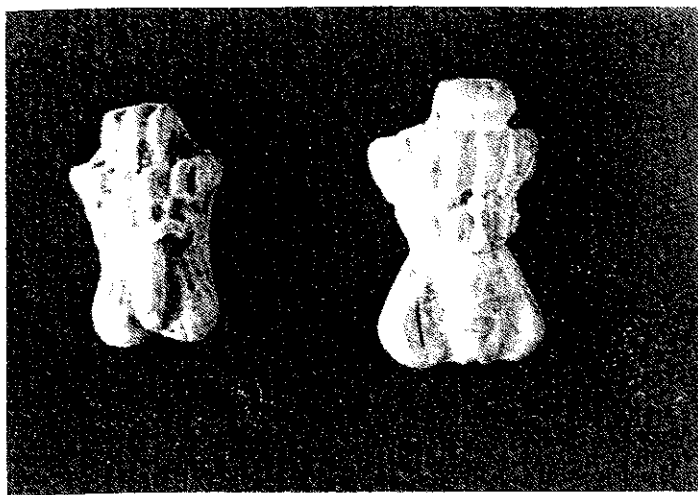
31.

32.

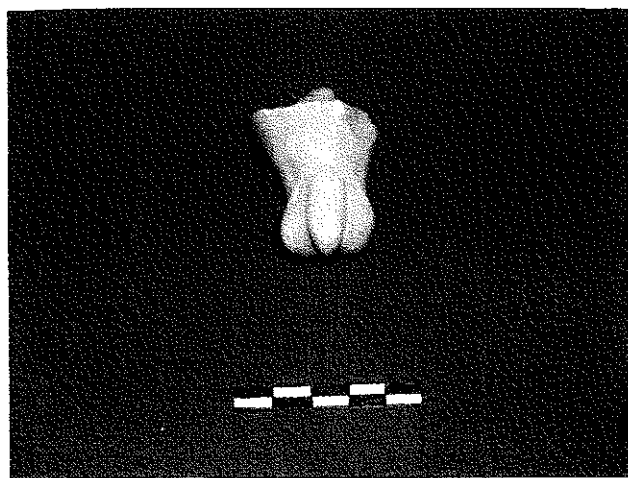
33.

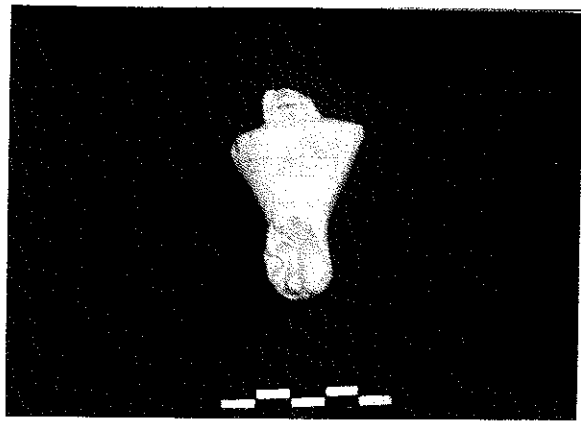
34.

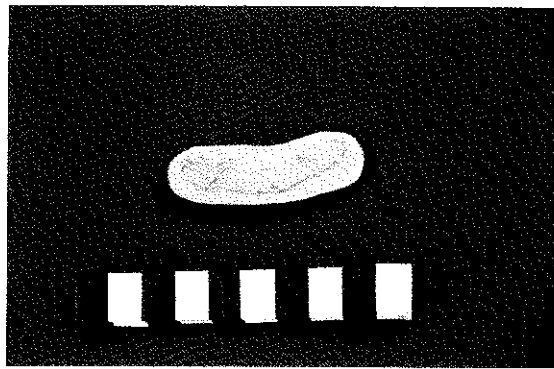
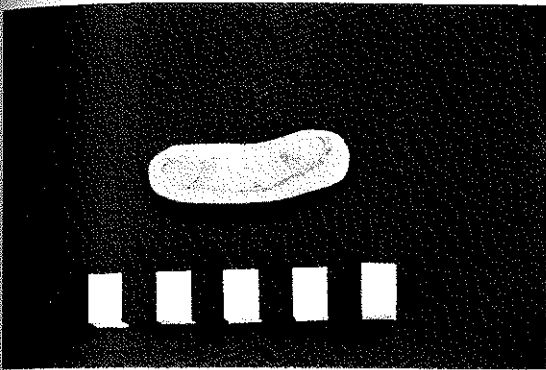
35.

36.

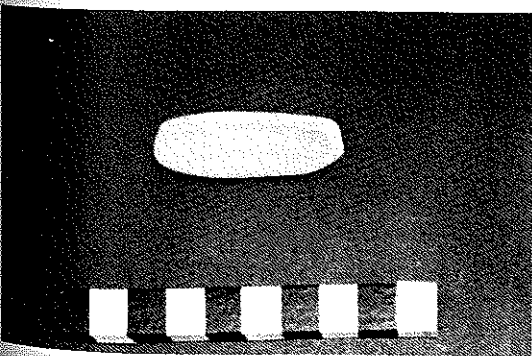

37.

38.

39.

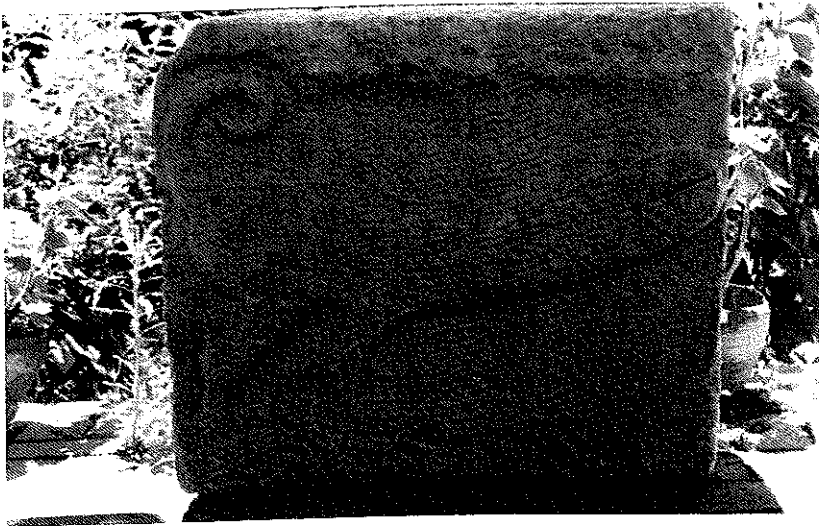

40.

41.

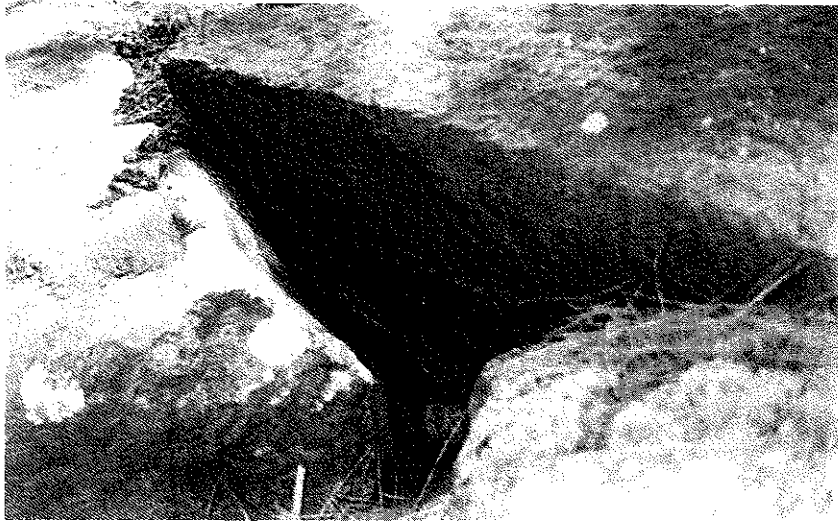
42.

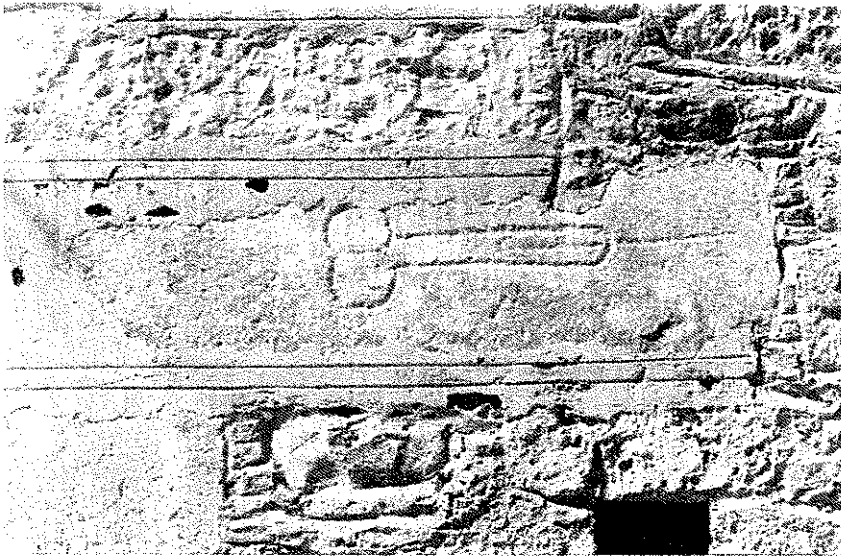
43.

44.

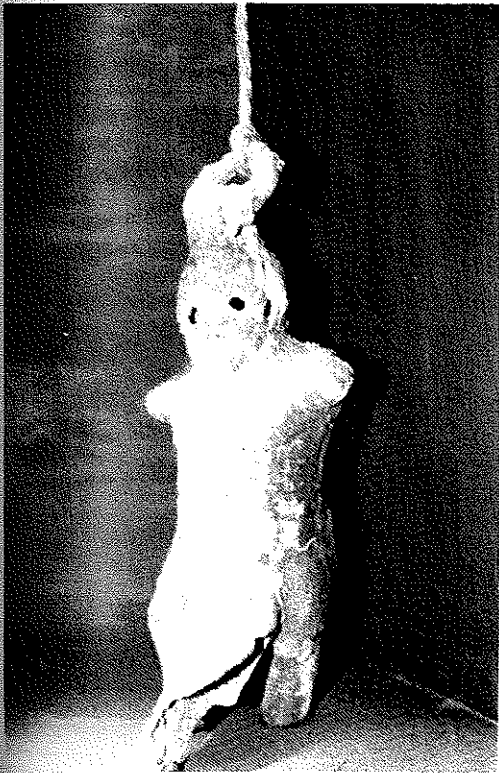
45.

46.

47.

48.

49.

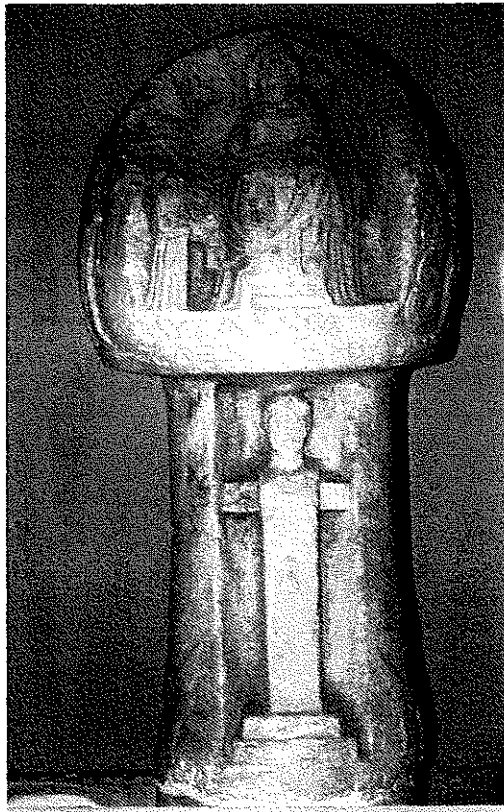
50.

51.

52.

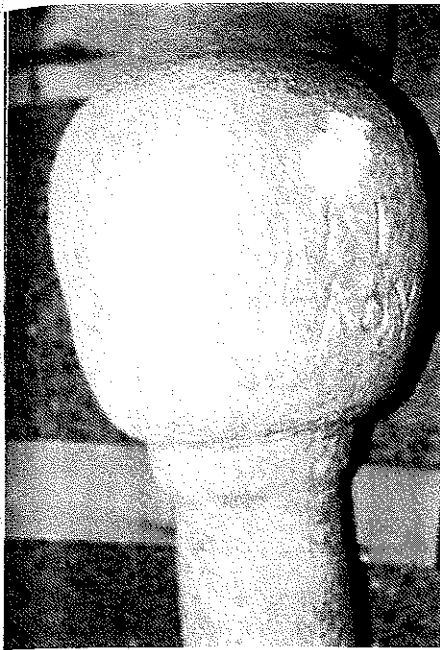
53.

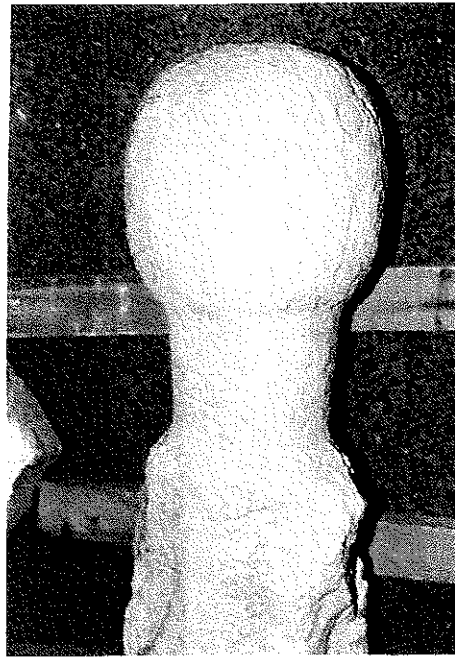
54.a,b

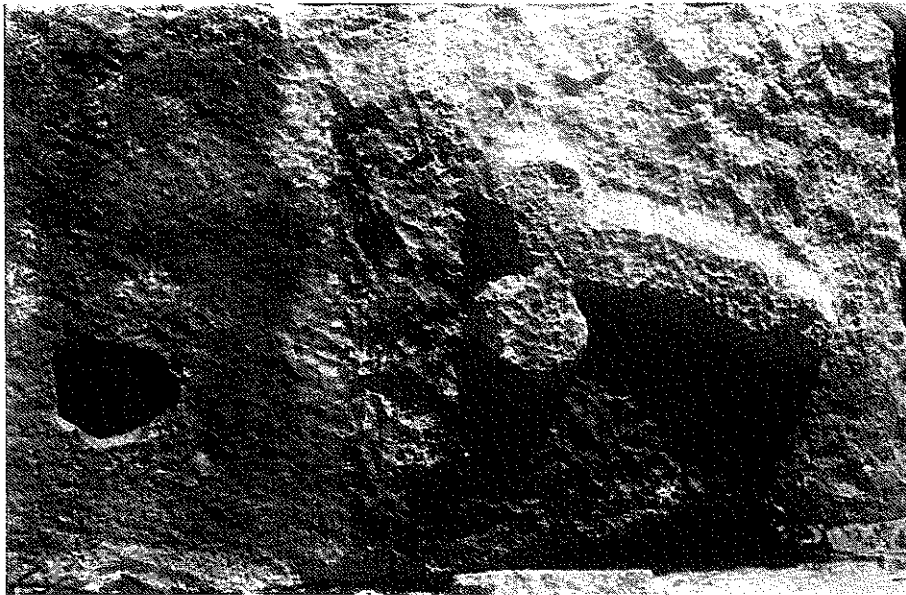
55.

56.

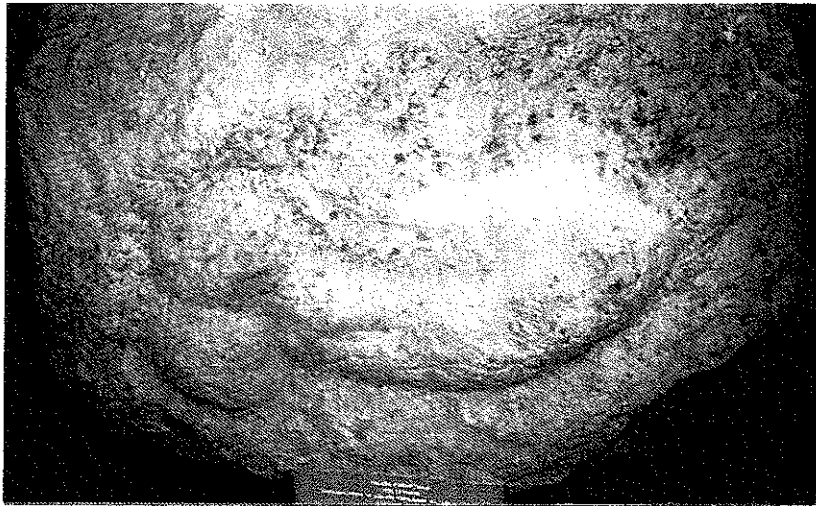
57.

58.

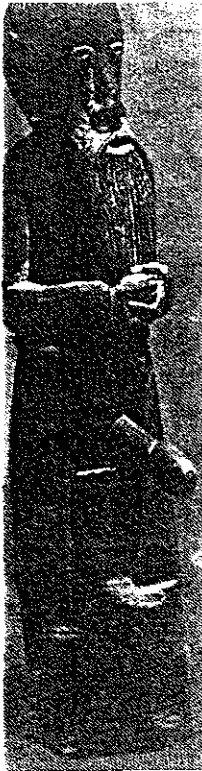
59.

60.

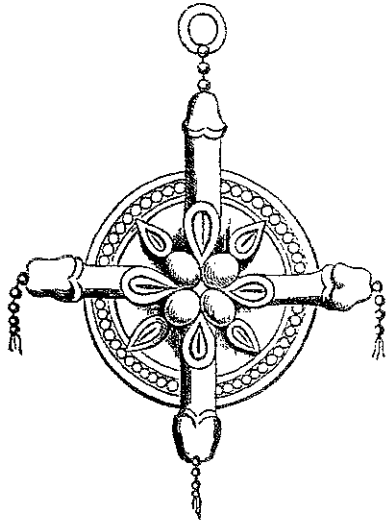
61.

62.

63

64.

65.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : F. Eray Dökü
Doğum yeri ve Tarihi : Kastamonu 19.02.1974

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Kastamonu Abdurrahmanpaşa Lisesi

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Diploması : Klasik Arkeoloji Bölümü

Tez konusu : Anadolu'da Eril Bereket, Koruyucu Kültler ve Tanrılar
-Phallik Sembol ve Ritüeller-

Yabancı Dil/Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

T.C. Kültür Bakanlığı Akdeniz Üniversitesi Patara Kazısı

T.C. Kültür Bakanlığı Kaunos Kazısı

T.C. Kültür Bakanlığı Akdeniz Üniversitesi Likya Araştırma
Enstitüsü Tlos Yüzey Araştırmaları

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ KÜTÜPHANESİ